

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TARIMSAL TEŞVİKLERİN ÜRETİMİ ARTIRMADAKİ ROLÜ:
BALIKESİR'DE TARIMSAL TEŞVİKLERİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve Buse ÇİL

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TARIMSAL TEŞVİKLERİN ÜRETİMİ ARTIRMADAKİ ROLÜ:
BALIKESİR'DE TARIMSAL TEŞVİKLERİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve Buse ÇİL

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdullah KÖSE

İKİNCİ TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Yılmaz ARI

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Coğrafya Anabilim Dalı'nda 201612515007 numaralı Merve Buse ÇİL'in hazırladığı "Tarımsal Teşviklerin Üretimi Artırmadaki Rolü: Balıkesir'de Tarımsal Teşviklerin Analizi" başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 27.05.2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Abdulllah KÖSE

Başkan (Danışman)

Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU

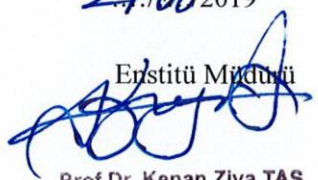
Üye

Doç. Dr. Ferhat ARSLAN

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

27.05.2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Müdür

ÖNSÖZ

Tarımın, yüzyıllardır insanoğlunun gıda ihtiyacını karşılanmadan, sanayiye ve ticarete hammadde olarak kullanılmasına kadar çeşitli katkıları yoluyla ülkelerin kalkınmasında önemli bir yeri vardır. Tarım üretiminde meydana gelen sorunlar ülke ekonomilerini oldukça derin etkilemektedir. Bu sebeptendir ki hükümetler piyasa dalgalanmalarını en az oranda hissedebilmek adına tarımsal teşviklere başvurmaktadır. Ulusal veya uluslararası kuruluşlar siyasi, sosyal ve ekonomik etmenler teşviklerin verilmesinde etkin rol oynamışlardır. Bu çalışmada etkisi olan aktörler ve bu durumun tarıma yansımaları örneklem olarak seçilen Balıkesir ili ölçeğinde değerlendirilmek istenmiştir. Tarımsal teşviklerin 2008-2018 yılları arasında seçilen ürünler yoluyla yıllara göre değişimi analiz edilmiştir. Çalışmanın veri kaynaklarını Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden alınan bilgiler ve Türkiye İstatistik Kurumundan alınan veriler doğrultusunda yorumlanmıştır. Çalışma sırasında özellikle teşvik verilerinin elde edilmesiyle ilgili önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Yine de elde edilen sınırlı veri ile tarımsal teşviklerin üretimi arttırmadaki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü il müdürü Kurtuluş CANDAN'ın vermiş olduğu katkıdan dolayı teşekkür ederim. Maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili ailem, tezimin her aşamasında bana yardımcı olan yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Yılmaz ARI ve Prof. Dr. Abdullah KÖSE'ye teşekkürlerimi sunarım.

Merve Buse ÇİL

ÖZET

TARIMSAL TEŞVİKLERİN ÜRETİMİ ARTIRMADAKİ ROLÜ: BALIKESİR'DE TARIMSAL TEŞVİKLERİN ANALİZİ

ÇİL, Merve Buse

Yüksek Lisans, Coğrafya Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah KÖSE

İkinci Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yılmaz ARI

2019, 109 sayfa

Bu çalışma Balıkesir ilinde 2008-2018 yılları arasında bitkisel ürünlere verilmiş olan tarımsal desteklerin zamansal değişimini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Teşvikleri etkileyen ulusal ve uluslararası kuruluşların etkilerini anlamak için politik ekoloji ve politik ekonomi yaklaşımları kullanılmıştır. Tarımsal üretimde teşvikler önemli bir rol oynamasına rağmen, bu rolün tam olarak ne olduğu konusunda çok az çalışma vardır.

Bu çalışma şu soruları cevaplamaya çalışmaktadır; Balıkesir'de hangi ürünler için tarımsal teşvik verilmektedir? 2008-2018 yılları arasında verilen bu tarımsal teşviklerin miktarı, şekli ve zamansal değişimi nasıldır? Bu teşvikler hangi kurumlar tarafından verilmektedir? Devletin teşvik politikasının temel esasları nelerdir? Bu soruların cevaplarını bulabilmek adına Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkesir İl Müdürlüğü'nden alınan veriler durum çalışması yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Resmî kurumlar destekleme verilerini paylaşma konusunda oldukça tutucu olduğundan konu sınırlı veri ile yorumlanarak ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda tarımsal teşviklerin büyük ölçüde ülkemizin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve kuruluşların istekleri doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Bu anlamda politik ekonomi, teşviklerin uluslararası boyutunu izah etmede, politik ekoloji ise insan-çevre boyutunu izah etmede önemli kavramlar olarak öne çıkmıştır. Her ne kadar tarımsal ürün açığı desteklemeler ile bir nebze çözülmeye çalışılsa da desteklemelerin yeterli düzeyde verilmediği ve ihtiyaç sahibi çiftçilere tam anlamıyla ulaşmadığı görülmektedir. Mevcut şekliyle işlevsel olmayan tarımsal teşviklerin

ancak yapısal bazı reformlardan sonra istenen amaca hizmet edebileceği düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Tarımsal Destek, Politik Ekoloji, Politik Ekonomi, Kırsal Kalkınma.

ABSTRACT

THE ROLE OF AGRICULTURAL INCENTIVES IN INCREASING PRODUCTION: ANALYSIS OF AGRICULTURAL INCENTIVES IN BALIKESIR

ÇİL, Merve Buse

Master Thesis, Department of Geography

Supervisor: Prof. Dr. Abdullah KÖSE,

Second Supervisor: Prof. Dr. Yılmaz ARI

2019, 109 Pages

This study aims to reveal the temporal change of agricultural supports given to herbal products between the years 2008-2018 in Balıkesir. In this context, political ecology and political economy approaches have been used to understand the effects of national and international organizations that influence incentives. Although the incentives play an important role in agricultural production, there are few studies on how these incentives affect agricultural production. Questions the study tries to answer; which products have been supported in Balıkesir? What is the amount, shape and temporal change of these agricultural incentives given between 2008-2018? Which institutions give out these incentives? What are the basic principles of the government's incentive policy? In order to find the answers to these questions, the data requested from the Ministry of Agriculture and Forestry, Balıkesir Provincial Directorate were evaluated with the content analysis approach. Since official institutions are very conservative about sharing the incentives data, the issue has been interpreted with limited data. As a result of the study, it is seen that agricultural incentives are shaped mostly according to the demands of international agreements and organizations where Turkey is a party. In this sense, political economy has emerged as important concepts in explaining the international dimension of incentives and political ecology as important concepts in explaining the human-environment dimension at the local level. Although it is attempted to dissolve the deficit of agricultural product, it is seen that the supports are not given adequately and they do not fully reach the farmers in need. It is thought that non-functional

agricultural subsidies, as present, can serve the desired purpose only after some structural reforms.

Key Words: Balıkesir, Agricultural Incentives, Political Ecology, Political Economy, Rural Development.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem ve Araştırma Soruları	1
1.2. Amaç.....	3
1.3. Önem.....	3
1.4. Sınırlılıklar.....	4
1.5. Tanımlar.....	6
1.5.1. Tarım	6
1.5.2. Tarımsal Teşvik	6
1.5.3. Politik Ekonomi.....	6
1.5.4. Politik Ekoloji.....	7
2. İLGİLİ ALANYAZIN	8
2.1. Kuramsal Çerçeve	8
2.1.1. Politik Ekonomi.....	8
2.1.2. Politik Ekoloji.....	9
2.1.3. Kırsal Kalkınma ve Türkiye’de Mevcut Durum.....	10
2.1.4. Tarımsal Teşvik ve Türleri	14
2.1.4.1. Fiyatlar ve Alım Yoluyla Destekleme	18
2.1.4.2. Girdi Desteği	19
2.1.4.2.1. Kredi Desteği	20
2.1.4.2.2. Gübre Desteği	20
2.1.4.2.3. Tohum- Fidan Desteği	21
2.1.4.2.4. Tarımsal İlaç Desteği	21
2.1.4.2.5. Sulama Desteği	22
2.1.4.2.6. Karma Yem Desteği.....	22
2.1.4.2.7. Elektrik Desteği	22
2.1.4.3. Teşvikler	22

2.1.4.3.1. Süt Teşvikleri	22
2.1.4.3.2. Et Teşvikleri.....	23
2.1.4.4. Tazminatlar	23
2.1.4.4.1. Tütünde Kota ve Çayda Budama Tazminatı.....	23
2.1.4.4.2. Fındıkta Söküm Masrafı	23
2.1.4.5. Prim Ödemeleri	23
2.1.4.6. Alternatif Ürün Destekleri	24
2.1.4.7. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar	24
2.1.4.8. Doğrudan Gelir Desteği.....	25
2.1.4.9. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli.....	26
2.2. İlgili Araştırmalar	27
2.2.1. Türkiye’de Tarımın Özellikleri	28
2.2.2. Türkiye’de Tarımsal Teşvik Çalışmaları.....	32
2.3. Tarımsal Teşviklerde Uluslararası Kuruluşlar ve Etkileri	36
2.3.1. Dünya Ticaret Örgütü’nün Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi	38
2.3.2. Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi.....	40
2.3.3. Uluslararası Para Fonu’nun Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi	42
2.3.4. Dünya Bankası’nın Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi.....	43
3. YÖNTEM.....	45
3.1. Araştırmanın Modeli.....	45
3.2. Veri Kaynakları	46
3.3. Evren ve Örneklem	46
3.4. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	47
3.5. Verilerin Analizi	48
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	49
4.1. Balıkesir İli Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri.....	49
4.2. Balıkesir İlinde Tarım.....	51
4.3. Balıkesir’de Tarımsal Destek Veren Kurum ve Kuruluşlar	52
4.4. Balıkesir İlinde Tarımsal Ürünlere Verilen Teşvikler	54
4.4.1. Kütlü Pamuk	57

4.4.2. Yağlık Ayçiçeği.....	60
4.4.3. Dane Mısır	63
4.4.4. Zeytinyağı.....	66
4.4.5. Kanola.....	70
4.4.6. Hububat ve Baklagiller Grubu Desteği	73
4.4.6. Yağlı Tohumlu Bitkiler	82
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	86
5.1. Sonuçlar	86
5.2. Öneriler	88
KAYNAKÇA.....	91

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1:	Türkiye’de Kır Kent Nüfus Oranı.....	13
Çizelge 2:	Türkiye’de Yıllara Göre Destekleme Ödemeleri (Milyon TL).....	16
Çizelge 3:	Havza Destekleme Modeli Kapsamında Desteklenecek Ürünler	27
Çizelge 4:	Türkiye’de İstihdam Edilen Tarım Nüfusu.....	30
Çizelge 5:	Türkiye’deki Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçinde Tarımın Payı	31
Çizelge 6:	Bir Durum Çalışmasının Aşamaları.....	46
Çizelge 7:	Balıkesir’de Arazi Kullanımı.....	51
Çizelge 8:	Balıkesir’de Seçilen Ürünlerin Destekleme Miktarları	56
Çizelge 9:	Türkiye’de Kütlü (Çırcırlanmamış) Pamuk Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı	57
Çizelge 10:	Balıkesir’de Üretilen Kütlü Pamuk Miktarı.....	58
Çizelge 11:	Türkiye’de Yıllara Göre Yağlık Ayçiçeği Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı	60
Çizelge 12:	Balıkesir’de Yağlık Ayçiçeği Üretimi	61
Çizelge 13:	Türkiye’de Yıllara Göre Mısır Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı	63
Çizelge 14:	Balıkesir’de Dane Mısır Üretimi	65
Çizelge 15:	Türkiye’de Yağlık Zeytin Üretimi.....	67
Çizelge 16:	Türkiye’de Yıllar İtibariyle Zeytinyağına Ödenen Prim Miktarları	68
Çizelge 17:	Balıkesir’de Zeytinyağı Üretim Miktarı	70
Çizelge 18:	Türkiye’de Yıllara Göre Kanola Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı	71
Çizelge 19:	Balıkesir’de Kanola Veya Kolza Tohumu Üretim Miktarı	71
Çizelge 20:	Türkiye’de Buğday Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı.....	74
Çizelge 21:	Balıkesir’de Üretilen Buğday Miktarı	75
Çizelge 22:	Türkiye’de Arpa Ekim Alanı Ve Üretim Miktarı	76
Çizelge 23:	Balıkesir’de Üretilen Arpa Miktarı.....	76
Çizelge 24:	Balıkesir’de Üretilen Çavdar Miktarı	77
Çizelge 25:	Balıkesir’de Üretilen Yulaf Miktarı.....	77
Çizelge 26:	Balıkesir’de Üretilen Kuru Fasulye Miktarı	81
Çizelge 27:	Balıkesir’de Üretilen Nohut Miktarı.....	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Türkiye’de Yıllara Göre Tarımsal Destek Miktarları (2002-2018, Milyar).....	36
Şekil 2:	Balıkesir İli Lokasyon Haritası	49
Şekil 3:	Balıkesir’de Verilen Kütlü Pamuk Destek Miktarı	58
Şekil 4:	Balıkesir’de Verilen Kütlü Pamuk Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması.....	59
Şekil 5:	Balıkesir’de Verilen Yağlık Ayçiçeği Destek Miktarı	62
Şekil 6:	Balıkesir’de Verilen Yağlık Ayçiçeği Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması.....	62
Şekil 7 :	Balıkesir’de Verilen Dane Mısır Destek Miktarı	65
Şekil 8:	Balıkesir’de Verilen Dane Mısır Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması.....	66
Şekil 9:	Balıkesir’de Verilen Zeytinyağı Destek Miktarı	68
Şekil 10:	Balıkesir’de Verilen Zeytinyağı Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması.....	69
Şekil 11:	Balıkesir’de Verilen Kanola Destek Miktarı.....	72
Şekil 12:	Balıkesir’de Verilen Kanola Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması.....	73
Şekil 13:	Balıkesir’de Verilen Hububat- Baklagiller Grubu Destek Miktarı	78
Şekil 14:	Balıkesir’de Verilen Hububat-Baklagil Grubu Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması	79
Şekil 15:	Hububatların Desteklendiği Alanlar.....	79
Şekil 16:	Türkiye’de Baklagillerin Desteklendiği Alanlar	80
Şekil 17:	Yağlı Tohumlu Bitkilerin Desteklendiği Alanlar	83
Şekil 18:	Balıkesir’de Verilen Yağlı Tohumlu Bitkiler Destek Miktarı	83
Şekil 19:	Balıkesir’de Verilen Yağlı Tohumlu Bitkiler Destek Miktarı İle Üretim Miktarı Karşılaştırması	84
Şekil 20:	Balıkesir’de Örnekleme Seçilen Ürünlerde Verilen Toplam Destekmiktarı	85

1. GİRİŞ

1.1. Problem ve Araştırma Soruları

İnsanlar dünya üzerinde var oldukları andan itibaren fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermişlerdir. İlk olarak avcılık toplayıcılık ile beslenme ihtiyaçlarını karşılamış daha sonraları ise bitki ve hayvan ırklarını evcilleştirip, üretim faaliyetine başlamışlardır. Neolitik olarak adlandırılan bu dönemde yiyecek üretimi için planlı bir üretim söz konusu olmasa da ürün yetiştiriciliği başlamıştır (Çiftçi, 2016). Tarım sayesinde insanlar karınlarını doyurabilmiş, tarımsal ürünlerden elde edilen ürünler ile farklı ihtiyaçlarını giderebilmişlerdir. İhtiyaçlarından fazla üretim sonucu takas yaparak farklı eşyalar alabilmişlerdir. Bu anlamda tarım doğal, ekonomik ve toplumsal alanlarda sürdürülen bir etkinliktir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Doğal koşulların olumlu ve olumsuz etkisi coğrafi unsurların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir bölgenin dağlık, engebeli ya da düz olması; karasal ya da yağışlı bir iklime sahip olması, yükselti, nem, rüzgâr gibi faktörlerin etkisinde kalması gibi fiziki faktörler ile toplumun kültürü, teknolojik gelişmişlik düzeyi, ekonomik sistemi, çevresindeki diğer ülkeler ile olan ilişkileri ve tarımsal politika ve kurumları gibi beşeri faktörler bölge bazında hangi ürünlerin yetişeceğini belirlemektedir (Jordan-Bychkov, 2005). Dünya genelinde ister fiziki isterse kültürel coğrafi etmenlerin her bölgede eşit dağılışı göstermemesi ülkelerin kaderini farklı yönde etkilemiştir.

Tarım, bir ülkede yaşayan insanların yeme, içme ihtiyaçlarının giderilmesi, çalışan nüfus içerisindeki payı ile milli gelire katkısı, yurt içi ve yurt dışında pazarlanması ile ülke ekonomisine getirdiği, yetiştirilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin niteliği ve niceliği bakımından ülkenin ekolojik yapısına getirdiği zenginlikler ile önemi tartışılmaz bir alandır. Tarım üretimi doğa koşullarından ve politik atmosferden etkilenir ve buna bağlı olarak üretimde dengesizlikler ve fiyat

dalgalanmaları meydana gelir (Acar ve Bulut, 2009). Tarımın iklim koşullarına bağlılığı ile ortaya çıkan ekonomik kaygı iç ve dış piyasayı etkilemektedir. Bu etki sonucunda oluşan belirsizlik, üretici ve tüketici taraflarına güvensiz bir ortam oluşturmaktadır (Kazgan, 2003). Devletler oluşan bu güvensiz ortamı ortadan kaldırmak ve bunun sonucunda tarımsal istikrarı sağlamak adına teşvikler yolu ile belli tarım ürünlerinin üretimini istikrarlı hale getirmeye çalışır. Tarımsal teşvikler ülkelerin politikalarına göre belirlenir. Tarım politikası, devletlerin tarımda ortaya çıkan sorunlara ürettikleri çözümlerdir.

İçsel ve dışsal sorunlara dayanan bu konu iki farklı açıdan değerlendirilebilir. İçsel sorunlar; küçük ve parçalı araziler, yetersiz ve bilinçsiz üretici varlığı, çiftçi kayıt sisteminin yeterli düzeyde kullanılmaması, birçok kurum ve kuruluşun olması ile dağınık yapının ortaya çıkması, altyapısı zayıf piyasaların varlığı, desteklemelerin devlete oluşturmuş olduğu mali yük gibi nedenlerdir. Bu nedenlerin yanı sıra birde dışsal nedenler vardır. Dünya genelinde oluşturulan örgütler, yapılan anlaşmalar ülkemiz üzerinde sorumluluk oluşturmaktadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007). Dünya genelinde uygulanan politikalar gelişmiş, gelişmekte olan her türlü ekonomik yapıya sahip ülkede uygulanır. Ancak uygulanan bu politikalar ülkelerin kendi sorunlarına yönelik olarak geliştirdiği politikalarlardır. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerdeki tarım politikalarının oluşmasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerin etkileri bulunur (Kazgan, 2003).

Ülkemiz tarımsal üretim bakımından önemli ülkelerden biri olmasına rağmen özellikle son zamanlarda belli tarımsal ürünlerde üretim miktarları ile tüketim miktarları arasında önemli farklar oluşmakta ve birçok durumda bu farklar ithalat yolu ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Açıkları minimum düzeyde tutabilmek için çeşitli üretim artırıcı tedbirler alınmaktadır. Tarımsal teşviklerde bu tedbirlerin en önemlilerinden birisidir. Bu kapsamda bu çalışma Balıkesir ili örneklemini ile tarımsal teşvikleri ve bunların belirli ürünlerde üretim artırıcı etkilerini incelemektedir.

Bu bağlamda çalışma şu sorulara cevap aramaktadır;

- Devletin teşvik politikasının temel esasları nelerdir?
- Balıkesir’de hangi ürünler için tarımsal teşvik verilmektedir?

- 2008-2018 yılları arasında verilen bu tarımsal teşviklerin miktarı, şekli ve zamansal değişimi nasıldır?
- Bu teşvikler hangi kurumlar tarafından verilmektedir?

1.2. Amaç

Tarım sektörü ekonomik faaliyet, nüfus için istihdam kaynağı, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler için önemli bir kalkınma aracıdır. Tarımın gelişimi ve tarım ürünlerinin dengeli dağılmaması dünya genelinde ülkeleri birbirine bağımlı kılmıştır. Dönem dönem dünyada değişime uğrayan arz talep ilişkisi ülkelerin üretim miktarlarını etkilemiştir. Ayrıca tarımın doğa koşullarına bağılılığı, yine üretimi istikrarsızlaştıran bir durumdur. Devletlerin üretimi ve tüketimi kontrol altına almak amacıyla yapmış oldukları müdahaleler dönemlere göre değişmiştir. Teşviklerin etkilendiği ulusal ve uluslararası etkenler bulunmaktadır. Kazgan'a (2003) göre tarım politikalarının üç genel amacı vardır. Bunlar;

- Tarımın gıda maddesi olarak önemi,
- Tarım gelirlerinin düşük olması,
- Tarımsal istikrarsızlığın giderilmesi.

Bu çalışmada amaç tarımsal teşviklerin Balıkesir ölçeğinde tarımsal üretimde önemli bir artışa neden olup olmadığını ortaya koymaktır. Ülkemiz tarım üretiminde önemli bir yeri olan Balıkesir ili, tarımsal üretimde istikrar ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir. O nedenle üretimdeki istikrarsızlıkları ve açıkları ortadan kaldıracak bir tarımsal destek ve teşvik programının olması gerekmektedir. Balıkesir ölçeğinde böyle bir teşvik programının işleyip işlemediğini ortaya koymak bu çalışmasının birincil amacıdır.

1.3. Önem

İnsanlar için büyük önem taşıyan tarım sektörünün sürdürülebilirliği ve verim artışını sağlamak ve bu sırada meydana gelen doğal ve beşerî sorunları çözmek için tarımsal teşvik sistemi oluşturulmuştur. Teşvikler devlet tarafından üretici ve tüketici kesimi korumak ve yaşanabilecek dalgalanmalara önlem almak için geliştirilmiştir. Ülkemiz için cumhuriyetin ilanından itibaren kalkınmada büyük oranda öneme sahip

olan tarım sektöründen daha iyi faydalanabilmek, tarım arazilerinin nitelikli kullanılması, ürünlerin dengeli ve düzenli üretilmesi adına verilen teşviklerin istenen amaca ne kadar hizmet ettiği durum çalışmaları ile ortaya konulması bu teşviklerin doğru kullanımına katkı yapacaktır. Bu nedenle yıllara göre değişen teşvik miktarları ve teşvik verilen ürünlerin değişimine neden olan faktörlerin incelenmesi önem arz etmektedir.

Balıkesir ili tarımsal üretim anlamında Türkiye'deki en önemli illerden birisidir. Aşağıda değinileceği üzere birçok tarımsal üretim bakımında Balıkesir Türkiye sıralamalarında en üstte bulunmaktadır. Gıda sektörünün gittikçe daha da önem kazandığı göz önünde tutulursa, tarımsal üretimin önemli bir belirleyicisi ve destekleyicisi olan teşviklerin Balıkesir'de tarım sektörü üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ampirik olarak ortaya koymak oldukça önem taşımaktadır. Balıkesir ilinde bulunan tarım arazilerinden elde edilen verimi artırabilmek ve tarımsal ürünleri doğru seçebilmek, teşviklerin zaman ve mekân koşullarını göz önünde bulundurularak, tarımsal teşviklerin Balıkesir ili ölçeğinde analizinin yapılması mevcut kaynakların verimli kullanılabilmesi açısından gerekli ve önemlidir. Değişen siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların sonucunda tarımsal ürünlerde meydana gelen değişimi ortaya koymak ve kırsal kalkınma hedeflerinin Balıkesir üzerindeki yeterliliğini tespit edebilmek bu amaçlara ulaşma açısından gereklidir.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışma süresince çeşitli zorluklarla karşılaşmış ve bu zorluklar gerek danışman öğretim üyelerinin yardımıyla gerekse bireysel şekilde giderilmeye çalışılmıştır. Çalışma sırasında karşılaşılan sorunlar; teşvik konularının geniş kapsamlı olması ve farklı kalemlere ayrılmasıdır. Araştırma, literatür ve veri sağlama sırasında belirli sorunlar ile karşılaşılması çalışmanın süre bakımından uzamasına sebep olmuştur. Örnekleme seçilen ürünler kapsamında (kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, dane mısır, zeytinyağı, kanola, hububat-baklagiller grubu, yağlı tohumlu bitkiler) çalışma hazırlanmıştır. Ayrıca teşvik araçlarında meydana gelen değişiklikler çalışma açısından sınırlama oluşturmuştur. Tarımsal teşvikleri oluşturan konu başlıklarında

isim değişiklikleri, kapsamlarının daraltılıp genişletilmesi çalışma için güçlük oluşturmuştur.

Sınırlılık yaşanan en önemli kısım veri toplama bölümünde yaşanmıştır. İstenilen verilerin Türkiye İstatistik Kurumu'nda (TÜİK) yer almaması kurumlardan birebir talep edilmesini gerektirmiştir. Resmî kurumlardan alınması gereken verilere ulaşmada yaşanan zorluklar çalışmanın gerçekleşmesinde önemli bir sorun olmuştur. Kurumlar birçok kez ziyaret edilerek veriler talep edilmiştir. Söz konusu bazı kurumlarda yeterli düzeyde verilerin bulunmaması, verilerin paylaşımında gerekli görülen resmi yazışma süresinin uzun sürmesi ve en önemlisi de bazı devlet kurumlarının veri paylaşmada oldukça isteksiz oluşu ve verdikleri sınırlı veri üzerinde yapılacak değerlendirmelerde de tedirginlik yaşadıklarını ifade etmeleri çalışmayı sınırlandıran en temel konu olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca düzenli kayıt tutulmaması ve sadece yakın zamana ait verilerin ayrıntılı olarak tutulması araştırmayı sınırlandırmıştır.

Resmi yazışmalara rağmen verilerin alınması oldukça zaman almış ve bu da tez yazımını sekteye uğratmıştır. Verilerin farklı amaçlarla kullanılacağı kaygısı ile paylaşımı konusunda bazı kurumların ifade ettiği rahatsızlık ve verilerin kısmen verilmesi çalışmanın sonuçlarını doğrudan etkileyebilecek bir durum ortaya çıkarmıştır. Balıkesir Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü'nden veriler, kısmen de olsa alınmıştır. Ancak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Balıkesir İl Koordinatörlüğü'nden üniversitemiz kanalıyla resmi yollardan veri talep edilmesine rağmen, ilgili kurum verilerin verilmemesine karar vermiştir. Türkiye'de devlet kurumlarında bilimsel çalışmalar için veri üreten bir birimin olmaması, teşviklerle ilgili istatistikî verilerin TÜİK'e verilmemesi, dolayısı ile yayınlanmaması ve talep edildiğinde de değişik bahanelerle verilmemesi, verildiğinde de kısmen verilmesi bu tip akademik çalışmaları kısıtlayıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten Türkiye'de tarımsal teşviklerin verimliliği üzerine yapılan akademik çalışmaların da oldukça kısıtlı olmasının başlıca nedeninin teşvikler konusundaki verilerin kurumlardan özel çaba gerektirmeksizin elde edilememesidir.

1.5. Tanımlar

1.5.1. Tarım

Tarım genel tanım itibariyle, “bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması, ziraat” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Tarım, araziden elde edilen her şeyi kapsar ve bu nedenle tarım sadece bitkisel üretim değil hayvansal üretim, su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği, ağaç türleri yetiştiriciliğini ve ormancılığı kapsayan geniş bir sektördür (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Tarım, toprakta ekim, dikim, bakım ve yetiştirme faaliyetlerinin bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretimi veya üretilen bu ürünlerin çiftçiler tarafından işlenmesidir (Orhan, 1999). Tarım, bir ülkede yaşayan insanların yeme, içme ihtiyaçlarının giderilmesi, çalışan nüfus içerisindeki payı ile milli gelire katkısı, yurt içi ve yurt dışında pazarlanması ile ülke ekonomisine getirisi, yetiştirilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin niteliği ve niceliği bakımından ülkenin ekolojik yapısına getirdiği zenginlikler ile önemi tartışılmaz bir alandır.

1.5.2. Tarımsal Teşvik

“Sektörde ortaya çıkan sorunları çözmek, yeni teknolojilerin benimsenmesini sağlamak ve üretim yetersizliğini gidermek için uygulamaya koyulan ve ihtiyaç kalmadığında sonlandırılan hükümet müdahaleleridir” (Yavuz, 2017).

1.5.3. Politik Ekonomi

Politik ekonomi, bireyler ve toplum arasındaki ve piyasalar ile devlet arasındaki ilişkileri, büyük ölçüde ekonomi, siyaset bilimi ve sosyolojiden çekilen çeşitli araç ve yöntemler kullanarak inceleyen bir sosyal bilimdir. Bu nedenle politik ekonomi, bir ülkenin hem politik hem de ekonomik faktörler dikkate alınarak yönetildiğini, bu ikisinin birbirinden ayıramayacağını savunan görüştür (Ana Birtanica, 2019).

1.5.4. Politik Ekoloji

Politik ekoloji, insan-çevre ilişkilerini ele alırken bu ilişkileri etkileyen arka plandaki politik, ekonomik ve sosyal faktörlerin incelenmesini öneren bir yaklaşımdır. Politik ekoloji, insan-çevre ilişkilerinin apolitik olmadığını, aksine politik kararlardan önemli ölçüde etkilendiğini savunarak günümüzde politik kararları göz ardı eden insan-çevre çalışmalarının eksik kalacağını savunur (Arı, 2017; Arı ve Hurley, 2009; Hurley ve Arı, 2018; Hasbek ve Arı, 2018).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Politik Ekonomi

Coğrafyacılar insan-çevre ilişkilerini incelerken tarihsel olarak önce çevrenin insan faaliyetleri üzerindeki belirleyici etkisine vurgu yapan çevresel determinizm yaklaşımını benimsemiş, zamanla insan kültürlerinin rolüne vurgu yapan kültürel ekoloji ve çevresel algı yaklaşımları önemsendir olmuştur (Arı, 2017). Coğrafyacıların ihmal ettiği temel konulardan birisi bütün bu ilişkilerde siyasi otoritenin rolünün ne olduğu konusudur. Sonuçta siyasal kararlar ekonomik iş, işlem ve ilişkilerin şekillenmesinde oldukça önemli bir konu olarak özellikle son 20-30 yılda araştırmacıların daha fazla odaklandıkları bir konudur.

Normal şartlarda ekonomi, piyasa koşullarına göre şekillenir ve ortaya çıkan dengesizlikler serbest piyasanın dinamikleri içerisinde çözülür. Ancak çoğu durumda ortaya çıkan dengesizlikler ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya piyasa ekonomisinin dinamikleri yetmemektedir. Bunun çok çeşitli nedenleri olabilir. İşte dengesizlikler piyasa ekonomisinin kendi şartlarında ortadan kaldırılamıyorsa ya ulus devletler ya da uluslararası kuruluşlar bu dengesizlikleri oradan kaldırmak için çeşitli müdahale araçları geliştirmişlerdir. İşte her düzeydeki politik kararların ekonomi dinamiklerini nasıl etkilediğini anlamaya çalışan araştırma alanına politik ekonomi adı verilmektedir.

Politik ekonomi üç şekilde ele alınabilir (Ateş ve Samur Gökmen, 2013). Bunlardan birincisi politik ekonominin bir pozitif bilim olduğunu savunan görüştür. Buna göre politik ekonomi aslında ekonomi ile ilgili olay ve olguların gerçekte nasıl olduğu ile ilgilenir. İkinci görüş politik ekonominin normatif olduğu yönündeki görüştür ve bu anlamda politik ekonomi aslında ne olması gerektiğini ortaya koymaya çalışır. Bir diğer görüş de politik ekonomiyi bir sanat olarak görür ve

bunun belli amaca ulaşmak için sahiplenilmesi gereken kurallar bütünü olarak görür. Bu anlamda politik ekonomi “devletin ekonomideki rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek amacıyla ekonomi ve siyaset bilimlerinin kurallarını bir araya getiren bir kavram” olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2002: 509).

Tarım, ekonominin önemli bir kolu ve stratejik bir sektördür. O nedenle tarımla ilgili kararlar ekonominin genel kuralları çerçevesinde çoğunlukla çiftçiler tarafından verilmekle birlikte farklı düzeyde karar vericiler çok çeşitli nedenlerle bu kararları etkileyen kurallar koyabilmekte ya da düzenlemeler yapabilmektedir. Tarımsal destekler ve teşvikler de tarım dışındaki karar vericilerin tarımsal üretime müdahale edebildikleri önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla bir ülkenin iç pazar koşullarının gerektiği üretim düzenlemeleri yapmak, üretim açığı kapatmak ya da ihraç ürünlerini arttırmak gibi nedenlerle politik karar alınabilmekte ve bu kararlar belli bir ürününü yetiştirildiği alanları ya da miktarları arttırma ya da azaltma şeklinde olabilmektedir. Bu tür müdahaleler bazen de ülke koşullarından ziyade küresel piyasa koşullarından ya da uluslararası kuruluşların taleplerinden kaynaklanabilmektedir. Tarım sektörü dışından gelen ve tarımsal üretimi etkileyen bütün bu kararların etkisini anlamak ancak politik ekonomi perspektifi ile mümkün olabilmektedir. Bütün bu kararların çiftçilerin fiziki çevreleri ile etkileşimini ve sonuçta doğal alanlar üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını ise ancak politik ekolojik perspektifle anlayabiliriz.

2.1.2. Politik Ekoloji

İnsan ve çevre arasındaki etkileşim uzun yıllar gündemde olmuş üzerinde tartışılmış konulardan birisidir. Birçok görüş ile kendisine taraf oluşturan konu, çevre etkisini baskın gören kesim ve insan etkisini baskın gören kesim olarak ayrılmıştır. Çevresel determinizm savunucuları; fiziki çevrenin kontrol edici gücünün varlığı ve bunun sonucunun insan davranışlarına yansıdığı görüşünü savunmaktadırlar. Determinist görüş, kültürü tamamen çevrenin şekillendirdiği yönündedir (Arı, 2017). Deterministler, çevrenin insanların karakteristik özelliklerinin şekillendiğini savunmuştur. Bu duruma çevresi dağ ile çevrili bir alanda yaşayan insanların geri, tutucu veya özgürlüklerine düşkün olmaları örnek olarak verilebilir (Arı, 2003).

Zamanla değişen paradigmlar sonucunda başlangıçta sadece çevrenin etkisinden bahsedilirken değişen ve gelişen kültürlerle birlikte gelişen teknoloji, toplumun inançları, diğer toplumlar ile olan ilişkileri, tarihi süreçleri insan- çevre ilişkisine yeni bakış getirmiş ve artık kültürel peyzajı incelemeyi gerekli kılmıştır. Bunun sonucunda yeryüzü insanın evi ve bu şekilde insanı ve çevreyi incelemek, insanın çevre üzerindeki etkisini görmek mümkün olacaktır (Arı, 2017).

İnsan ve çevre arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için politik ekoloji kavramı da üzerinde durulan konular arasındadır. Çalışma konusu içinde yer alan politik ekoloji kavramı ile alakalı çeşitli bakış açılarına yer verilmiştir. Geçmişten günümüze değişen “çevre insanı belirler” anlayışından “insan çevreyi etkiler” anlayışına dönüşüm meydana gelmiştir. Elbette bu süreçte yalnızca coğrafi etmenler ve kültür etkili olmamıştır. Ulusal ve uluslararası etkenler bu süreçte şekillendirmede etkin olmuştur.

Politik ekoloji kavramı ilk olarak Frank Thone tarafından 1935 yılında kullanılmıştır. Bu kavram ile yerel kültürler üzerinde tarihi olayların rolünü, ulusal ve uluslararası kuralların etkisi incelenmektedir. Politik ekolojinin amacı durağan bir peyzajın değişiminde o duruma gelmesi altında yatan sebepleri ortaya koymaktır (Arı, 2017).

İnsan-çevre ilişkilerinin yorumlarken fiziki çevrenin sosyal ve siyasi etkenlerin etkisinde kaldığı anlaşılmıştır (Arı, 2017). Bu anlayış doğrultusunda insan-çevre ilişkisine farklı bir boyut kazandırarak yeni bir yaklaşım olarak politik ekoloji kavramı ortaya çıkmıştır.

2.1.3. Kırsal Kalkınma ve Türkiye’de Mevcut Durum

Geçmişte çokta eski olmayan kırsal kalkınma kavramı 19.yy başlarında ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllardan sonra özellikle değişim yaşayan kırsal kalkınma kavramı, genel olarak edindiği amaç mutlu ve refah bir yaşam ortamı sağlamaktır (Güçbulak, Yıldırak, Kızılaslan, Özer, Kan ve Kepeoğlu, 2010). Küresel ölçekte yapılan çalışmalar 1972’de Stocholm’de Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Çevre Konferansı’nda kalkınma ile ilgili çözümler aranmış 1992 yılında Rio Zirvesi’nde

Gündem 21'in kabul edilmesiyle birlikte önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. (Öztürk, 2008).

Uluslararası kuruluşlar kırsal kalkınma amacıyla projeler geliştirmişlerdir. Bu kapsamda Güçbulak ve arkadaşlarının (2016) çalışmasından derlenen bilgiler ile Dünya Bankası, BM, AB'nin kırsal kalkınma üzerindeki çalışmaları ve bunların zamanla değişimlerinden belirtilen sonuçları çıkarabiliriz: Dünya Bankası yaptığı çalışmalarda dünya nüfusunun yaklaşık %75'i kırsal alanda yaşaması, değişen dünya koşulları ve teknolojinin gelişimine rağmen açlık ve doğal kaynakların hızlı tüketimi yenilikleri gerekli kılmıştır. 'Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi' belirleyerek yoksulluğun azaltılması planlanmıştır. Bu kapsamda kırsalın yeterli düzeyde yaşam standartlarına sahip olması, eşit imkanların sunulması, tüm kesimlere hitap edebilmesi ve çekici hale getirilmesi gibi maddeler belirlenmiştir. BM ise kırsal kalkınma çalışmaları 2000'de yapılan Milenyum Zirvesi'de bazı hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler açlık, yoksulluk, çevresel bozulma gibi birçok konuyu kapsamıştır. Türkiye de bu zirveye taraf olmuştur. AB'nin kırsal kalkınma çalışmaları OTP'nin üretim çalışmalarından sorunlara dikkat eden bir hale dönüşmüştür. 2007 yılından sonra AB politikaları;

- Tarım ve Ormancılık Sektörlerinin Rekabetçiliğinin İyileştirilmesi,
- Çevre ve Kırsal Kesimi İyileştirme,
- Kırsal Alanlarda Yaşam Kalitesi ve Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi,
- Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi Faaliyetlerinin Birleştirilmesi şeklinde olmuştur.

2007 yılından sonra ise AB'nin Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olan Kırsal Kalkınma programı kırsalda sürdürülebilirliği sağlamak amaçlıdır. IPARD (Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı) AB Ortak Tarım Politikalarını desteklemektedir (Güçbulak, Köksal, Ataseven, Gül ve Kan, 2016).

Kırsal kalkınmanın nihai amacı geri kalmış bölgelerde tarım, ekonomi, sosyal konularda iyileştirilmelerin yapılması ve var olan kaynakların eşit dağılımını sağlamak ayrıca kır ile kent arasındaki uçurumu azaltmaktadır (Yeşilbaş, 2011). Kırsal kesimde mevcut olan bazı sorunlar vardır. Bunları yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik olarak üç başlıkta toplayabiliriz. Tarım sektörü diğer sektörler nazaran

katma değer üretimi daha düşüktür. Tarımın milli gelir içerisindeki payı ise giderek azalmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle tarımda makineleşme artmıştır. Bu durumun olumlu ve olumsuz yanları vardır. Tarım üretiminde verimlilik artışı sağlanırken diğer yandan eşitsiz bir dağılım oluşmaktadır. Tarımın doğa koşullarına bağlılığı kırsal kesimde yüksek gelir elde etme ve düzenli bir kazanç arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Kırsalın diğer bir sorunu ise kadınların eşit olmayan bir yaşama sahip olmasıdır. Kalkınmada başarı sağlanabilmesi için kadın istihdamının artırılması gereklidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015). Tarım kırsalda tek geçim kaynağı olmaktan çıkmakta ve çiftçiler farklı işlerle de uğraşmaktadır bu bağlamda tarım da azalma olmaktadır (Keyder ve Yenal, 2013). Kırsal nüfusu yerinde tutabilmek, kadınlara iş olanağı sağlayabilmek, ekonomik anlamda gelir elde edebilmek, eşit bir düzen oluşturmak için destekleme politikaları yapılmaktadır. Tüm bu desteklemeler yapılırken kırsalın niteliğini bozmamak önemlidir.

Ülkemizde istihdamın sektörel dağılımı;

- Hizmet sektörü: %55,4
- Sanayi sektörü: %19,9
- Tarım sektörü: %17,7 (TÜİK,2018).

Kırsal kesim geçmişten günümüze azalan tarım sektörünün payı kırsal kesimin kentlere olan göçü ile ilgisi bulunmaktadır. Kırsal nüfus giderek azalmış ve kent nüfusu ise artmıştır. Devlet bu azalmayı kontrol altına almak ve önlemek amacıyla ülke genelinde eşitliği sağlamak için kırsalı kalkındırmayı hedeflemektedir.

Ülkemiz nüfusunda cumhuriyetin ilanından itibaren kırsal nüfusta azalma kentsel nüfusta ise artış olduğu görülmektedir. 2008 yılından bu yana hızla kente doğru kaymıştır ve bugün %90 oranında kentsel nüfusa sahiptir. Bu kayış, kırsalda gerçekleştirilen tarım faaliyeti için olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Kırsal nüfusu kırsalda tutabilmek ve imkanlarını iyileştirmek gereklidir. Kırsal kalkınmanın nihai amacı da budur. Ancak ülkemizde tedbirler artırılmadığı sürece kırsal sorunları farklı boyutlarda baş gösterecektir. Kırsal ve kentsel nüfus farkının son dönemde hızla artmasının bir nedeni 6360 sayılı Büyükşehir Kanunudur. 2012 yılında gözlenen kentsel nüfustaki artışın nedeni büyükşehir kanunudur. Bu kanun ile büyükşehir olan illerde il merkezine yakın olan ve köy olarak geçen idari birimler

mahalle statüsüne alınmıştır. Köy nüfusu bir anda kent nüfusuna dahil edilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye’de Kır Kent Nüfus Oranı

YILLAR	İL İLÇE MERKEZLERİNİN TOPLAM NÜFÜSA ORANI (%)	BELDE ve KÖYLERİN TOPLAM NÜFUSA ORANI(%)
1927	24,2	75,8
1935	23,5	76,5
1940	24,4	75,6
1945	24,9	75,1
1950	25,0	75,0
1955	28,8	71,2
1960	31,9	68,1
1965	34,4	65,6
1970	38,5	61,6
1975	41,2	58,2
1980	43,9	56,1
1985	53,0	46,9
1990	59,0	41,0
2000	64,9	35,1
2008	74,9	25,04
2009	75,5	24,47
2010	76,2	23,74
2011	76,8	23,2
2012	77,2	22,72
2013	91,3	8,65
2014	91,7	8,25
2015	92,1	7,9
2016	92,3	7,7
2017	92,5	7,49
2018	92,2	7,73

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2018.

Çalışma örneklekimizi oluşturan Balıkesir ilinde kırsal kalkınma çalışmaları AB ve uluslararası kuruluşlardan elde edilen fonların kullanılmasına yönelik 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulmuştur. Bu kurum kırsal kesimi kalkındırmak, rekabet gücünü yükseltmek, yaşam kalitesinin

iyileştirilmek ve refah seviyesinin artırmak amacıyla kurulmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı'na ait kırsal kalkınma ve örgütlenme birimi de bulunmaktadır.

2.1.4. Tarımsal Teşvik ve Türleri

Tarımın iklime bağıllığı, tarım arazilerinin parçalanması, ülke içerisindeki ekonomik dalgalanmalar, sanayi ve hizmet sektörünün payının giderek artması, buna bağılı olarak kırdan kente göçlerin artması, üreticinin gelir seviyesi düşüklüğü gibi durumlar üretici ve tüketici üzerinde çeşitli riskler oluşturur. Bu risklerden en azından bazılarını bertaraf etmek için devletler ekonomilerini, üretimi, üreticinin ve tüketicinin gelir seviyesini korumak amaçlı politikalar belirlerler (Özdemir, 1989). Destekleme politikaları tarımsal ürünlerin fiyat dalgalanmalarını engellemeyi, üreticilerin adil ve makul bir gelir elde etmelerini, tarımsal ürün ticaretini geliştirmeyi ve bu sayede dünya genelinde tarım piyasalarına etki etmeyi, ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi, tarım sektörü ve diğer sektörler arasındaki gelir eşitsizliklerini gidermeyi kapsamaktadır (Orhan, 1999). Tarımsal desteklemeleri dünya genelinde ilk olarak ortaya çıkaran ülke Hollanda'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemiz tarımsal ürünler açısından kendi kendine yetebilen bir ülkedir. 1928 yılında dünyada ve ülkemizde tarımsal üretim nüfusun ihtiyaç duyduğundan daha fazla üretim gerçekleşmiştir. Fakat 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran tarım sektörüne de yansımış hububatta ekim alanları azalmıştır. Ekim alanlarının miktarında ki bu düşüş 1934 yılına kadar sürmüştür. Öngörülenden fazla yaşanan bu düşüş devletin müdahalesini gerekli kılmıştır (Tuna, 1989).

Ülkemizde desteklenen ilk ürün buğday olup Ziraat Bankası tarafından 1932 yılında üreticiler desteklenmiştir. Bu destekleme şekli sonraki yıllarda pazar fiyatı desteği olarak gündeme gelmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) 1938 yılında kurulmuş ve Ziraat Bankası tarafından yürütülen destekleme görevi TMO'ya devredilmiştir (Ataseven, 1989). Bu dönemde buğday, çavdar, arpa, yulaf, haşhaş, çeltik, mısır ve tütün desteklenen ürünlerdir. 1950 yılından sonra yıllara göre farklılık göstermekle birlikte baklagiller, yağlı tohum bitkileri gibi ürünler desteklenmiştir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). Planlı kalkınmaya geçiş dönemine dek 11 ürün desteklenmiş, planlı dönemden desteklenen ürün sayısı artırılmıştır. 1980 yılından

sonra serbest piyasa ekonomisi uygulandığından tarım sektöründe devlet destekleri azalmıştır. 24 Ocak 1980 yılında ekonomik kararlar alınmıştır. Türkiye’ de serbestleşme süreci başlamış, dışa açılan bir politika yürütülmüştür. Piyasa ekonomisine geçilmesiyle destekleyici politikalar ve tarımda müdahaleler azaltılmıştır. Girdi desteği ve fiyat destekleme politikaları gibi devlet müdahalelerinin azalması ile tarım sektörü tekrar düzenlenmiştir. Örneğin 1988 yılında desteklenen ürün sayısı 10’a kadar düşmüştür. Ancak sonraki yıllarda ürün kapsamı artmış ve 1991’de 24’e 1992’ de 25’e yükselmiştir (Ataseven, 2016; Özdemir, 1989). Bu ürünler buğday, yulaf, arpa, mısır, çavdar, çeltik, zeytinyağı, tütün, anason, şeker pancarı, pamuk, çay, afyon sakızı, soya fasulyesi, çığıt, ayçiçeği, koza, fındık, çekirdeksiz kuru üzüm, yer fıstığı, kuru incir, antepfıstığı, koyun, tiftik, süt, merinos, sığır, yerli kapağı, yaş kozadır (Özdemir, 1989). 1962 yılında tarımın desteklenmesi fikri ile Ortak Pazar politikasının temellerini de oluşturulmuştur (Orhan, 1999).

Fiyat dalgalanmalarının nedenleri Orhan, 1999’a göre;

- Tarımsal rekoltesindeki yıllık değişimler nedeniyle ortaya çıkan dalgalanmaları: doğa şartlarından etkilenme
- Fiyat hareketlerine üretimin uyumunun gecikmesinden kaynaklanan dalgalanmalar: bir önceki dönemle
- Konjonktürel fiyat dalgalanmaları
- Mevsimsel dalgalanmalar
- Tarımsal ürün fiyatlarındaki istikrarsızlıklardır.

Ülkeler tarafından uygulanmakta olan tarım politikalarının öncelikli amacının ülke ihtiyaçlarının karşılanması ve dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması olarak söylenebilir. Tarım politikaları kamu kuruluşları eliyle yürütülür. Politikaların uygulanmasında tarım sektörünün korunması ve ihtiyaçları karşılayacak derecede büyümesi hedefiyle devlet müdahaleleri söz konusudur. Tarımsal ürünlerin piyasaya arzında, bu ürünlere olan talepte dengesizliklerin olmaması ve dolayısıyla üreticilerle birlikte fiyat dalgalanmasının engellenmesi suretiyle tüketicilerin de korunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de tarımsal ekonomiyi dengede tutabilmek ve tarafları korumak adına dönemin ekonomik ve siyasi yapısına göre şekil alan teşvik politikaları uygulamıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye’de Yıllara Göre Destekleme Ödemeleri (Milyon TL)

Destek Konusu	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1.953,10	1.078,60	1.758,70	1.996,30	2.157,90	2.189,10	2.406,40	2.605,10	2.694,62	2.699,47
Yem Bitkileri Desteği	303,3	230,7	252,9	292,8	293,5	311,4	334,4	338,4	344,59	435,21
Fark Ödemesi Desteği	1.646,50	2.002,10	2.071,50	2.503,40	2.378,70	2.641	2.481,40	2.726,90	3.128,78	3.927,94
Telafi Edici Ödeme Kapsam Desteği	63,2	69,5	76,7	82,2	98,8	111,7	120,8	139,4	168,4	189,06
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	97	99,9	112,7	120,7	165	149,4	176,7	277,2	334,61	451,67
Genel	4.435,90	3.538,20	4.351,20	4.959,70	5.093,60	5.402,60	5.519,70	6.087,00	6.671	7.703

Kaynak: BUGEM, 2017.

Girdi desteği ve fiyat politikalarının azalmasıyla günümüzde alan bazlı destekler, prim ödemeleri, mazot ve gübre destekleri, fark ödemeleri, makine ekipman destekleri verilmektedir. Son dönemde yaygınlaşan organik tarım üzerine desteklemeler de yapılmaktadır. Hayvancılık destekleri çalışma konusu içerisine dahil edilmemiştir.

Türkiye’de uygulanan tarım teşvik türleri Abay, Olhan, Uysal, Yavuz ve Türkekul’un (2005) çalışmalarından alınarak listelenmiştir.

- Fiyatlar ve alım yoluyla destekleme
- Girdi desteği
 - Kredi desteği
 - Gübre desteği
 - Ziraî mücadele ve veteriner ilaçları desteği
 - Tohum-fidan desteği
 - Sulama desteği
 - Elektrik desteği

- Mazot desteği
- Teşvikler
- Süt teşvikleri
- Et teşvikleri
- Tazminatlar
- Tütünde kota ve çayda budama tazminatı
- Fındıkta söküm masrafı ve gelir farkı ödemesi
- Doğal afet ödemeleri
- Prim ödemeleri
- Alternatif ürün destekleri
- Fındık alanlarının sınırlandırılması
- Tütün üretiminin sınırlandırılması
- Şeker pancarı üretiminin sınırlandırılması
- Hayvancılık teşvikleri
- Tarım ürünleri ithalatında korumalar
- İhracat destekleri
- Doğrudan gelir desteği

Tarım ve Ormancılık Bakanlığı 2018 yılı destekleme bülteninde yer verilmiş olan destekleme başlıkları ise aşağıdaki şekildedir:

Bitkisel Üretim Destekleri:

- a) Alan bazlı destekler – Mazot, Gübre Desteği
- b) Fındık desteği
- c) Havza bazlı fark ödemesi destekleri
- d) Sertifikalı tohum, fide ve fidan desteği
- e) Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları destekleri

Hayvancılık Destekleri

- a) Yem bitkileri, arıcılık, su ürünleri, süt tozu desteklemeleri
- b) Hayvan başı destekleri
- c) Tiftik üretimi, ipek böceği, hayvan gen kaynaklarını koruma destekleri
- d) Çoban istihdamı ve aşı desteği

- e) Damızlık koç, teke yetiştiriciliği yatırımlarının desteklenmesi
- f) Damızlık manda düvesi yetiştiriciliğinin desteklenmesi
- g) Düve alım desteği, damızlık düve yetiştiriciliğinin desteklenmesi
- h) GAP, DAP, KOP, DOKAP
- i) Arıcılık, ipekböcekçiliği, kaz ve hindi yatırımları desteği
- j) Üretici şartlarında sözleşmeli küçükbaş hayvancılık projesi

Kırsal Kalkınma Destekleri

- a) Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı 2016 – 2020
- b) Kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçi projelerinin desteklenmesi
- c) Bitkisel üretim yapan küçük aile işletmelerinin desteklenmesi
- d) IPARD Kapsamında verilen AB hibe destekleri

Faiz İndirimli Krediler

Tarımsal teşvikler standart bir yapıda işleyiş göstermezler. Her yıl farklı ürün ve her ürüne farklı miktarlarda destek verilebilir. Ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve doğal yapısında meydana gelen değişiklikler tarım politikalarına yansımaktadır. Geçmiş dönemlerde verilen desteklemeler ile 2018 yılında verilen destekler bu farkı ortaya koymaktadır. Bu açıdan çalışma bu farklılıkların sebepleri üzerinde durmaktadır. Türkiye'nin geçmiş dönemlerde vermiş olduğu desteklemelere kısa bir göz atmakta fayda vardır. 2000 yılında sonra tarım politikalarında etkili olan uygulamalar ARIP ve Tarım Stratejisidir (Narin, 2008).

2.1.4.1. Fiyatlar ve Alım Yoluyla Destekleme

Taban fiyat politikası ve mali yardım politikası şeklinde uygulanan pazar fiyatı desteği ile devlet çiftçilerin gelirlerini artırmak ve üretilen ürünlerin istikrarlı fiyatlarda satılmasını sağlamak amacıyla müdahalede bulunmaktadır. Taban fiyat uygulanmasında bazı tarım ürünlerinde devlet tarafından en düşük fiyatlar belirlenmektedir. Ürünlerin bu fiyatlar üzerinden satışı sonucunda ortaya çıkabilecek ürün fazlalıklarının devlet tarafından satın alınması garanti edilmektedir (Noyan, 2016). İlk olarak 1932 yılında buğday ile başlayan fiyat desteklemesi ilerleyen zamanlarda giderek genişlemiş 1975'te 19 ürüne çıkmıştır. 1980'de ise kapsam

daraltılarak ürün sayısı azaltılmıştır (Kazgan, 2003). Mali yardım politikasında ise devlet tarafından belirlenen fiyat ile piyasada oluşan fiyat arasında fark olması halinde aradaki farkın devlet tarafından ödenmesi sağlanır. Ancak her ne kadar söz konusu uygulama ile çiftçilerin gelirlerinin artırılması hedeflenmişse de zaman zaman bilhassa siyasi kaygılar nedeniyle fazla üretime sahip ürünler teşvik edilmiş bu durum da uygulanan politikanın amacından sapmasına neden olmuştur (Noyan, 2016).

Belirli tarımsal ürünlerin örneğin; tütün, tahıl, fındık, pamuk gibi ürünlerin bir kısmının kimi tarım ürünlerinin afyon, şeker pancarı gibi ürünlerin tamamını kamu tarafından satın alındığı bir destekleme uygulamasıdır. Taban fiyatı garanti niteliğinde olan bir fiyattır. Fakat taban fiyat kimi durumlar da pazar fiyatlarının altında kalabilir ya da devlet üretilen ürünün tamamını stok maliyeti vb. sebeplerle satın alamayabilir. Taban fiyatı bu koşullar altında garanti fiyat olma özelliğini kaybetmektedir (Özdemir, 1989).

2.1.4.2. Girdi Desteği

Ülkemizde devlet tarafından tarımsal girdilerin üretimi, ithalatı, fiyatlandırılması devlet tarafından üstlenilmekte bu kapsamda girdilerin kullanımı için düşük faizli kredilerin kullanılması yoluyla üreticilerin desteklenmesi sağlanmaktadır. Girdi desteklerinde sübvansiyon uygulaması söz konusudur. Bu uygulama ile gübre, tohum, ilaç, yem vb. gibi destekler verilmektedir. Ayrıca üreticilere fidan ve tohumlar ücretsiz verilmekte, bu ürünlerin yetiştirilmesi için ihtiyaç duyulan gübre ve haşere vb. ile mücadelede kullanılan ilaçlar maliyetinin daha altında bir fiyatla verilmektedir (Özdemir, 1989). Desteğin, tarım ile geçimini sağlayan kesimin gelir düzeyini yükseltmek, iç ve dış piyasalarda oluşan farklılıkları yok etmek, üretimde istikrarı sağlamak, üretimi daha uygun olan ürünlere ağırlık vererek bu ürünlerin üretimini artırmak gibi amaçları bulunur (Orhan, 1999). Girdi destekleri 1963 yılında vermeye başlanmıştır (Narin, 2008). Girdi desteği IMF'nin isteği üzerine 2001 yılında kaldırılmıştır. Ancak 2006 yılında çiftçilerin bazı koşulları sağlaması durumunda sınırlı düzeyde tekrar vermeye başlanmıştır (Acar ve Bulut, 2009).

2.1.4.2.1. Kredi Desteği

Ülkemizdeki tarımsal işletmelerin sürdürülebilir işletme büyüklüğünden küçük olması miras vb. sebeplerle parçalı bir yapıda olması çiftçilere dışarıdan temin edilebilecek finansman kaynaklarına yönlendirmiştir. Bu durumda devlet üreticilere düşük faizli kredi vererek üretimde bulunmalarını desteklemiştir. T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri çiftçiye kredi sağlamışlardır. Zirai krediler, su ürünleri kredileri, özel tarımsal krediler, GAP kredileri ve Ziraat Bankası tarafından Tarım Kredi Kooperatiflerine kullanılan kredileri içermektedir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

2.1.4.2.2. Gübre Desteği

Desteklemeler kapsamında yer alan gübre desteğinde sabit fiyat uygulaması yapılarak fiyat artışları sübvansiyon şeklinde kamu tarafından karşılanmıştır. 1974 yılında sabit fiyat uygulamasına son verilmiş, yine aynı tarihte gübre sübvansiyonu başlamıştır. Petrol krizi nedeniyle hammadde maliyet ve fiyatlarındaki artış gübrede tek fiyat sisteminin devamını zorunlu kılmıştır.1979 yılına kadar sabit fiyat uygulamasına geri dönmüştür. 1994 yılına gelindiğinde gübre konusundaki desteklemede değişiklik yapılarak fatura bedeli üzerinden önce bedelin %30'u sonra bedelin %50'si olmak üzere çiftçilere ödeme yapılmıştır. 1997 yılında destekleme gübre cinsine göre yapılmıştır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). 2002 yılından beri Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) kayıtlı çiftçilere baklagil, hububat, yem bitkileri, yağlı tohumlu bitkiler, meyve, yumru bitkileri, sebze ve endüstri bitkileri için alan bazlı desteklemeler içerisinde mazot ve gübre desteği dekar başına verilmektedir (Hasdemir, Miran, Hasdemir ve Polat, 2016).

Ülkemizde üreticilere 2003-2017 yılları arasında 8,2 Milyar TL mazot desteği, 2005-2017 yılları arasında toplam 6,7 Milyar TL gübre desteği, 2009-2017 yılları arasında 642,3 Milyon TL toprak analizi desteği verilmiştir. Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli kapsamında desteklenen 'Diğer Ürünler' kategorisinde belirtilen (yaş çay, yağlık ayçiçeği, fındık, yem bitkileri, kuru soğan, patates, çeltik, buğday, arpa, yulaf, çavdar, kuru fasulye, mercimek, nohut, kütlü pamuk, aspir, dane

mısır, tritikale, soya fasulyesi ürünleri hariç) miktar kadar mazot ve gübre destekleme ödemesi yapılmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018).

2.1.4.2.3. Tohum- Fidan Desteği

Tarımsal üretimde verimin sağlanabilmesi için gerekli olan şartlardan en önemlileri kaliteli tohum ve fidan kullanımınıdır. Ülkemizde öncelikle sertifikalı tohum desteği 1985 yılından itibaren desteklenmiş daha sonra sertifikalı fidanda destek kapsamına alınmıştır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). Verilere bakıldığı zaman değişim sertifikalı tohum desteği kalite seviyesini artırmak amacıyla üzerine düşülen bir desteklemedir. Son döneme bakıldığı zaman tohum desteği verilen ürünler; aspir, kanola (kolza), susam, çavdar, tritikale, yulaf, çeltik, arpa, buğday, fiğ, korunga, yerfıstığı, yem bezelyesi, yonca, nohut, kuru fasulye, soya fasulyesi, mercimek, patatesti tohumları; çilek fidesi desteği, bodur-yarı bodur meyve türleri ve bahçe tesisi, diğer meyve fidanları ve bahçe tesisi (bağ ve nar hariç). 2005 yılından beri sertifikalı tohum desteği verilmektedir. Desteklemelerin beraberinde tohum üretimi 145 bin ton üretimden 958 bin ton üretime, fidan üretimi ise 4 milyondan 138 milyona çıkmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018).

2.1.4.2.4. Tarımsal İlaç Desteği

Tarımsal ilaç konusunda destekleme devletin yapmış olduğu mücadele ve çiftçiler tarafından yapılan mücadele olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Devletin yürüttüğü zirai mücadelede tüm girdiler devlet tarafından karşılanmıştır. Fakat zirai mücadelede ve veterinerlik hizmetlerinde kullanılan ilaçların hammaddesi ülkeden temin edilemediğinden bu dışa bağımlılık nedeniyle devlet müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. 1966-1987 yılları arasında bazı ilaçlarda gümrük muafiyeti uygulanmıştır. 1987 yılından itibaren fatura bedeli üzerinden sübvansiyon uygulanmıştır. Bedelin %20'si çiftçilere ödenmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ilaçların muhteviyatına göre %0-30 oranında fatura bedeli üzerinden ödemeler yapılmıştır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

2.1.4.2.5. Sulama Desteği

Tüm su hakları devlete aittir ancak bunun bazı istisnaları mevcuttur. Çiftçiler tarafından şebekeden gelen su için ücret ödenmemekte ancak işletme ve bakım masraflarına katkıda bulunmaktadır. Bu katkı payı masraftan düşüldüğünde sulama sübvansiyonu ortaya çıkmaktadır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

2.1.4.2.6. Karma Yem Desteği

Tescilli karma yem kullanan hayvan yetiştiricileri 1985 tarihi itibaren fatura karşılığında fatura bedelinin %20 si oranında desteklenmiştir. Sonraki süreçte kendi tesisinde karma yem üreten işletmelerde desteklenmiştir. 1985 tarihinde destekleme oranı %25 olarak belirlenmiş daha sonra desteklemenin verilme şekli farklılaştırılmıştır. 1988 yılında fabrika satış fiyatı üzerinde kilogram başına 40 TL'lik indirimle satış yapılmıştır. 1989 yılında bu uygulama terk edilmiştir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

2.1.4.2.7. Elektrik Desteği

Tarımsal sulama için indirimli tariften elektrik kullanılmaktadır. Bu uygulamaya 2001 tarihinde son verilmiştir (Abay ve diğerleri, 2005). 2005 yılında yapılan değişiklik ile sulamada kullanılan elektrik desteğine tekrar başlanmıştır. 2008 yılında elektrik fiyatlarına gelen zam ile sulamada kullanılan elektrik %50 oranında artış göstermiştir (Narin, 2008).

2.1.4.3. Teşvikler

2.1.4.3.1. Süt Teşvikleri

Süt teşvik primleri 1987 tarihinde başlamış zaman içerisinde artarak devam etmiştir. 2001- 2002 yıllarında süt teşviklerine son verilmiş ancak hayvancılığın desteklenmesi adına tekrar başlatılmıştır (Abay ve diğerleri, 2005).

2.1.4.3.2. Et Teşvikleri

Hayvancılığın gelişimini sağlamak, üreticilere teşvik sağlamak, teknolojik olarak hayvansal üretimi geliştirmek amacıyla 1990 yılında Yüksek Planlama Kurulunun kararı ile Et Balık Kurumu (EBK) kombinaları ve özel sektör kombinalarında kesilen et ürünleri için verilen teşviklerdir. 1995 yılında uygulama sonlandırılmış ancak besi yetiştiricilerinin zor koşulları nedeniyle 2004 yılında tekrar gündeme gelmiş ve teşvik verilmeye tekrar başlanmıştır (Abay ve diğerleri, 2005).

2.1.4.4. Tazminatlar

2.1.4.4.1. Tütünde Kota ve Çayda Budama Tazminatı

Ülkemizde desteklemeler sonucunda bazı ürünler de talep fazlası üretim ortaya çıkmıştır. Aşırı stokların oluşması ve üretim kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Bu nedenle tütün ve çayda kontrollü bir üretim sağlamak amacıyla 1993 yılında çayda budama tazminatı yine aynı yıl tütünde kota tazminatı uygulamaya koyulmuştur. Çayda bahçeleri 1/5'inin budanmasına karar verilmiştir. Tütünde ise üretici baskılarıyla 1997 yılında kaldırılan kota uygulaması üretimin artmasına stok fazlasının oluşmasına neden olmuştur (Abay ve diğerleri, 2005).

2.1.4.4.2. Fındıkta Söküm Masrafı

İhtiyacında fazla oluşan üretimi engellemek amacıyla fındık üretimine sınırlandırma getirilmiştir. Giresun, Artvin, Zonguldak, Bartın, Kocaeli, Düzce, Trabzon, Sinop, Rize, Ordu, Samsun, Sakarya olmak üzere toplam 13 ile fındık üretimi sınırlandırılmıştır (Abay ve diğerleri, 2005). 2015 yılında Tokat ve Bolu illeri de bu illere dahil edilmiştir. 2009-2014 döneminde üreticilere toplam 4.4 Milyar TL alan bazlı destek, 3.8 Milyar TL de prim ödemesi yapılmıştır. 2018 yılında prim ödemeleri devam edecektir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018).

2.1.4.5. Prim Ödemeleri

Ülkemizde, Bakanlar Kurulu kararı ile 1993 yılında başlatılan prim ödemeleri ilk olarak kütlü pamuğa verilmiştir. Mali kaynaklı sorunlar ve veri kayıtlarında

eksiklik nedeniyle uygulama sonlandırılmıştır. 1998 yıllarına gelindiğinde prim ödemeleri düzenli hale gelmiş ve ürün sayısında artışa giderek kütlü pamuğa, zeytinyağı ve yaş ipek kozası da eklenmiştir. 1999 yılında yapılan kütlü pamuk, soya fasulyesi ve yağlık ayçiçeği prim ödemeleri, 2001 yılında da yağlık bitkilere ve kütlü pamuğa yapılmaya başlanmıştır. Yapılan prim ödemelerinde ülke ihtiyacı baz alınarak yıllara göre belirlenmiştir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). 2003 yılından itibaren kütlü pamuk, soya fasulyesi, yağlık ayçiçeği, aspir, dane mısır, kanola ve zeytinyağına önemli miktarda prim desteği verilmiştir. Prim ödemeleri yani diğer bir adıyla fark ödemeleri arz açığı olan ürünlerde açığı kapatmak amaçlanmıştır. Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunu belirleyeceği ödeme miktarları ve bu destekten yararlanacak çiftçileri belirleme görevi bulunmaktadır. 2009 yılında değişen düzenleme ile prim desteklerinden fark ödemesi desteklerine doğru geçilmiştir. 2013 yılında bu kapsamda 17 ürün desteklenmiştir. Fark ödeme destekleri kg/krş 4-70 arasında değişen miktarlarda verilmektedir (Hasdemir ve diğerleri, 2016). 2003-2017 yılları arasında toplam 30,3 Milyar TL prim desteği ödenmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018).

2.1.4.6. Alternatif Ürün Destekleri

Projede fındık, tütün ve şeker pancarı ürünlerinin ekiminin sınırlandırılması amacıyla bu ürünler yerine alternatif ürün ekiminin desteklenmesi hedeflenmiştir. 2001 yılında başlatılan bu uygulamada fındık ve tütün için 13 il ile sınırlandırılmıştır. Tütünde sınırlandırılan iller, Adıyaman, Muş, Bingöl, Batman, Mardin, Diyarbakır, Malatya, Bitlis, Hakkâri, Van, Siirt'tir. Şeker pancarı yerine farklı ürün olarak mısır, ayçiçeği soya fasulyesi ve yem bitkisi belirlenmiştir. 2003 yılında bu kapsamda mısır ekimine 132 milyon TL/dekar, ayçiçeği ekimine 126 milyon TL/dekar gibi ödemeler yapılmıştır (Abay ve diğerleri, 2005).

2.1.4.7. Tarım Ürünleri İthalatında Korumalar

Ülkemiz tarımsal politikalar uygularken dünyadaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) politikalarına uyum göstermeye çalışırken aynı zamanda ülke şartlarına bağımlılığı dolayısıyla üretici ve tüketiciyi dış rekabete karşı korumak durumundadır. Bu

sebeple yüksek gümrük vergileri ve ithalat vergilerinde değişiklikler yapılmıştır (Abay ve diğerleri, 2005).

2.1.4.8. Doğrudan Gelir Desteği

Ülkemizde yapılan destekleme politikalarında 2000 yılından sonra yeni bir dönem ortaya çıkmış ve doğrudan gelir desteği tarımda yenilikler, üreticinin refah seviyesinin artırılması gibi görevler üstlenmiştir. Pazar fiyat uygulamasının başarısız olmasıyla birlikte daha etkili bir araç olacağı düşünülen doğrudan gelir desteğine 2001 yılında geçilmiştir. Doğrudan gelir desteğinin maliyeti düşürmesi, direkt olarak üreticiye ulaşması, arz fazlası üretimin önüne geçmesi, üretimin veriminin artması hedeflenmiştir. Proje kapsamında öncelikle pilot bölgeler belirlenerek bu bölgelerde uygulama başlatılmıştır. Bu pilot bölgeler; Antalya, Manavgat ve Serik; Adıyaman, Merkez ve Kahta; Trabzon, Akçaabat ve Sürmene ilçe ve köylerini kapsamaktadır. Proje de dekar başına 5 Dolar ödeme üst sınırdaki 200 dekara kadar olarak belirlenmiştir. Ödemelerin yapılması adına çiftçi kayıt sistemi oluşturulmasına karar verilmiştir. 81 ilde 2001 yılında 2.182.767 çiftçi kayıt altına alınarak 117.573.902 dekar alanda 1 katrilyon 175 trilyon 739 milyar TL doğrudan gelir desteği ödemesi yapılmıştır (Yeni ve Dölekoğlu, 2003). Arazi sınırlandırması 2005-2006 döneminde 500 dekara kadara çıkmıştır (Narin, 2008).

2001 yılının geçilen doğrudan gelir desteği 2009 yılında son bulmuş ve onun yerine gübre ve mazot gibi alan bazlı destekler uygulanmıştır. Alan ödemeleri şartlı ve şartsız olarak ayrılmıştır. Gübre ve mazot şartsız; sertifikalı tohum, toprak analizi, fidan kullanımı, Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması (ÇATAK), organik tarım gibi şartlı ödemeler uygulamaya konmuştur. Hayvancılık desteklemeleri 2000 yılından itibaren beşer yıllık verilirken 2008 yılından itibaren yıllık olarak vermeye başlanmıştır. Hayvancılığın geliştirilmesi için GAP kapsamında yatırımları destekleme programı 2009 yılında başlamıştır. 2010 yılında Havza Bazlı Destekleme Modeli adında yeni bir destekleme aracı ortaya çıkmış ve 30 adet tarım havzası üzerinde uygulanmaya başlanmıştır. Yine aynı yıl Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvan yetiştiriciliği amaçlı büyük işletme kurulmasının desteklemeleri başlatılmıştır. Ayrıca bitkisel üretim de prim ödemeleri ve hayvancılık

desteklemeleri yaparak süt üretimi artırmak, fndk, süt ve et piyasalarını dengede tutabilmek amacıyla ek desteklemeler gündeme gelmiştir (10. Kalkınma Planı).

2.1.4.9. Türkiye Tarım Havzaları retim ve Destekleme Modeli

2009 yılı öncesinde uygulanan destekleme politikaları sonucunda istenilen üretim veriminin sağlanamaması, coğrafi bölgeler ve idari bölümler şeklinde ayırımın yapılması, plansız üretim sonucu aşırı stokların maliyeti artırması nedeniyle yeni bir destekleme programı belirlenmiştir. Ülkemizde 2009 yılı itibariyle başlatılan Türkiye Tarım Havzaları retim ve Destekleme Modeli ile tarımsal üretim en uygun şekilde yapılması amacıyla 30 havzaya ayrılmıştır. Bu model iklim, toprak ve topoğrafya özellikleri baz alınarak hazırlanmıştır. İklm değerlerine bakılarak 32 küme, topoğrafya özelliklerine bakılarak 1000 üzerinde küme, yine toprak özelliklerinde de 1000 üzerinde kümeler oluşmuştur. İklm, toprak, topoğrafya birleşiminde 190 küme çıkmaktadır. Toplamda 30 havzaya indirilmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2010). Bu model kapsamında coğrafi temel esas alınarak politikalar belirlenmekte ve buna bağlı üretim haritası çıkarılmaktadır (Keyder ve Yenal, 2013).

Tarımsal desteklemelerde ülke potansiyelini en iyi şekilde kullanmak, üreticilerin yaşam standartlarını yükseltmek, ekonomik anlamda dış piyasa da söz sahibi olmak amacıyla Milli Tarım Projesi oluşturulmuştur. Bu projenin iki ana başlığı Havza Bazlı Destekleme Modeli ve Hayvancılıkta Yerli retim Modelidir. 2013-2017 yılları arasında 103 Milyar TL destek verilirken 2018 yılında çiftçilere 14.5 Milyar TL destek verilmiştir. Model kapsamında desteklenen tarım ürünleri; arpa, aspir, buğday, yağlık ayçiçeği, kanola, dane mısır, soya fasulyesi, eltik, avdar, tritikale, yulaf, kütlü pamuk, kuru fasulye, nohut, mercimek, fndk, çay, yem bitkileri kuru soğan ve patates gibi ürünlerdir (Destekleme Bülteni, 2018). 2016 yılında Milli Tarım projesiyle birlikte 30 havza olarak belirlenen Tarım Havzaları retim ve Destekleme Modelinde değişikliğe gidilerek her ilçe havza kabul edilmiş toplamda 941 adet havza belirlenmiştir (www.tarimorman.gov.tr). Havzalarda desteklenecek ürünler aşağıda gösterilmiştir (izelge 3).

Çizelge 3: Havza Destekleme Modeli Kapsamında Desteklenecek Ürünler

Tahıllar	Baklagiller	Endüstri Bitkileri	Diğer Ürünler	Yem Bitkileri
Buğday	Mercimek	Pamuk	Çay	Yonca
Arpa	Nohut	Ayçiçeği	Fındık	Korunga
Çavdar	Kuru fasulye	Soya	Zeytin	Fiğ
Çeltik		Kanola	Patates	Macar fiği
Mısır		Aspir	Soğan	Burçak
Tritikale				Mürdümük
Yulaf				Sorgum
				Hayvan pancarı
				Yem şalgamı
				Yem bezelyesi vb.

Kaynak: Milli Tarım Projesi Havza Destekleme Modeli, 2018.

2.2. İlgili Araştırmalar

Tarım birçok bilim dalı ile etkileşim içerisindedir. Coğrafya, ziraat ekonomisi, veterinerlik gibi disiplinlerle iç içedir. Ülkemizde tarım coğrafyası ile ilgili olarak yapılan birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar tarımsal ürünler, tarım işletmeleri, tarımsal gelişmeler, tarım problemleri, ulusal, bölgesel ve yerel tarım özellikleri, tarımsal planlama hakkında yazılmış olan çalışmalardır (Doğanay ve Coşkun, 2012; Doğanay ve Çavuş, 2013). Kalkınma projelerinin artmasıyla beraber tarımda yaşanan gelişmeler ve teknolojik ilerlemenin sulama ve ekipman imkanlarının artışı tarım coğrafyasına verilen eserlere yansımıştır. Bir bölge veya yöreye ait olan ürünler ile ilgili hazırlanmış çalışmalar yer almaktadır. Bir diğer konu ise arazi kullanımları ile ilgilidir. Tarım coğrafyası ile ilgili olarak yüzün üzerinde çalışma vardır. 2000 yılından sonra özellikle konu çeşitliliği ve sayı bakımından artış görülmüştür.

Ülkemizde tarımsal teşvikler ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda genel olarak tarımsal üretim değerleri, ülke ekonomisi içerisinde tarımın payı, milli gelire katkısı, tarım ürünlerinden elde edilen ihracat oranları gibi ekonomik göstergelere

yer verilmiştir. Tarım sektörünün mevcut konumu ile ilgili çalışmalar yer almıştır. Tarıma verilen destekleme biçimlerinin yıllara göre değişimleri desteklemelerin etkilendiği ekonomik, siyasi ve sosyal unsurlardan bahsedilmiştir. Uluslararası kuruluşların ülkemizin destekleme politikaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Tarımsal teşvik çalışmaları daha çok ekonomi, ziraat ve iktisat bölümleri konu edinmiştir (Yavuz, 2005; Dernek, 2006; Acar ve Bulut, 2009; Ataseven, 2016). Tüm bu çalışmalar ülkemizin tarımsal süreçlerinin anlaşılması ve incelenmesi adına önemlidir.

Bu çalışmalar ile tarımsal teşviklere genel bir bakış elde etmek, tarihsel sürecini görebilmek, etkilendiği kurum ve kuruluşları tespit edebilmek, ülkemizin tarım ürünlerinde ithalat ve ihracat miktarları hakkında bilgi sahibi olmak, politikaların zamansal değişimini görmek mümkündür. Elde edilen bu bilgiler günümüz tarımsal teşvik politikalarını yorumlamak ve anlamlandırmak adına yol gösterici olacaklardır. Çalışmanın literatüre katkısı tarımsal teşviklerin bir il üzerinden seçili ürünlerde zamansal değişimini ortaya koymaktır. İlin ekonomisinde en büyük payı tarımın oluşturması çalışma için ayrı bir önem taşımaktadır.

2.2.1. Türkiye’de Tarımın Özellikleri

Ülkemiz ortalama yükseltisi 1132 m olan yüksek bir ülkedir. Yükselti arttıkça tarımsal üretim azalır ve belirli bir yükseltiden sonra son bulur. Kıyılarından itibaren 500-600 m kadar birçok ürün yetiştirilebilir. 2000 m sonra önemli bir tarımsal faaliyet yapılamaz. Yer şekilleri yapılan ekonomik ve sosyal faaliyetlerde belirleyici konumdadır (Doğanay ve Çavuş, 2013). Ülkemiz de çeşitli iklim tipleri ve mikroklima alanları görülür. Tarımsal üretim iklimik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterir; sıcaklık, nem, yağış, rüzgâr, güneş ışığı iklimsel değişikliklere sebep olduğu için üretici ve tüketici açısından istikrarsız bir durum oluşturur.

Tarım ürünlerinin bölgeler arasında farklılık göstermesi iklim farklılıklarına bağlıdır. Örneğin; ülkemizde çay bitkisinin Karadeniz Bölgesinde, turunçgillerin Akdeniz bölgesinde, tahıl tarımının daha çok karasal iklimin hâkim olduğu Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu Bölgelerinde ve İç Batı Anadolu Bölümünde yetiştirilmesine neden olur (Doğanay ve Çavuş, 2013). Tarımsal üretimde

mevsimlere göre üretimi belirlenir, ekim ve hasılat dönemleri ürünler açısından uzun ve kısalığı değişkenlik gösterir. Ayrıca sel, kuraklık gibi doğal afetler, hava koşulları üretimi etkileyen unsurlardır (Orhan, 1999). Tarımsal üretimde don ve kuraklık büyük oranda ürün kayıplarına yol açmaktadır. Yaz kuraklığı ülkemizde bazı dönemlerde kıtlığa neden olmuş; 1802, 1874,1878, 1920, 1928 yıllarında kıtlık görülmüştür. Yağışların düzenli olmaması sulamalı tarımı gerektirmiştir (Doğanay ve Çavuş, 2013). Fiziki koşulların farklı olması ülkeler arasında farklı üretim olanakları sağlar. Bu açıdan her ülke aynı şansa sahip değildir. Teknoloji ile aşılabilen bazı fiziki koşullar olmasına rağmen, geri kalmış ülkelerde ekonomik yetersizlik nedeniyle bu sorunlar aşılamayarak dünyadaki gelişmelerin oldukça gerisinde kalmalarına neden olur. Teknolojik gelişmelere rağmen iklimin etkisi tamamen yok edilememiş, alternatif yollar araştırılmış yeni yöntemler ile iklimin olumsuz etkisi minimum seviyeye indirilmeye çalışılmıştır. İklimin belirsiz etkisi nedeniyle devletler üretici ve tüketici kesimi belirsizliklerden korumak amacıyla tarımsal politikalara başvurmaktadır.

Tarımla birlikte besin kaynaklarındaki artış ve süreklilik nüfusa da yansımıştır. Yerleşik hayatı zorunlu kılan tarım, insan gücüne ihtiyacı artırmış ve özellikle besin değeri açısından insan vücudu için gerekli olan protein ve vitaminlerin topraktan elde edilmesini sürekli kılmıştır. Depolama yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte tarımsal üretim, ticari boyut kazanmıştır ve ülke ekonomilerinde büyük yere sahip olmuştur. Tarım ile nüfus ilişkisini ele alan İngiliz iktisatçı Malthus (1766-1834) Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme adlı eserinde; nüfusun geometrik (2,4,6,8) bir şekilde artarken yiyecek arzının aritmetik (1, 2, 3, 4) bir şekilde artacağını ve bu durumun kitlesel açlığa yol açacağını savunmuştur. Malthus, üretimin tüketimi karşılamaya yetmeyeceği düşüncesindedir (Çamurcu, 2005).

Ancak teknolojik gelişmeler bu teoriyi haksız çıkarmış ve üretimde verim artışı sağlanmıştır (Orhan, 1999). Nüfus ve tarım ilişkisinde Boserup ise 1965'te yayınladığı kitabında nüfus artışı ve nüfus yoğunluklarının tarımsal yenilikleri ve değişimleri motive ettiğini ileri sürmüştür. Nüfusun artmasının teknolojik gelişmeleri teşvik edeceğini söylemiştir (Kabaş ve Kandır, 2013).

Tarım aynı zamanda ekonomik anlamda güçtür. Devletler her zaman kendi kendine yetebilmeyi amaçlarlar. Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün önemi etkileyen faktörler Doğanay ve Çavuş'a (2013) göre;

- *Kırsal nüfusun toplam nüfustaki payı*
- *Tarımsal işgücünün ekonomik etkinlik alanlarındaki yeri,*
- *Tarımın ülke gayri safi milli hasıladaki yeri*
- *Dış ticarete tarımın yeri gibi*

Tarımsal ürünler diğer sektörlerle hammadde kaynağı sağlar. Ülkemizde endüstri bitkileri; pamuk, tütün, çay, şeker pancarı, ayçiçeği, haşhaş, soya fasulyesi, gül, susam gibi ürünler sanayide hammadde kaynağı olarak kullanılır.

-*Gıda, içki, konservecilik, yağ ve tütün sanayi,*

-*Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi*

-*Orman ürünleri ve mobilya sanayi*

-*Kâğıt, kâğıt ürünleri ve basım gibi sanayi alanlarında tarımsal ürünler kullanılır (Doğanay ve Çavuş, 2013).*

Tarımın gelişmiş ülkelerde milli gelirdeki payı, nüfusun tarımda çalışma oranı, dış ticaret içerisindeki oranı azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise tüm bu sıralanan unsurlar tarım sektörü adına önemini korumaktadır (Kazgan, 2003). Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke konumunda yer alması tüm bu özellikler bakımından tarım sektörünün önemini göstermektedir.

Çizelge 4: Türkiye'de İstihdam Edilen Tarım Nüfusu

YILLAR	KİŞİ SAYISI	YÜZDE%
2008	20604	22,4
2009	20615	23,1
2010	21858	23,3
2011	23266	23,3
2012	23937	22,1
2013	24601	21,2
2014	25933	21,1
2015	26621	20,6
2016	27205	19,5
2017	28515	19,4
2018	28870	18,5

Kaynak: TÜİK, 2018.

Ülkemizin tarımda çalışan nüfus miktarı çalışmada belirtilen 2008-2018 yılları arası dönemi kapsayacak şekilde gösterilmiştir (Çizelge 4). Türkiye’de yıllar içerisinde tarımda istihdam edilen nüfus oranının yıllar içerisinde azaldığı görülmektedir. 2005 yılında %25 iken yaklaşık %7’lik bir azalma ile 2018 yılında %18’lere düşmüştür. Tarım istihdamında yaşanan nüfus değişimi sektörel bazda dağılışı etkilemiştir. Tabloya bakarak tarım dışı faaliyetlerin artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Oran olarak azalmakta olan tarımsal istihdam da kişi sayısı artmıştır. Bunun nedeni de son dönemlerde kırsala tekrar dönüş olarak görülmektedir. Kentlerin pahalılaşması, siyasi nedenler, kırsalın cazibesini artırmaktadır (Keyder ve Yenal, 2013).

Çizelge5: Türkiye’deki Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçinde Tarımın Payı

YILLAR	TARIM (Bin TL)	GELİŞME HIZI(%)	TARIMIN PAYI(%)	TÜRKİYE (Bin TL)	GELİŞME HIZI(%)
2009	81.234.274	4,1	8,1	999.191.848	-4,7
2010	87.464.906	7,7	8,1	1.083.996.979	8,5
2011	90.473.489	3,4	7,5	1.204.466.935	11,1
2012	92.459.744	2,2	7,3	1.262.160.182	4,8
2013	94.603.925	2,3	6,9	1.369.334.107	8,5
2014	95.164.941	0,6	6,6	1.440.083.365	5,2
2015	104.084.510	9,4	6,8	1.527.725.206	6,1
2016	101.399.804	-2,6	6,4	1.576.365.403	3,2
2017	106.347.301	4,9	6,3	1.693.665.799	7,4
2018-9 aylık	82.032.561	0,7	6,4	1.284.249.665	4,5

Kaynak : TÜİK, 2018

1927 yılında tarımın GSYİH içindeki payı %67, 1948'lere gelindiğinde giderek sanayi ve hizmet sektörünün payının artmasıyla tarımın GSYİH içindeki payı %53'lere düşmüştür. 1963'lü yıllarda planlı döneme geçiş ile birlikte tarımın payı %38, 1980 yılında %23,8, 1993 yılında tarımın GSYİH içindeki payı %15,7 'e düşmüştür (Orhan, 1999). Tarım 2009 yılında %8,1, 2017 yılında ise %6,3'e gerilemiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019) (Çizelge 5).

2.2.2. Türkiye’de Tarımsal Teşvik Çalışmaları

Ülkemiz uzun bir imparatorluk döneminden sonra Cumhuriyetin ilanıyla birlikte birçok alanda köklü değişimler yaşamıştır. Osmanlıdan devraldığı borçlar ve ilkel üretim yöntemlerini Cumhuriyet ile birlikte geliştirmeye başlamıştır. Ülkenin kalkınmasındaki en önemli araç olarak tarım görülmüştür. Bu anlamda öncelikle çiftçiye ağır yük oluşturan 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı kanunla aşar vergisi kaldırılmıştır (Dernek, 2006). 1926 yılında Medeni kanunun kabulü ile toprak mülkiyeti sağlanmıştır. Medeni kanunla birlikte arazilerin parçalanması küçük ve ekonomik olmayan tarım arazileri sorunu ortaya çıkarmıştır (Yavuz, 2000). Günümüzde hala aşılmaya çalışılan parçalı arazi sorunu devlet tarafından arazi toplulaştırması çalışmalarıyla çözülmeye çalışılmaktadır.

Dünya genelini önemli ölçüde etkileyen 1929 ekonomik krizi ülkemizde de etkili olmuş, tarımsal ürünlerde meydana gelen ihraç fiyatlarındaki düşüş çiftçileri zor durumda bırakarak üretim yapamayacak duruma getirmiştir. Devlet çiftçiyi korumak adına bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler tarımda teknolojik olarak gelişim sağlamak, dış pazara karşı iç pazarı geliştirmek, tüketimi artırmak, vergilerde indirim, çiftçilerin Ziraat Bankasına olan borçların bazılarının silinmesi veya faiz indirimi gibi uygulamalar yapılmıştır (Dernek, 2006). Tarım sektöründe yaşanan daralmayla üç beyaz olarak nitelendirilen pamuk, şeker, un üretimine yönelik politikalar uygulanmıştır (Akman, 2006). 1932 yılında buğday koruma kanunu çıkarılmış ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri (TSK) kurularak Ziraat Bankasının sağladığı finansmanla üreticiye kredi ve girdi desteği sağlanmıştır (Dernek, 2006). Devletin 1932’li yıllarda destekleme uygulaması fiyat desteği olup ilk olarak buğdayla başlamıştır. Ürün sayısı bu dönemden sonra giderek artmış,

ancak devletin değişen politikalarına göre azalıp artma değişkenliği göstermiştir (Narin, 2008).

II. Dünya Savaşı yıllarında ülkemiz savaşa girmese de bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Nüfusun yaklaşık 1 milyonu önlem amaçlı silahaltına alınmıştır. Büyük oranda erkek gücünün orduya kayması tarımı olumsuz etkilemiş ve üretimi düşürmüştür. Bazı ürünlerde kıtlık yaşanmış, devlet üreticinin belli bir fiyatta ürün satmasını zorunlu kılmış ancak karaborsa olunca baskı kaldırılmıştır. 1943-1945 dönemine Toprak Mahsulleri Vergisi getirilmemiştir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004). 1945 yılında 4753 Sayılı Çiftçiye Topraklandırma Yasası çıkmıştır. Yasa, az topraklı veya topraksız çiftçilere devlet arazilerinin dağıtılmasıdır. Bu yasa çiftçiden çok siyaseti etkilemiş, bazı milletvekillerinin uzun süre tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak Demokrat Partiyi kurmalarına neden olmuştur. Devlet, merkez bankasına borçlanmış ve merkez bankası karşılıksız para basarak emisyon hacmini artırmıştır. Bu nedenle 1948 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Savaş sonrasında dış yardımlar gündeme gelmiş 1947 yılında ABD tarafından verilen Truman Doktrini ile başlamış, 1948 yılında Marshall yardımları ile devam etmiştir (Dernek, 2006). 1950-1960 yılları arası dönemde Marshall yardımlarıyla traktör ve gübre kullanımı artmış, buna bağlı olarak tarım hızlı bir gelişim göstermiş ve tarım ekonomide ana sektör konumunda yer almıştır. 1950-1962 dönemi plansız dönem olarak nitelendirilmemiş ve yapılan hatalardan tarım sektörü etkilenmiştir. Hayvancılığın geliştirilmesi adına 1952'de Et ve Balık Kurumu, 1956'da ise Yem sanayi kurulmuştur (Akbulut, 2015).

Türkiye'nin planlı kalkınma adı verilen döneme girişi 1960'lı yıllar olarak söylenbilir. Planlı kalkınma döneminde 5 yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur. Birinci beş yıllık kalkınma döneminde fiyat müdahaleleri, verimliliğin artırılması gibi yöntemlerle devlet tarım sektörüne etkide bulunmuştur. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) oluşturularak destekleme demleri ve devlet adına destekleme alımları yapmıştır (Akbulut, 2015). 1968-1972 yıllarını arasında yapılan ikinci beş yıllık kalkınma planında ise tarıma verilen önem azalmış bu dönem daha çok sanayi sektörüne önem verilmiştir (Noyan, 2016). Buna rağmen devletin tarım sektörü üzerindeki etkisi devam etmiştir. TEKEL, şeker şirketi, Toprak Mahsulleri Ofisi, Çay-Kur, Tarım Satış Kooperatifleri ile destekleme alımları gerçekteşirmiştir.

Bu dönemde desteklenen ürün sayısı 6'dan 20'ye yükselmiştir (Akman, 2006). Bu dönem AB'ye üyelik adımları atılmaya başlanmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004). 1973-1977 dönemi üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde ise tüm dünyayı etkileyen petrol krizi ülkemizde de ekonomiyi kötü yönde etkilemiş ve devalüasyon gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe gündeme gelen Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Anayasa mahkemesi kararıyla iptal edilmiştir. Yine bu dönem IMF ile uyum içinde uygulanan politikalarda fiyatlar serbest bırakılmış, destekleme fiyatları sabit tutulmuştur (Akman, 2006).

1980'e gelene kadar tarım sektörü genel itibariyle devlet tarafından desteklenmiştir. Ülkede meydana gelen kriz sonrasında 24 Ocak 1980'de ekonomik kararları alınmıştır. Kararlara göre ekonomide serbest piyasa benimsenmiştir. Kararların tarıma yansması tarım ürünleri taban fiyatlarının düşük tutulması, destekleme alımlarında azalmaya gidilmesi, ödemelerin belirli dönemlerde yapılması gibi kararlardır. Üreticiyi korumak ve girdi sübvansiyonu sağlamak amacıyla İstikrar Fonu oluşturulmuş, sulama alanında çıkabilecek sorunlara yönelik GAP bölgesinde 1984 yılında 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu kanunu çıkarılmış ve bu dönem KİT'ler özelleştirilmeye çalışılmıştır (Dernek, 2006).

1990'lı yıllara gelindiğinde desteklenen ürün sayısı artırılmış, tarımsal kredilerde kolaylıklar sağlanmış, prim sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Akman, 2006). 1994 yılında dünya genelince uygulanan tarım politikalarına uyum sağlamak adına Türkiye'de Dünya Tarım Örgütü'nün tarım anlaşmasına dahil olmuştur. Böylece uluslararası ticaretin korunması adına serbest ticarete zarar verecek desteklerin azaltılması, iç pazarı korumaya yönelik konulan gümrük vergilerinin azaltılması, haksız rekabete neden olacak desteklemelerin kaldırılması gibi hususlar belirlenmiştir (Bakkal ve Susam, 2008). 1994 yılında ülkede meydana gelen kriz tarımı da etkilemiş, desteklemelerde sınırlandırma yaparak hububat, şeker pancarı ve tütün ürünlerine destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir. Başka bir uluslararası etken ise Avrupa Birliği'ne uyum konusudur. Ülkemiz 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusunda bulunmuş ve 12 Eylül 1963 tarihinde AET ile ülkemiz arasında ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Böylece Ankara Anlaşmasıyla, Avrupa Birliği (AB) ile olan

ilişkilerimizin hukuki alt yapısı kurulmuştur. Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından günümüze kadar geçen süreçte 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan görüşmeler Türkiye AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuş Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmıştır. AB Türkiye ilişkilerinde bir diğer dönüm noktası kabul edilebilecek 17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'dir. Bu zirve sonucunda 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanmıştır. Müzakerelerin tarım başlığı, ülkemizin Ortak Tarım Politikası gereklerine uyum sağlamasını zorunlu kılmıştır (www.ab.gov.tr).

2000 yılından sonra tarım politikalarını yönlendirmede etkili olan kuruluşlar; AB, DB, IMF, DTÖ' dür. Türkiye tarımında reform uygulamalarında önemli yeri olan Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi'dir (ARIP). ARIP ile birlikte Doğrudan Gelir Desteğine geçilmiş destekleme politikalarında yeni bir dönem başlamıştır. ARIP üç ayaktan oluşmakta bunlar; DGD ve ÇKS, Kırsal Kalkınma Programları ve tarım satış kooperatiflerinin yapılandırılması şeklindedir. Kırsal kalkınmanın çatısı altında Alternatif Ürün Programı (AÜP), Arazi toplulaştırması, Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (KBKYP), Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi (IRFO) ve Çevresel Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması (ÇATAK) bulunmaktadır (Tan, Kumuk, Savran ve Everest, 2010).

2006 yılında yayınlanan Tarım Kanunu, AB ve DTÖ anlaşmalarına uygun şekilde hazırlanarak, tarım politikalarının amaçları, piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması, gıda güvenliğinin güçlenmesi, sürdürülebilirliğin sağlanması, tarım sektörünün refah seviyesini artırmak olarak belirlenmiştir (Erdoğan, 2015).

Ülkemizde tarımsal desteklere 2017 yılı için 12,8 milyar destekleme yapılmıştır. Bu desteklemelerin;

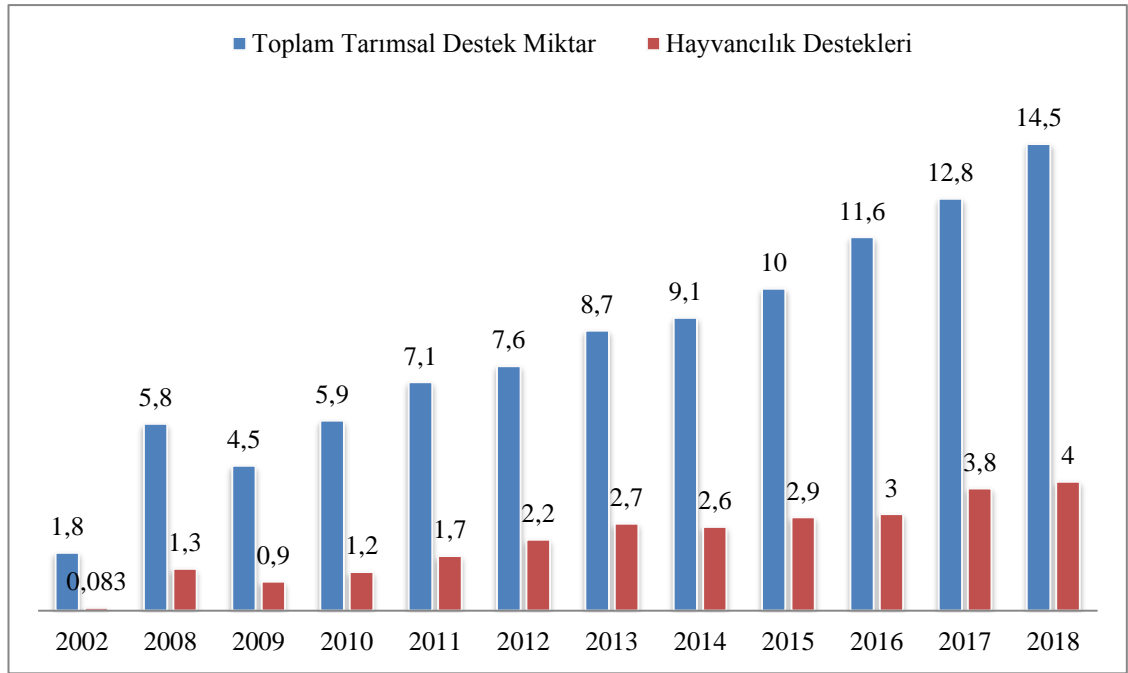
- 3,8 milyar TL hayvancılıkta,
- 2,2 milyar TL yağlı tohum bitkilere prim desteği
- 1,5 milyar TL kırsal kalkınmada
- 900 milyon TL tarım ürünleri sigorta desteği
- 910 milyon diğer tarımsal desteklemeler
- 892 milyon TL hububat prim desteği
- 877 milyon TL gübre desteği

-835 milyon TL fındık alan bazlı desteği

-723 milyon TL mazot desteği verilmiştir (www.bumko.gov.tr).

Türkiye’de tarımsal desteklerin miktarındaki değişim aşağıda gösterilmiştir. (Şekil 1). Tarımsal desteklerin toplam miktarının nominal değer anlamında sekiz kat, reel değeri anlamında da Avro cinsinden 2,1 kat, reel TL cinsinden 2,6 kat arttığı görülmektedir (Yavuz ve Dilek, 2019).

TL)

Şekil 1. Türkiye’de Yıllara Göre Tarımsal Destek Miktarları (2002-2018, Milyar

Kaynak: Yavuz ve Dilek, 2019.

2.3. Tarımsal Teşviklerde Uluslararası Kuruluşlar ve Etkileri

Tarım sektörünün doğa koşullarına bağımlılığı, tarım üretici gelirlerinin sanayi sektörü üreticileri gelirlerine oranla daha düşük olması, küçük ölçekli işletmelerin çoğunlukta olması, üretici ve tüketiciye yönelik meydana gelen fiyat dalgalanmaları, pazarlama güclüğü gibi nedenlerle devlet, üretim seviyesini ve verimliliği sağlamak; ayrıca tarım üreticilerinin yaşam kalitelerini artırmak amacıyla belirli müdahalelerde bulunur (Özdemir, 1989). Bu nedenle hükümetlerin piyasa

ekonomisi üzerinde düzenleyici ve denetleyici bir etkisi bulunmaktadır. Tarım sektörünün istikrarsız üretim yapısı nedeniyle özellikle gelişmiş ülkeler olmak üzere her ülkede tarımsal destekler uygulanmaktadır. Destekleme politikaları belirlenirken ülkelerin etkisi altında bulunduğu kurum ve kuruluşların talepleri doğrultusunda destekleme politikalarına yön verilmektedir (Yavuz, 2005).

Dünyada çok eski dönemlerden beri devletler, üretici ve tüketiciye yönelik desteklemelerde bulunmuştur. M.Ö 18.yüzyılda Mısır Hükümdarlığında hububatın fazla olduğu dönemlerde depolama yaparak, 10. yüzyılda Çin’de fazla üretim olan yıllarda devlet stok yaparak bu ürünleri kıtlık yaşanan yıllarda piyasaya sürerek, Hindistan’da ve İngiltere’de 1700-1800’lü yıllarda Mısır Kanunları adı ile fiyat dalgalanmalarına müdahale ederek devletler belirli yollar izlemiştir. 19. yüzyılda liberal politikalar serbestleşmeyi sağlamış ancak sonrasında meydana gelen I. Dünya Savaşı müdahaleyi zorunlu kılmış ve savaş sonrasında da bu durum devam etmiştir. 1929 Buhranı ile devletler ekonomide korumacı politikaları artırmışlardır (Yavuz, 2000). II. Dünya Savaşı ile açlık ve nüfus sorunları tarıma verilen önemi artırmış ve politikaları gerekli hale getirmiştir (Bakkal ve Susam, 2008). Savaş sonrasında ülkelerin birçok alanda yapılandırılması adına ABD öncülüğünde girişimler sağlanmış bu amaçla Birleşmiş Milletler, ekonomide piyasa düzeni sağlamak amacıyla IMF ve Dünya Bankası kurulmuş ayrıca ticarete serbestleşme adına Cenevre’de 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır (Karaca, 2003).

GATT dış ticarete serbestleşmeyi teşvik edici ve korumaları sonlandırma amaçlı bir anlaşmadır. Anlaşma 23 ülke arasında imzalanarak 1948’de yürürlüğe girmiş ve bu kapsamda yedi müzakere düzenlenmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise ekonomide meydana gelen durgunluk sebebiyle sekizinci müzakere olan Uruguay Raundu görüşmeleri gerçekleşmiştir. Görüşme sonucunda IMF ve Dünya Bankası ile yeni bir oluşum olarak Dünya Ticaret Örgütü kurulmasına böylece GATT’ın son bulmasına karar verilmiştir (Doğan, 2011).

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, Uruguay Raundu sonucunda imzalanmış bu anlaşma ticarete tam olarak serbestleşmeden çok tarım ticaretini engelleyici koruma politikalarının azaltılması doğrultusunda bir anlaşmadır. DTÖ

Tarım Anlaşmasıyla yeni düzenlemeler getirmiştir. Bunlar pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerdir (Ay ve Yapar, 2005).

Türkiye’ de tarım sektörü Cumhuriyetten 1990’lı yıllara kadar, yapısal önlemlere ağırlık vermeyen, daha kısa vadeli politik yapıya uygun fiyat ağırlıklı desteklemelerde bulunmuştur. Bu dönemde destekleme politikaları; destekleme alımları, ürün sübvansiyonları, girdi, kredi sübvansiyonları gibi destekleri kapsamaktadır. Dünya fiyatlarına göre uyumsuz olan tarımsal ürün fiyatları dışa karşı korumacılığa neden olmuş, ihracatta sübvansiyonu mecbur hale getirmiştir. Desteklemeler, iç ve dış etkenlere bağlı olarak ekonomik genellikle de politik nedenlerle belirlenmiştir. Türkiye’de bu anlamda Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Tarım Örgüt (DTÖ) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerin etkisi ile politikalarına yön vermektedir (Yavuz, 2000).

2.3.1. Dünya Ticaret Örgütü’nün Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi

Dünya genelinde tarımsal üretimde meydana gelen verim artışı ve gelişmiş ülkelerin tarım konusunda korumacı tavırları ekonomileri tarım sektörüne dayalı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Gelişmiş ülkeler stok fazlası ürünleri eritmek amacıyla ihracat sübvansiyonları olumsuz etkilere neden olmuş, tarım sektörünün ihracatta önemli yere sahip olan az gelişmiş ülkeleri rekabet konusunda olumsuz yönde etkilemiştir. Desteklemeler, gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde oluşturduğu sorunlar nedeniyle gözden geçirilmeye gerek duyulmuş ve bu kapsamda DTÖ tarafından görüşmeler başlamıştır (Acar ve Bulut, 2009). DTÖ genel amacı uluslararası organizasyonlarda birleştirici unsur olmak, ulusal ticaret anlaşmalarını gözlemlemek, yönetmek, oluşabilecek anlaşmazlıkları çözümlenmek, gelişmekte olan ülkelere yardım etmek ve eğitim vermek şeklindedir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007). DTÖ yapılacak olan destekleme politikalarının piyasayı en az oranda etkilemesini ayrıca ticaretin serbestleşmesi talebi ticari politikaları doğrudan, ülke içi desteklemeleri ise dolaylı yoldan etkileyen bir oluşumdur (Yavuz, 2005).

Ülkemizin 1995 yılında katıldığı aynı zamanda kurucu üyesi olduğu DTÖ yaptırımları gereği her türlü taahhütleri ve yükümlülükleri yerine getirmek adına ülke içi politikalarda değişikliğe gitmek durumundadır. Ülkemiz, Uruguay Raundu ile Tarım Anlaşmasına taraf olmuştur (Yavuz, 2005). Tarım Anlaşmasını getirmiş olduğu düzenlemeler; pazara giriş, ihracatta sübvansiyon ve iç desteklerdir. Tarım anlaşması, gelişmiş ülkeler, gelişme yolundaki ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler olarak ülkeleri üçe ayırmıştır. Türkiye bu sınıflamada gelişme yolundaki ülkeler arasında yer almıştır (Yavuz, 2005).

İç destekler;

Ticarete zarar verdiği düşünülen desteklere büyük oranda indirim yapılmasıdır. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkelere lehte muamele yapılacaktır. Tarım anlaşması verilen destekleri bir sınıflandırma yaparak kutulara ayırmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

-Yeşil kutu; tarımsal üretim ve fiyatlardan bağımsız olarak sağlanan yardımlar bu kutu içinde toplanmıştır. Bu kutuda sağlanan yardımlar; doğrudan gelir destekleri, tarımsal araştırma, zararlılara karşı mücadele, bölgesel kalkınma ve çevre destekleri, alt yapı destekleri, gıda yardımları, doğal afet yardımları, yapısal uyum programları gibi yardımları içermektedir. Türkiye’de yeşil kutu destekleri içinde hayvancılık destekleri ve doğrudan gelir destekleri yer almaktadır (Mızrak, 2004).

-Mavi kutu; nadas primleri, üretim kotası ve telafi edici ödemeleri içermektedir. Türkiye’de mavi kutu destekleri içinde fındık ve tütün planlamaları, çayda budama tazminatı ve desteklemeleri yer almaktadır (Mızrak, 2004). Anlaşmaya göre mavi kutu desteklerinin %5’i geçmemesi öngörülmüştür (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

-Kırmızı kutu destekleri ise piyasalara doğrudan müdahalede bulunan desteklemelerdir. Kırmızı kutu; girdi sübvansiyonları, fiyat yolu destekleri, fark ve telafi edici ödemeleri içeren bir kutudur. Türkiye’de kutuda yer alan desteklemeler, et, süt ve yağlı tohumaya verilen prim ödemeleridir (Mızrak, 2004) Türkiye’de kırmızı kutu destekleri genel olarak üretimi yetersiz olan ürünlerde bulunmaktadır. Bu nedenle devamlılığı sağlanmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

İhracat Sübvansiyonları;

Tarım anlaşmasında uygun bir zaman içerisinde ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması kararı alınmıştır. Kaldırılması planlanan uygulamaların içinde ihracat sübvansiyonları içinde yer alan ihracat kredileri, gıda yardımları ve KİT faaliyetleri bulunmaktadır gelişmekte olan ülkelere lehte muamele yapılmasıyla gelişmiş ülkelere nazaran daha uzun sürede ihracat sübvansiyonlarını kaldırılmaları uygun görülmüştür (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

Pazara Giriş;

Anlaşmaya göre alınan karar da gümrük vergilerinin indirimi uygulamasına karar verilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aynı formülün uygulanmasına karar verilmiş ancak en az gelişmiş ülkelere katkı sağlanması planlanmıştır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2007).

2.3.2. Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi

1950 yılında Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuş, tarım ürünlerine yönelik olarak Ortak Tarım Politikası (OTP) oluşturmuş, üretici ve tüketiciye yönelik istikrarın sağlanması ayrıca ekonomide serbest dolaşımın sağlanması amaçlanmıştır (Susam ve Bakkal, 2008). Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvuruları 1963 Ankara Anlaşması ile başlamış, 1996 yılında Gümrük Birliği çerçevesi ile Ortak Tarım Politikalarına uyum süreci başlamıştır. AB ile Türkiye arasında tarım sektörü açısından büyük farklılıklar mevcuttur. Bunlar genel olarak tarımsal nüfus, tarım işletmeleri büyüklüğü, verimlilik, üretim piyasa ilişkisidir. Türkiye'nin AB tam üyeliği için yerine getirmesi gereken yükümlülükler bulunmaktadır (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006).

Genel olarak AB destekleme politikaları seyrine inceleyip daha sonrasında Türkiye'nin destekleme politikaları üzerindeki etkisini bakmak yararlı olacaktır. 1962 yılında AB'nin ilk ortak politikası Roma Anlaşması ile oluşturulmuştur. Ortak Tarım Politikası, piyasalarda istikrarın sağlanması, teknik bakımdan ilerlemenin sağlanması, düzenli bir ürün arzının olması, tüketiciye yönelik uygun fiyat ile ürün sağlanabilmesi, tarımsal üreticilerinin gelir düzeylerinin artırılması amacıyla hazırlanmıştır (Saraçoğlu ve Bulut, 2004).

OTP üç ana ilkesi mevcuttur. Bunlar; tek pazar ilkesi, topluluk tercihi ilkesi, ortak mali sorumluluk ilkesidir.

- Tek Pazar İlkesi; Pazarı bir bütün olarak ele alır ve üye ülke ürünlerinin serbest dolaşımı amacıyla kısıtlamaları kaldırarak, birlik genelinde ortak fiyat ve dış pazara karşı ortak bir koruma oluşturulmasıdır.

-Topluluk Tercihi İlkesi; Birlik içerisinde üretilen ürünlerin öncelikli olması ve fiyat dalgalanmalarına karşı birlik üyelerini korumaktır.

-Ortak Mali Sorumluluk İlkesi; OTP 'ye ait tüm giderlerin birlik tarafından karşılanmasıdır. Bu nedenle Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) kurulmuştur (Bayraç ve Yenilmez, 2005).

AB destekleme politikalarında başlangıçta korumacı bir müdahale izlemiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan ürün fazlalıklarını 1968 yılında *Mansholt Planı* (5 milyon hektarlık arazinin boş bırakılması) ile reforme etmeye çalışılmış ancak kesin çözüm olmamasıyla belirli ürünlerde üretim kotasını aşan üreticilerin vergiye tabi tutulmasına karar vermiştir. İlerleyen dönemde AB tarım harcamalarının azaltılması amacıyla *Delors Planı* uygulamıştır. Bu plan tarım harcamalarının birlik bütçesindeki payını azaltmaya yöneliktir. AB, Uruguay Raundu sonrasında müdahale fiyatları indirilmesi ve sübvansiyonların azaltılması yoluna gitmiştir. Gündem 2000 reformları ile birlikte doğrudan ödemeler ve kırsal kalkınmaya yönelik teşvikler planlanmıştır. Yine bu dönemden sonra *Tek Ödeme Planı* hazırlanarak daha adaletli küçük çiftçiye de faydalı olacak teşvik sistemi oluşturma çalışmaları başlamıştır. AB politikaları son dönemde müdahaleci tavrından uzak ve tarımsal nüfusu azaltma çabası içindedir (Acar ve Bulut, 2009).

Ortak Tarım Politikasına uyum sağlamak amacıyla Türkiye; AB üretici birliklerine benzer birlikler kurması, FEOGA benzeyen bir fon oluşturulması, yetiştirilen tarım ürünleri ve hayvanların AB ticaretine uygun düzeyde olması, tarım işletmelerinin istenilen büyüklükte olması, tarımsal kuruluşların tek çatı altında toplanması gibi istekler üzerine Türkiye düzenlemelere gitmiştir (Abay ve diğerleri, 2005). Türkiye, tarımsal destekleme politikaları ve aynı zamanda kalkınma politikalarına yönelik ayrıca AB'ye uyum sağlama sürecinde kaynak oluşturması için *Ulusal Fon* oluşturulmuştur (Yavuz, 2005).

2005 yılında Türkiye'nin AB ile imzalamış olduğu Müzakere Çerçevesinde tarımsal yapı ile ilgili olarak aşılması oldukça güç hükümler getirmiştir. Müzakere çerçevesinde tarım alanına yönelik üç dosya belirlenmiştir. Bunlar; tarım ve kırsal kalkınma, bitki ve hayvan sağlığı ve gıda güvenliği, balıkçılıktır (Günaydın, 2009). Kırsal kalkınmayı düzenlemek ve yönlendirmek ayrıca AB fonlarını kullanmak amacıyla 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmuştur (Hatunoğlu ve Edeniz, 2011). Katılım Öncesi Yardım Aracı olarak (IPA) adlandırılan uygulama birliğe aday ve aday olabilecek ülkelere mali yardım sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. AB standartlarına uygun işletmeler oluşturmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere üreticilere yönelik hibe desteklemeleri kapsamında Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) oluşturulmuştur (Tan ve Karaönder, 2013).

2.3.3. Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye'deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi

Türkiye'de geçmiş dönemlerde tarım sektörü genel olarak iç piyasaya yöneliktir. Bu nedenle politikalar dış piyasaya nazaran iç piyasadan daha fazla etkilenmektedir. İthal ikameciliğe dayanan ekonomik sistemi 1980'li yıllarda IMF'nin ülkemizi enflasyon ve ekonomik durgunluktan çıkarmak amacıyla önerdiği tarımsal destekleri azaltma politikasıyla ve daha az müdahale politikalar ile liberal ekonomiye geçiş başlamıştır. IMF desteğiyle uygulanan Enflasyonla Mücadele Programında belirtilen Tarım Reformu ile beraber DGD'ne geçiş politikası belirlenmiştir (Fotorehchi ve Şahinöz, 2016).

Türkiye ile IMF arasında 1999 yılında imzalanan Standby Anlaşması ve bu bağlamda yazılan niyet mektupları ile tarıma yönelik birçok taahhüt verilmiştir. Bu taahhütler doğrultusunda Türkiye'de uygulanan

- Tarımsal destekleme politikalarında değişime giderek doğrudan gelir desteğine geçilmesine,
- Ziraat Bankasının sağladığı tarımsal kredi sübvansiyonuna son verilmesine,
- Destekleme alım fiyatlarının dünya ekonomisi ile orantılı olmasına,
- TSKB'ların yapılandırılmasına,

- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL gibi kuruluşların özelleştirilmesine,
- Tütün ve şeker yasalarının çıkarılmasına karar verilmiştir (Günaydın, 2009).

Türkiye’de geçmiş dönemde uygulanan pazar fiyat desteğinden vazgeçilerek reform yapılması gerekmiş, reform kapsamında girdi desteği, tohum-fidan desteği, sulama desteği ve kredi desteği 2001 yılında IMF’ ye verilen taahhütler sonucunda kaldırılmıştır.

2.3.4. Dünya Bankası’nın Türkiye’deki Tarımsal Teşvik Politikalarına Etkisi

1970’li yıllara kadar ülkemizde tarım sektöründe düşük kazançlı ürün üretiminde işçiler, yüksek gelir elde edilen ürünlerin üretiminde ise şirketler yer almaktaydı. 1970’li yıllardan sonra yaşanan krizler sonrasında yapılan devaülasyonlar IMF tarafından yetersiz görülmüştür. 1980 sonrasında farklı ekonomik bir düzene geçilerek neo-liberal politikalar benimsenerek ithal ikameci düzen terk edilmiştir. IMF ve Dünya Bankası yönlendirmeleri ile 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır (Kışman ve Kıraç, 2014).

Türkiye’de 2000 yılına kadar uygulanan tarımsal politikalar beklentiyi karşılamaması üzerine yeni sistemlere yönelim başlamıştır. Girdi sübvansiyonu ve fiyat desteği uygulamalarından vazgeçilerek Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) hayata geçirilmiştir. ARIP, Dünya Bankası ile yapılan anlaşma ile imzalanmıştır. Projenin üç bileşeni bulunmaktadır. Birincisi doğrudan gelir desteği, ikincisi fiyat ve gelir desteklerinin aşamalı şekilde kaldırmak, üçüncüsü tarımsal devlet işletmelerinin özelleştirilerek hükümet müdahalesini azaltmaktır (Abay ve diğerleri, 2005). ARIP oluşturulma amacı özellikle IMF’ye verilen taahhütlerin yerine getirilmesi amacıyla finansman sağlamaktır. Bu bağlamda finansman gerektiren unsurlar;

- Doğrudan Gelir Desteği,
- Alternatif ürün projesi,
- TSKB’nin yapılandırılması,
- Proje destek hizmetleri (Özkaya, Günaydın, Bozoğlu, Olhan ve Sayın, 2010).

ARIP ile uygulanmaya başlayan DGD sistemi desteklerin her kesime ulaşmasını ve ülkemize tarımsal rekabet üstünlüğü kazandırması amaçlanmıştır. 2000 yılında desteklemeler 200 dekara kadar dekar başı 10 TL olmak üzere DGD pilot projesi başlatılmıştır. Çiftçi Kayıt Sistemi oluşturularak sisteme kayıtlı olan ve ekim yapan tüm üreticilere desteklemeler verilmiştir (Özkaya ve diğerleri, 2010). ÇKS ile tarımsal envanter oluşturulmak istenmiş ve tarımsal desteklemelerin verilmesinde ÇKS zorunlu kılınmıştır. Alternatif ürün projesi arz fazlası ürünlerin ekonomi bakımından yük oluşturması sonucu özellikle tütün ve fındıkta uygulamaya konulan projedir. Fındık ve tütün ürünleri yerine farklı ürünlerin yetiştirilmesi genellikle buğday, ayçiçeği, kuru fasulye, pamuk, kırmızı mercimek, kanola, fiğ, nohut, zeytin, tıbbi ve aromatik bitkiler gibi ürünlerin tercih edilmesidir. ARIP'in önemli bir bölümünü oluşturan, TSK ve TSKB'lerin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi ile devlet kontrolünün azaltılması amaçlanmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bilimsel araştırmalar kullandıkları yöntem bakımından, kullanılan veri, veri toplama ve analiz yöntemlerine göre nitel araştırmalar, nicel araştırmalar ya da her iki yöntemin de kullanıldığı karma araştırmalar olarak sınıflandırılmaktadır (Arı ve Kaya, 2014). Bu çalışma büyük ölçüde kamu kurumlarından elde edilen ikincil verilere dayanmaktadır. Çalışmada zaman zaman nitel verilere ve analizlere yer verilse de çalışma esas olarak nicel veri toplama ve betimsel istatistik yolu ile bu verilerin değerlendirilmesini içerdiğinden nicel bir araştırma olarak isimlendirilebilir. Çalışmada kullanılan nitel veriler ise çoğunlukla diğer araştırmalardan elde edilen veriler ile araştırmacının kendi gözlem ve görüşmelerinden oluşmaktadır.

Çalışmada tarımsal teşvikler gibi hem zamansal hem de mekânsal anlamda oldukça geniş bir konu ele alınmaktadır. Dolayısı ile böyle bir konunun tüm zaman ve mekanlarda ele alınması mümkün değildir. O nedenle tarımsal teşvik ve desteklerin belli bir bölgedeki durumunu ele alan bu çalışmada Durum Çalışması yaklaşımı kullanılmıştır. *Durum çalışması* ya da *vaka araştırması* bir durum hakkında derinlikli olarak her türlü veriyi toplayarak analiz etmeye dayalı bir yaklaşımdır (Kaya, 2014:272).

Durum çalışması, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir araştırma metodolojisidir. Bu tür bir çalışmada bir olgu, olay, birey, grup ya da durum gerçek yaşam bağlamında deneysel bir sorgulama ile araştırılır. Vaka çalışmaları, temel prensiplerin nedenlerini araştırmak için tek bir birey, grup veya olayın derinlemesine araştırılmasına dayanmaktadır. Bir durum çalışması araştırması, tekli veya çoklu vaka çalışmaları olabilir; nicel ve nitel kanıtları içerir, birden fazla kanıt kaynağına dayanır ve önceki teorik önerilerden yararlanır. Vaka çalışmaları, bir veya daha fazla

yöntemle bütünsel olarak incelenen kişilerin, grupların, olayların, kararların, sürelerin, politikaların, kurumların veya diğer sistemlerin analizidir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Bir Durum Çalışmasının Aşamaları

Amaç	Araştırma yapılan olay, olgu, durum, kişi, kurum, politika ya da süreçler hakkında derinlikli bir bilgiye sahip olma
Veri toplama	Saha çalışması, ikincil veriler, direk gözlemler
Veri Analizi	Deneyimin sentezlenmesi
Çıktılar	Derinlikli deneyimin betimlenmesi

Kaynak: Kaya 2014'den değiştirilerek.

3.2. Veri Kaynakları

Çalışmada istatistikî ikincil veriler kullanılmıştır. Kurumlarca hazırlanan mevcut istatistiklerden ve sayısal verilerden yararlanılmıştır. Ham olarak elde edilen veriler işlenerek tablo ve grafikler haline getirilmiştir. Veriler ulusal ve yerel olmak üzere iki şekilde ayrılmıştır. Kaynağına göre ise resmi veriler kullanılmıştır. Verilere kaynaklık eden kurumlar; Tarım ve Orman Bakanlığı Balıkesir İl Müdürlüğü'dür. Bunun yanı sıra çalışmayla ilgili olarak kütüphane, internet, ilgili kurumların raporları ve sunuları çalışmanın verilerini oluşturmuştur. Bu veriler kütüphanelerden elde edilen literatür ile internetten teşviklerle ilgili daha güncel makale, tez, bildiri, istatistiksel bilgileri kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan nüfus verileri, ekonomik veriler, tarım ürünleri ile ilgili veriler TÜİK'ten elde edilerek yorumlanmıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Bilimsel araştırmalarda çalışma hazırlanırken belirli bir sınırlandırılmanın yapılması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle çalışma evreni net bir şekilde belirlenmelidir. Ardından evrene uygun olarak örneklem seçimi yapılmalıdır (Yavan, 2014). Tarım, ülkemiz için çok değerli bir üretim aracıdır. Ülkemizin bulunduğu konum çok çeşitli ürünlerin yetişmesine imkân sağlamaktadır. Bu çalışmada üretimin

sürdürülebilirliği ve verimliliği için yapılan destekleme politikalarını incelemek ve etkilendiği unsurları tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede uluslararası kuruluşların etkileri Türkiye geneli için incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda incelenen etkilerin yansımalarını görmek üzere Balıkesir ili örneklem olarak seçilmiştir. Ülke genelinde yayılışı tespit etmenin olanaklı olmaması ve ilgili verilere ulaşma güçlüğü nedeniyle örneklemin tek bir il olmasına karar verilmiştir. İl seçimi yapılırken Balıkesir'in tarımsal yoğunluğu göz önünde bulundurulmuş ve ova olan ilin ürün çeşitliliğine dikkat edilmiş, ayrıca kırsal kalkınmayı destekleyen kurumların varlığı örneklem seçiminde önemli olmuştur. Balıkesir iline ait verilerin elde edilebilirliğinin daha olanaklı olması ve ilgili kurumlarla iletişimi daha kolay sağlayacağı düşüncesi de Balıkesir ilinin seçilmesinde etkili olmuştur.

Balıkesir İli ölçeğinde bütün tarımsal ürünlere verilen destekleri çalışmak veri erişilebilirliği açısından mümkün olmamıştır. Hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık bu çalışmada dışarıda tutularak, bitkisel üretime odaklanılmıştır. Bunun nedeni hem bu konulardaki teşviklerin sürekli ve istikrarlı olmaması, hem de var olan verilere erişimle ilgili yaşanan güçlüklerdir. O nedenle bitkisel ürünler esas alınmıştır. Bu ürünler içerisinde de veri sağlanan kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, dane mısır, zeytinyağı, kanola, hububat-baklagiller grubu ve yağlı tohumlu bitkisel üretim için verilen teşvikler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme veri elde edilebilen 2008-2018 yılları arasındaki 10 yıllık dönemle sınırlı tutulmuştur.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Bu çalışmada sayısal ve alana dair verilerin elde edilebilmesi için resmî kurumlar ziyaret edilerek veriler talep edilmiştir. Veri temini konusunda oldukça isteksiz olan kurumlara Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden bu çalışmada kullanılacak tarımsal destek ve teşvik verilerinin yazılı olarak gönderilmesi talep edilmiştir. Bu talep, hem Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkesir İl Müdürlüğü'ne hem de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Balıkesir İl Koordinatörlüğü'ne yazılmıştır. Bu resmi yazıdan önce her iki kurum da danışman öğretim üyesi ile ziyaret edilmiş ve verilerin istenme amacı izah edilmiştir. Bu kurumlardan birincisi sınırlı da olsa bir miktar veri gönderirken, ikincisi Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmaların verilerin gizli olmasını gerektirdiğini gerekçe

göstererek tarımsal destek verilerini paylaşmayı reddetmiştir. Oysaki AB süreçleri her şeyden önce bütün projelerde şeffaf olunmasını şart koşmaktadır.

Çalışma alanı ve konusu ile ilgili diğer veriler ise literatür taraması sonunda elde edilmiştir. Türkiye’de, Avrupa Birliği’nde ya da OECD ülkelerinde tarımsal teşviklerin durumu ve bunların Gayri Safi Milli Hasıla’ya oranları ile Türkiye’deki tarımsal teşviklerin miktarı ve yıllara göre değişimine dair veriler mevcut literatürden elde edilmiştir.

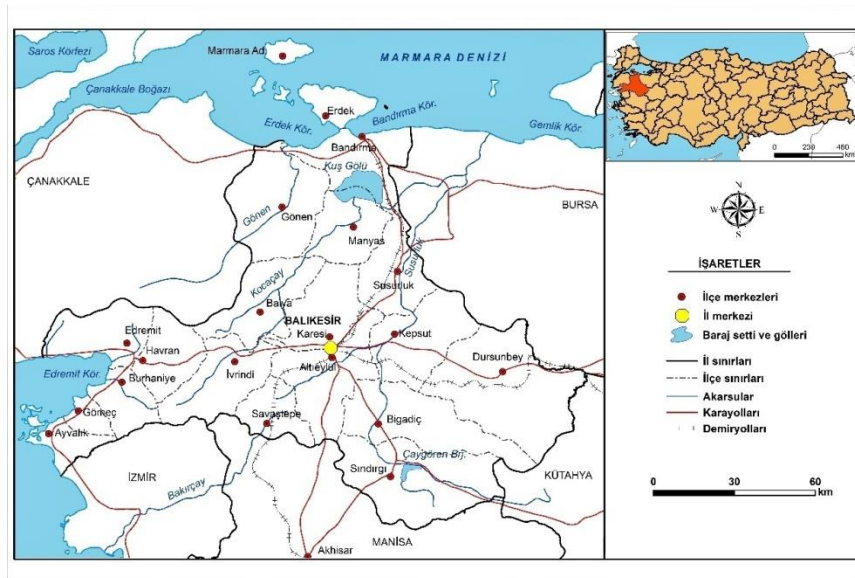
3.5. Verilerin Analizi

Tarım ve Orman Bakanlığı Balıkesir İl Müdürlüğü’nden alınan veriler doğrultusunda hazırlanan çalışmada TÜİK verileri ile birlikte kullanılarak grafik ve tablo haline getirilmiştir. Durum çalışmalarında veri analizi hem nicel verilerin hem de inceleme, araştırma, görüşme ve her türlü literatür taraması sonunda elde edilen veri ve bilgilerin sentezlenmesi ile yapılır. Bu çalışmada da kurumlardan elde edilen veriler tablo ve grafiklerle yorumlanmış, böylece destek ve teşviklerin tarımsal üretim üzerinde görünür bir etkiye sahip olup, olmadığı ortaya konulmuştur. Nicel verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Balıkesir İli Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri

Balıkesir ili yüzölçümü olarak 14.456 km²'lik bir alana sahiptir. İlin ama jeomorfolojik yapısının%54'ü plato, %38 dağ, %8'i ise ovalık sahalardan oluşmaktadır (Soykan ve Cürebal, 2009). 26° 28' doğu boylamları ile 39° 40' kuzey enlemler arasında yer almaktadır. Genel olarak Marmara Bölgesinde içerisinde yer alan ilin bir kısmı Ege Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Balıkesir'in komşuları batıda Ege Denizi ve Çanakkale, güneybatıda İzmir, güneydoğuda Kütahya ve Manisa, kuzeydoğusunda ise Bursa bulunmaktadır (Aliğaoğlu ve Uzun, 2009, Şekil 2). Balıkesir ovası tepelik arazi ile çevrili çanak konumundadır. Yıllık ortalama sıcaklık değeri 14,7 °C, ortalama yağış miktarı ise 620 mm'dir (Cürebal, Efe, Soykan ve Sönmez, 2008). Ocak –Temmuz aylarında Balıkesir ovasında basınç, nispi nem ve yağış azalırken, Temmuz-Aralık aylarında artmaktadır. Genel olarak ilde yazlar kurak ve sıcak, kış ayları ise yağışlı geçmektedir. Balıkesir ili Akdeniz makro klima alanı içerisinde yer almaktadır. İklim özellikleri olarak Akdeniz, Karadeniz ve karasal iklim görülmektedir (Tağıl, 2003).

Şekil 2. Balıkesir İli Lokasyon Haritası (2019)

Balıkesir’de gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler genel olarak tarım, hayvancılık, ormancılık, turizm ve sanayiye dayanmaktadır. İlde arazi varlığının dağılışı %45’i orman %32’si kültür arazisi, %8’i çayır ve mera %15 ise kullanılmayan arazileri oluşturmaktadır ([www. balikesirkulturturizm.gov.tr](http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr)). İlin tarım alanlarının 300.000 hektarı tarlalar, 87.000 hektarını zeytinlikler kaplamaktadır (TÜİK, 2017). Balıkesir’in kıyı kesiminde daha çok zeytincilik, bağcılık ve balıkçılık iç kısımlarda ise tarım faaliyetleri, ormancılık ve hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Orman alanlarında; kızılçam, gürgen, söğüt, karaçam, kayın, çınar ağaçları bulunmaktadır. İlde gerçekleştirilen örtü altı yetiştiriciliğinde; domates, hıyar ve marul gibi birçok ürün yetiştirilmektedir (TÜİK, 2017).

İlde gerçekleştirilen hayvancılık faaliyetleri TÜİK verilerine göre büyükbaş olarak sığır sayısı 108.457 ve küçükbaş hayvan sayısı 188.244 koyun ve 18.678 kıl keçisi vardır. Arıcılık faaliyeti olarak 13.371 kovan bulunmaktadır (TÜİK, 2017). Balıkesir Türkiye’de gelişmiş iller arasında ikinci derecede yer almaktadır. Balıkesir ili, sanayi, ticaret, ulaşım faaliyetlerinin yoğun olduğu şehir nüfusunun en yüksek olduğu bölgede yer almaktadır. İl nüfusu 1.226.575 kişidir (TÜİK, 2018).

Endüstriyel faaliyetler Balıkesir Merkez ve Bandırma içerisinde yoğunlaşmakta ve kâğıt, mermer, çimento, suni dokuma, tarım makineleri gibi fabrikalar yer almaktadır. İlçelere göre dağılışına bakıldığında zaman bu fabrikaların merkez ilçede, tarım makineleri, un, jeneratör, çimento; Dursunbey’de orman ürünleri; Ayvalık ve Edremit Körfezi’nde zeytinyağı, zeytin ve sabun ürünleri; Bandırma ilçesinde gübre, beyaz et, bor ürünleri; Gönen ilçesinde süt ve süt ürünleri tesisleri bulunmaktadır (Arı, 2009). Balıkesir ilinin ekonomisini tarım ve tarımsal endüstri ürünleri oluşturur (Cürebal ve diğerleri, 2008). Madenler ve jeotermal kaynaklar bakımından zengin bir ildir. Yeraltı kaynakları oldukça zengindir Türkiye’de bor minerali rezervi bakımından birinci sırada yer almaktadır. Demir, kömür, mermer, krom ve bakır gibi çeşitli maden yataklarına da sahiptir (Arı, 2009).

4.2. Balıkesir İlinde Tarım

Balıkesir yüzölçümü 1.447.300 hektardır. Bunun 393.886 hektarı tarım arazisi, 81.877 hektarı çayır ve mera alanı, 649.115 hektarı orman alanı ve 322.422 hektarı tarım dışı alandır. İl nüfusu 1.226.575, ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı (2016) 42.766 kişi ve ÇKS'ye kayıtlı arazi varlığı ise 2.652.251'ha'dır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2018, Çizelge 7).

Çizelge 7. Balıkesir'de Arazi Kullanımı

Arazi Dağılımı	Alanı(hektar)	Toplam Tarım Arazisine Oranı (%)
Tarla Arazisi	254.510	64,61
Zeytinlik	82.990	21,07
Bağ-Bahçe Ziraati	1.424	0,36
Sebze Ziraatı	25.348	6,44
Meyvelik-dutluk	10.663	2,71
Süs Bitkileri	53	0,01
Nadas Arazisi	18.898	4,80
Genel Toplam	393.886	100

Kaynak: T.C. Balıkesir Valiliği, 2018.

Balıkesir, iklim şartlarının uygun olması ve geniş tarım arazilerine sahip olması sebebiyle tarımsal ürün çeşitliliği fazla ve hayvancılık için uygun arazi ve meralara sahiptir. Gelişmiş sulama sistemi, mikro klima bölgelerinin varlığı sayesinde ürün çeşitliliği fazladır. Gelişmekte olan tarıma dayalı bir sanayi sistemi vardır. Ege ve Marmara Denizi'ne kıyısı olması su ürünleri yetiştirilmesinin de elverişli bir ortam sağlamaktadır. Yetiştirilen ürünlerin tüketilmesi ve pazarlanması adına konum itibariyle tüketim merkezlerine oldukça yakındır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2018).

Balıkesir'de yetiştirilen ürünler içerisinde yem bitkileri ve yeşil ot üretiminde ilk sırada buğday, çavdar; ikinci sırada bakla, bezelye, fiğ, sorgum, yulaf; üçüncü sırada silajlık mısır; dördüncü sırada ise mısır tritikale, yem şalgamı gelmektedir.

Tahıllarda bakla ikinci sırada, çeltik üçüncü, bezelye ve börülce dördüncü sırada gelmektedir. Sebze ürünlerinde ilk sırayı bamya alırken ikinci sırada maydanoz ve kuşkonmaz, üçüncü sırada bakla, biber, dereotu, patlıcan, turp; dördüncü sırada ise domates, hıyar, kırmızı pancar, sarımsak yer almaktadır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017).

Balıkesir’de tarım işletmeleri genel itibariyle küçük ve parçalı araziler olması nedeniyle karlılık oranı düşüktür. İlde öne çıkan ürünlerden olan zeytin ürünü işletmeleri etkinliği azdır. Et ve süt üretimi işletmeleri de olması gereken işletme büyüklüklerinin gerisinde kalmaktadır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017).

Balıkesir’de tarım ve tarıma dayalı sanayi tesisleri yaygındır. Bunların başlıcaları;

-Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi: 356

-Unlu mamuller üretimi: 352

-Pastacılık ürünleri üretimi:154

-Süt ve süt ürünleri:137

-Fermente ve salamura ürün üretimi: 93

-Yağhaneler ve yağ dolumu:77

-Yem üretimi: 74

-Et ve et ürünleri: 70

-Zeytinyağı paketleme:68 tesisleri ve daha başka alanda birçok tesis bulunmaktadır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017).

4.3. Balıkesir’de Tarımsal Destek Veren Kurum ve Kuruluşlar

Balıkesir’in ekonomisinin büyük bir kısmını tarım oluşturmaktadır. Sektörel dağılım içerisinde tarım %64’lük bir paya sahiptir. Ekonomisinde %27 oranında hizmet, %7 sanayi sektörü etkindir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2017). Tarım sektörünün bu kadar yüksek bir orana sahip olması, verilmesi gereken önemi de beraberinde getirmektedir. Balıkesir doğal koşulları, özellikle de jeomorfoloji ve iklimi ile tarıma oldukça elverişli bir konumdadır. Var olan potansiyeli kullanmak ve artırmak amacıyla devlet tarafından verilen desteklerin çiftçiye ulaşması amacıyla aracı olan kurum ve kuruluşlar vardır. Her kurumun destek vermek amacıyla

belirlediği kriterler farklıdır. Her bir destek programının bütçesi, desteklenen ürün, verilen zaman ve üreticiden beklentileri farklıdır. Balıkesir tarımı üzerinde başlıca etkin olan kurumlar şunlardır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2017);

- Balıkesir Tarım İl ve Orman Müdürlüğü
 - Hayvancılık desteği
 - Mazot gübre ve toprak analizi desteği
 - Organik tarım ve iyi tarım desteği
 - Sertifikalı tohum, fidan kullanımı ve üretim destekleri verilmektedir.

- Balıkesir Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

Kurumun genel amacı ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamasıdır. Bu kapsamda destek bütçesini AB ve Türkiye'nin ortak finansmanı ile oluşan fonlar sağlamaktadır.

- Güney Marmara Kalkınma Ajansı

KOBİ statüsünde yer alan işletmelere "Proje Teklif Çağrısı" ile hibe vermektedir. Bu projelere %50 oranında hibe verilmektedir.

- Ekonomi Bakanlığı

Bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldırabilmek adına oluşturulan desteklerdir. Bunlar;

- Gümrük vergisi muafiyeti,
- KDV istisnası,
- Sigorta primi işveren hisse desteği
- Vergi indirimi
- Yatırım yeri tahsis
- Faiz desteği sağlanmaktadır.

- Ziraat Bankası

- Bitkisel üretim kredileri
- Hayvancılık kredileri
- Su ürünleri kredileri

- KOSGEB

- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi

4.4. Balıkesir İlinde Tarımsal Ürünlere Verilen Teşvikler

Tarım, Türkiye ekonomisinde 1980'lere kadar hâkim sektör olarak yer alırken, 1980'den sonra artan dışa bağımlılık ve serbest piyasa ekonomisine geçişle beraber önemi azalmış yerine sanayi, hizmet ve ayrıca inşaat sektörleri önem kazanmıştır (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015). 1980'den sonra tarımsal destekleme politikaları giderek azalmıştır. Giderek artan özelleşmeyle tarım sektörü kendine yetmekten çok pazara yönelik üretime dönüşmüş ve desteklemeler bu yöne doğru kaymıştır. Pazar için üretim sonucunda ortaya çıkan daha kaliteli ürün üretme ve görsele dayanan zevkler doğrultusunda üretimde dengeler değişmiş, gübre ve makine kullanımı artmıştır. Türkiye genelinde hâkim durum bu yönde ilerlerken Balıkesir ilinde tarımın büyük önem teşkil etmesi ilin üretim ve destekleme şekillerini etkilemiştir.

Balıkesir ilinde tarımsal destekler birçok kurum ve kuruluş tarafından farklı talepler doğrultusunda verilmektedir. Çalışmanın veri kaynağını Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK'ten elde edilen veriler oluşturmaktadır. Buradan alınan veriler doğrultusunda geniş bir çerçeveye yayılan destekleme ürünleri içerisinde çalışma için örneklem ürünler belirlenmiştir. Bu ürünler kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, dane mısır, zeytinyağı, kanola, hububat-baklagil grubu ve yağlı tohumluk bitkilerdir. 2008 yılından itibaren 2018 yılına kadar verilen destekleme miktarları Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden alınmıştır. Aşağıdaki listede Balıkesir'de il ilçe bazında hangi ürünlere destek verdiği listelenmiştir. Balıkesir'de Tarım ve Orman Bakanlığın tarafından hazırlanan Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli Kapsamında Desteklenen Ürünler listesi şu şekildedir:

- Balıkesir Altıeylül merkez ilçesi: Arpa, Buğday, Mısır (Dane), Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Yulaf,
- Balıkesir Ayvalık ilçesi: Buğday, Mısır (Dane), Pamuk (Kütlü), Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Zeytinyağı, Patates
- Balıkesir-Balya ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Nohut, Tritikale, Yem Bitkileri, Yulaf
- Balıkesir Bandırma ilçesi: Arpa, Buğday, Çeltik, Mısır (Dane), Kanola, Pamuk (Kütlü), Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Zeytinyağı, Soğan (Kuru),

- Balıkesir Bigadiç ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Mısır (Dane), Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Zeytinyağı,
- Balıkesir Burhaniye ilçesi: Arpa, Buğday, Kuru Fasulye, Nohut, Yem Bitkileri, Yulaf, Zeytinyağı,
- Balıkesir Dursunbey ilçesi: Arpa, Aspir, Buğday, Çavdar, Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri,
- Balıkesir Edremit ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Mısır (Dane), Kuru Fasulye, Yem Bitkileri, Zeytinyağı,
- Balıkesir Erdek ilçesi: Buğday, Mısır (Dane), Kuru Fasulye, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Zeytinyağı, Soğan (Kuru),
- Balıkesir Gömeç ilçesi: Arpa, Buğday, Mısır (Dane), Kuru Fasulye, Pamuk (Kütlü), Yem Bitkileri, Zeytinyağı,
- Balıkesir Gönen ilçesi: Arpa, Buğday, Çeltik, Kanola, Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Yulaf, Zeytinyağı,
- Balıkesir Havran ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Mısır (Dane), Triticale, Yem Bitkileri, Yulaf, Zeytinyağı,
- Balıkesir İvrindi ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Mısır (Dane), Nohut, Yem Bitkileri, Yulaf,
- Balıkesir Karesi merkez ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Yulaf,
- Balıkesir Kepsut ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Nohut, Triticale, Yem Bitkileri,
- Balıkesir Manyas ilçesi: Arpa, Buğday, Çeltik, Mısır (Dane), Kanola, Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri,
- Balıkesir Marmara ilçesi: Buğday, Yem Bitkileri, Zeytinyağı,
- Balıkesir Savaştepe ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Kuru Fasulye, Nohut, Yem Bitkileri, Zeytinyağı,
- Balıkesir Sındırgı ilçesi: Arpa, Buğday, Çavdar, Kuru Fasulye, Nohut, Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri,
- Balıkesir Susurluk ilçesi: Arpa, Aspir, Buğday, Çeltik, Mısır (Dane), Ayçiçeği (Yağlık), Yem Bitkileri, Yulaf,

Çizelge 8. Balıkesir’de Seçilen Ürünlerin Destekleme Miktarları

TARIMSAL DESTEK ADI	1-Kıtlı Pamuk	2-Yağlık Ayçiçeği	3-Dane Mısır	4-Zeytin Yağı	5-Kanola	6-Hububat-Baklagiller Grubu	7-Yağlı Tohumlu Bitkiler Destefi	TOPLAM
2008	333.848	2.961.191	215.816	1.192.360	51.745			4.754.960
2009	183.193	5.434.710	396.498	4.103.850	170.713			10.288.955
2010	496.803	7.286.099	521.397	5.513.070	267.533			14.084.902
2011	782.822		508.805	6.831.350	275.62	14.431.136		28.535.715
2012			396.972	11.140.302		17.099.424	6.767.934	35.404.632
2013			369.149	9.901.968		14.613.072	8.039.563	32.923.752
2014			450.296	14.022.818		15.614.563	10.360.952	40.448.629
2015			690.287	11.124.174		16.367.408	11.171.515	39.353.384
2016			243.769	13.757.321		18.414.967	15.634.793	48.050.850
2017			291.474	21.503.278		18.863.973	14.582.378	55.241.103
2018						10.467.087	7-Yağlı Tohumlu Bitkiler Destefi	10.467.087

Kaynak: Balıkesir Tarım İl ve Orman Müdürlüğü, 2019.

Çalışma için seçilen ürünlerin 2008-2018 yılları arasında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından almış olduğu destekleme miktarları yer almaktadır (Çizelge 8). Tarım ve hayvancılık olarak verilen desteklemeler de çalışma için sadece bitkisel

veriler kullanılmıştır. Genel olarak tabloda gösterilen destek miktarları ürün bazında grafik şeklinde zamansal değişimleri aşağıda verilmektedir.

4.4.1. Kütlü Pamuk

Pamuk bitkisi, 80-120 cm boyunda çok yıllık tropik bir bitkidir. Sıcaklığı seven kuru ve sulu yetiştirilen 120-200 gün arasında değişen büyüme devresine sahip ve büyüme devresinde suyu ihtiyaç duyan bir bitkidir. Pamuk bitkisi, tüketim alanı olarak oldukça yaygın ve ayrıca ekonomik anlamada önemli bir yere sahiptir. Kullanım alanı olarak geniş bir yelpazesi olan ürün işlenmesinde çırçır sanayisinde, çekirdeği yağ ve yem sanayisinde, lifi tekstil sanayisinde, linteri ise kâğıt sanayisinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Dünya üretiminde ilk on içerisinde yer alan ülkemizde bölgesel olarak pamuk üretiminin tamamına yakını Güneydoğu Anadolu, Ege, Akdeniz’de yapılmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018, Çizelge 9).

Çizelge 9. Türkiye’de Kütlü (Çırçırılanmamış) Pamuk Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(da)	Üretim (ton)
2008	4.950.000	1.820.000
2009	4.200.000	1.725.000
2010	4.806.500	2.150.000
2011	5.420.000	2.580.000
2012	4.884.000	2.320.000
2013	4.508.900	2.250.000
2014	4.681.429	2.350.000
2015	4.340.134	2.050.000
2016	4.160.098	2.100.000
2017	5.018.534	2.450.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

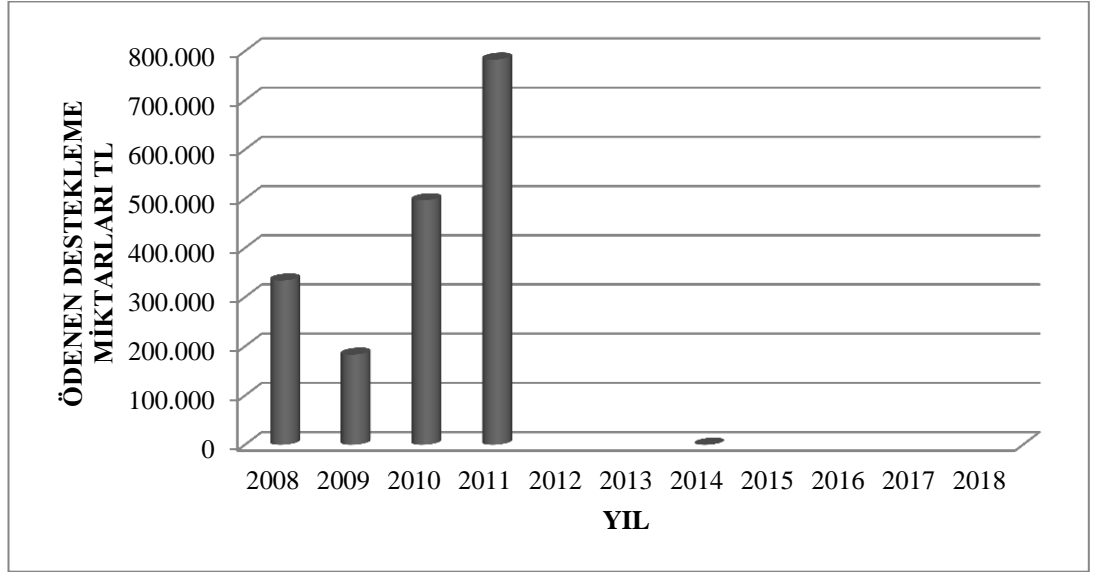
Pamuk üretiminin devamlılığı ve kalitesinin artırılması amacıyla ülkemizde desteklemeler yapılmaktadır. Pamuk desteklemelerin de geçmişten günümüze uygulanan araçlar; fiyatlar ve destekleme yoluyla alım, ihracat desteği ve ithalatta korumalar, doğrudan gelir desteğidir. Günümüzde hali hazırda devam eden destekleme fark ödemesi ve alan bazlı desteklerdir. 2000 yılı öncesinde fiyatlar ve

destekleme yolu ile yapılırken, 2001 yılından itibaren DGD'ye geçilmiş ve 2008 yılında da bu destekleme türüne son verilmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2018).

Çizelge 10. Balıkesir’de Üretilen Kütlü Pamuk Miktarı

Yıllar	Miktar (Ton)
2008	1491
2009	1320
2010	1038
2011	2864
2012	2715
2013	1051
2014	996
2015	566
2016	624
2017	1073
2018	851

Kaynak: TÜİK, 2018.

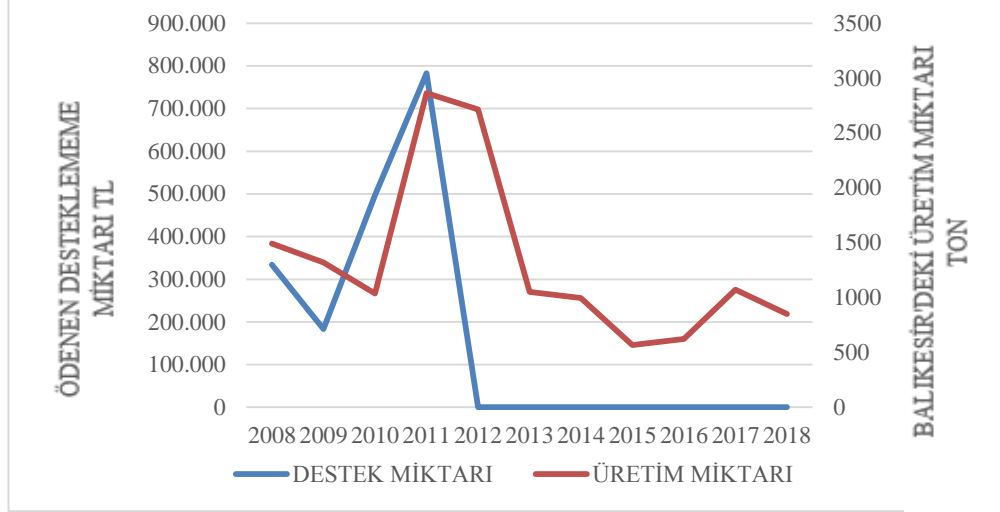

Şekil 3. Balıkesir’de Verilen Kütlü Pamuk Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

Üretim ve destekleme tablolarına baktığımızda üretimin dalgalı bir yapıda devam ettiğini söyleyebiliriz (Çizelge 10). Türkiye geneli üretimde düzenli olmamakla birlikte bir artış söz konusudur. Ekim alanlarında da 2008 yılına

bakılarak 2017 yılında genişlediğini söyleyebiliriz. Türkiye genelinde desteklemelerin faydalı olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Balıkesir’de Verilen Kütlü Pamuk Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

Balıkesir’de kütlü pamuk destekleme miktarı ve üretim miktarına bakıldığında (Şekil 4) 2012 yılına kadar üretim ile destekleme arasında uyum olduğu görülmektedir. 2012 yılından sonra destekleme yapılmamıştır. Üretim de 2012 yılından sonra düşüş gözlenmektedir. Desteklemelerin kütlü pamuk üretiminde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Balıkesir’e baktığımız zaman 2008-2011 yılları arasında verilen destekleme 2011 yılında üretime yansıdığını görmek mümkündür (Şekil 3). 2006 yılından itibaren yürürlüğe giren Tarım Kanunu ile birlikte fark ödemesi kapsamında yer alan mazot ve gübre desteği de 2007’den sonra pamuğa düzenli olarak verilmiştir. 2011 yılından sonra Tarım Havzaları Modelinin oluşturulmasıyla beraber desteklemeler devam etmiştir. Balıkesir ilinde çeşitli nedenlerle destekleme 2011-2018 arasında yapılmamıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018). Ancak üretim halen devam etmektedir. Bölgesel kalkınma planlarının artmasıyla beraber ürünler üzerinde bölgeler arası kayma meydana gelmiştir. Özellikle GAP ile pamuk üretiminde GDA birinci sırayı almış durumdadır. 2018

destekleme bültenine göre pamuk için verilen mazot desteği (da) 40 TL, gübre desteği (da) 4 TL'dir.

4.4.2. Yağlık Ayçiçeği

Meksika ve Peru anavatanı olan ayçiçeği bitkisine ülkemizde günebakan denilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Ayçiçeği, ülkemizde en fazla ekilen ve üretilen yağ bitkisidir (Çizelge 11). Yağ bitkileri üretiminde içerisinde ihtiyaç duyulan yağın %46'sı ayçiçeğinden karşılanmaktadır. Neredeyse ülkemizde her bölgede yetişme imkânı bulan ayçiçeği ekolojik olarak seçiciliği düşüktür. Özellikle Trakya- Marmara bölgesinde %47'lik bir üretim alanına sahiptir (Sefaoğlu ve Kaya, 2018). Ilıman iklim kuşakları neredeyse tamamında yetişebilir. Toprak isteği bakımından çok seçici bir bitki değildir. Nöbetleşe ekim için uygun bir bitkidir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Yağlık ve çerezlik olarak iki çeşidi bulunmaktadır. Yağlık ayçiçeğinden küspe ve biyodizel olarak faydalanılmaktadır.

Balıkesir ayçiçeği üretiminde Türkiye genelinde %2,8'lik bir paya sahiptir. Destekleme miktarı olarak ÇKS'ye kayıtlı olan üreticilere Fark Ödemesi Desteği birim Miktarı 40kr/kg, gübre desteği 4TL/da ve mazot desteği 19TL/da verilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Çizelge 11. Türkiye'de Yıllara Göre Yağlık Ayçiçeği Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(da)	Üretim (ton)
2008	5.100.000	900.384
2009	5.150.000	960.300
2010	5.514.000	1.170.000
2011	5.560.000	1.700.000
2012	5.046.000	1.200.000
2013	5.202.000	1.380.000
2014	5.524.000	1.480.000
2015	5.689.000	1.500.000
2016	6.813.000	1.500.000
2017	6.813.976	1.800.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

Ayçiçeği yetiştirilmesinde desteklemelerin etkisi büyüktür. Ayçiçeği üretiminin büyük bir kısmı Marmara bölgesinden karşılanmaktadır. Özellikle buğday ile ekim nöbetine girmektedir. Desteklemeler çiftçiye tatmin edici düzeyde olmadığı dönemlerde iki yıl buğday bir yıl ayçiçeği ekimi yapılmaktadır. Bu da üretim değerlerinde dalgalanmalara sebep olmaktadır. Ayçiçeği bitkisi havza destekleme modeli kapsamında 944 ilçeden 272'sine yapılmaktadır. Balıkesir ilçeleri de bu kapsamda yer alan ilçelerdendir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

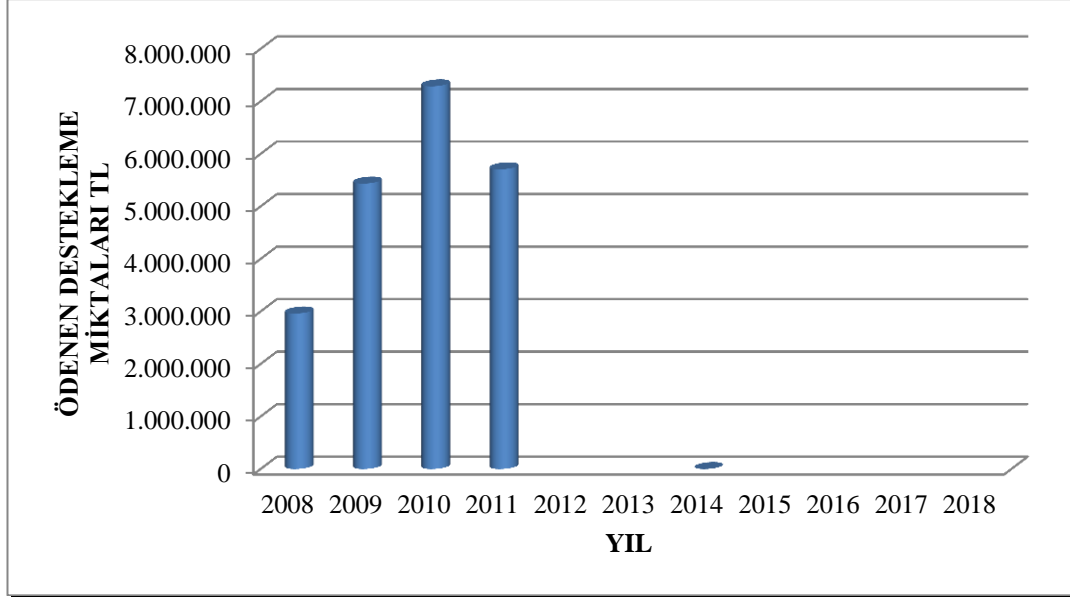
Ayçiçeği bitkisi 1968 yılında desteklenmeye başlanmıştır. Destekleme görevi Trakya Birlik ve Karadeniz Birliğine verilmiştir. Destekleme kapsamından 1988 ve 1990 yıllarında çıkarılmış 1991-1993 yılları arasında yeniden alınmış ancak 1994 yılından 2008 yılına kadar kapsam dışında kalmıştır. Günümüzde destekleme alımında yer alan bitkidir (İlkdoğan, 2008). Türkiye genelinde yağlık ayçiçeği bitkisi üretimde ve ekim alanında sürekli artış göstermiştir.

Balıkesir ili için bakıldığında üretim ve destekleme dönemleri bakımından paralellik gösteren yağlık ayçiçeği bitkisinde dalgalı bir üretim yapısı görülmektedir (Çizelge 12). 2011 yılından sonra bu ürüne desteklemede yapılmamıştır (Şekil 5). Destekleme miktarlarının üretici bakımından yeterli bulunmaması ayçiçeği yerine daha kazanç sağlayıcı ürün yetiştirilme isteği olabilmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi nöbetleşe ekim de kullanılan ayçiçeği yerine buğday, arpa gibi ürünler ekilmiş olması mümkündür.

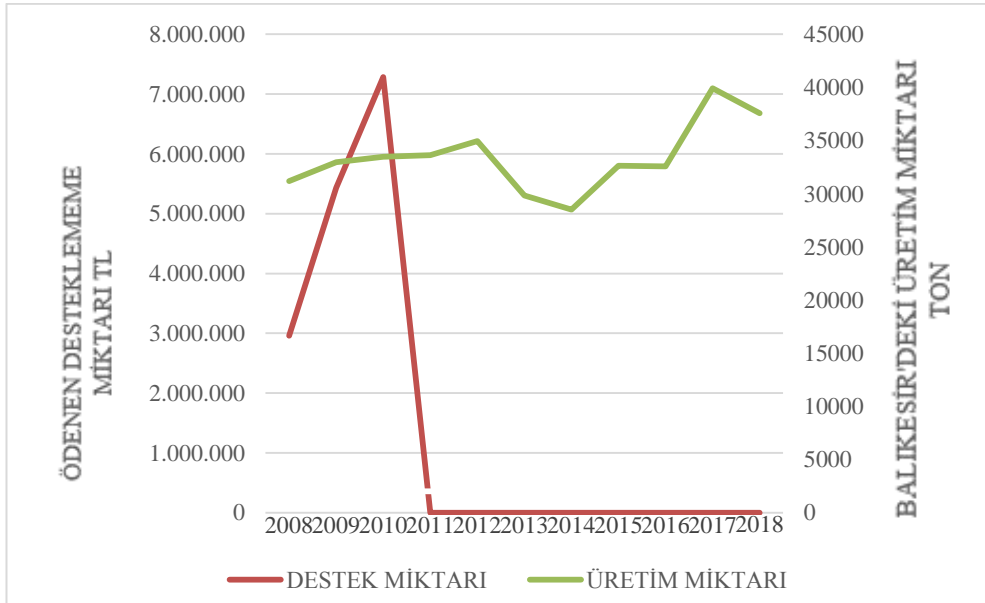
Çizelge 12: Balıkesir’de Yağlık Ayçiçeği Üretimi

Yıllar	Üretim
2008	29193
2009	30963
2010	31468
2011	31618
2012	32936
2013	27837
2014	26483
2015	30609
2016	30555
2017	37923
2018	35554

Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 5: Balıkesir’de Verilen Yağlık Ayçiçeği Destek Miktarı
Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

Şekil 6. Balıkesir’de Verilen Yağlık Ayçiçeği Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

Yağlık ayçiçeği bitkisi üretimi 2008-2018 yılları boyunca devam etmiştir. Destekleme ise 2008-2011 yılları boyunca verilmiştir (Şekil 6). Üretim destekleme arasında önemli bir benzerlik görülmemektedir.

Yağlı tohumlu bitkiler içerisinde ayçiçeği bitkisi ekimi %85'e kadar çıkmaktadır. Ancak bu üretim ülkemizin ihtiyacını karşılayamamaktadır (Acaravcı ve Ergüven, 2015). Ülke genelinde yaygın kullanıma sahip bir ürün olan ayçiçeği bitkisi, iklim özellikleri için de uygun bir bölge olmasına rağmen bu düşüş ekonomik anlamda ülkemiz adına iyi bir durum değildir. Üretim açığının olduğu bu üründe üretim arttırıcı tedbirlerle bu açık kapatılmalıdır.

4.4.3. Dane Mısır

Dünya genelinde tahıllar içerisinde mısır üretim bakımından ilk üçte yer almaktadır. Tropikal kökenli bir bitki olmasına rağmen esnek yetiştirme koşullarına sahiptir. 120 günden kısa bir sürede yetişmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Mısır bitkisi, çeşitli kullanım alanlarıyla özellikle insanlar için besin maddesi ve hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Buğday ve çeltikten sonra en fazla tüketilen bitkidir. Yüksek protein içerir. Mısır sıcak iklimde kendine uygun yetiştirme alanı bulmaktadır. Mısır bitkisi, özellikle son dönemlerde yüksek beslenme değeri ve lezzeti nedeniyle üretimi artan bir bitkidir (Keskin, Akdeniz, Temel ve Eren, 2018, Çizelge 13).

Çizelge 13. Türkiye’de Yıllara Göre Mısır Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(da)	Üretim (ton)
2008	5.950.000	4.274.000
2009	5.920.000	4.250.000
2010	5.940.000	4.310.000
2011	5.890.000	4.200.000
2012	6.230.000	4.600.000
2013	6.600.000	5.900.000
2014	6.590.000	5.950.000
2015	6.881.699	6.400.000
2016	6.820.000	6.300.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

Türkiye’de son yıllarda hayvan sayısının artmasıyla beraber yem bitkisi olarak silajlık mısır üretimi artmıştır. Mısır üretiminin artış nedenleri Keskin ve arkadaşlarına (2018) göre;

- Hibrit tohum kullanımı
- Prim, gübre ve mazot desteklerinin verilmesiyle üretimin teşvik edilmesi
- Tekniklerin gelişmesi
- Yem sanayinde talep artışının meydana gelmesi
- İkinci ürün olarak üretilmesi
- GAP ve Ege bölgesinde üretim artışı olarak sayılabilir.

Ülkemiz üretim miktarı olarak dünyada ilk 20 ülke içerisinde yer almaktadır. Ancak buna rağmen dış alımda yapmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2012).

Mısır üretimi ülkemizde Karadeniz ve Marmara Bölgelerinde yaygınken Akdeniz ve Ege Bölgelerine doğru kaymış, son dönemlerde ise GDA ve İç Anadolu Bölgelerinde yoğun olarak yapılmaktadır. İkinci ürün olarak çok tercih edilen bir üründür. Sulama imkanlarının artmasıyla mısır üretimi artmıştır. Ülke genelinde mısır yeterlilik oranı %87'dir. Giderek azalan bir ithalat çizgimiz vardır. 2007'ye kadar mısır ihtiyacı ithalat yoluyla karşılanmıştır. 2007-2008 kuraklığı mısırı da etkilemiştir. 2008'den sonra mısır üretiminde artış gözlenmiştir. Yıllara göre elbette dalgalanmalar mevcuttur ancak yüksek bir düşüş meydana gelmemiştir (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2018b).

Mısır bitkisi yağ üretiminde kullanılsa da hububat olarak nitelendirilmektedir. Ekim alanı olarak bir düşüş yaşamadığı durağan bir seyir izlediği söylenebilir. (Acaravcı ve Ergüven, 2015). Destekleme kapsamında uzun yıllar desteklenen bir ürün olduğunu söyleyebiliriz. Mısır üretimine duyulan ihtiyaç ve kullanım alanının yaygınlaşması Balıkesir ilinde üretimine de yansımıştır. Dünya genelinde son zamanlarda artan kullanımı da uluslararası önemini artırmıştır. Mısır bitkisi üretim miktarı bakımından son zamanlarda artış göstermektedir.

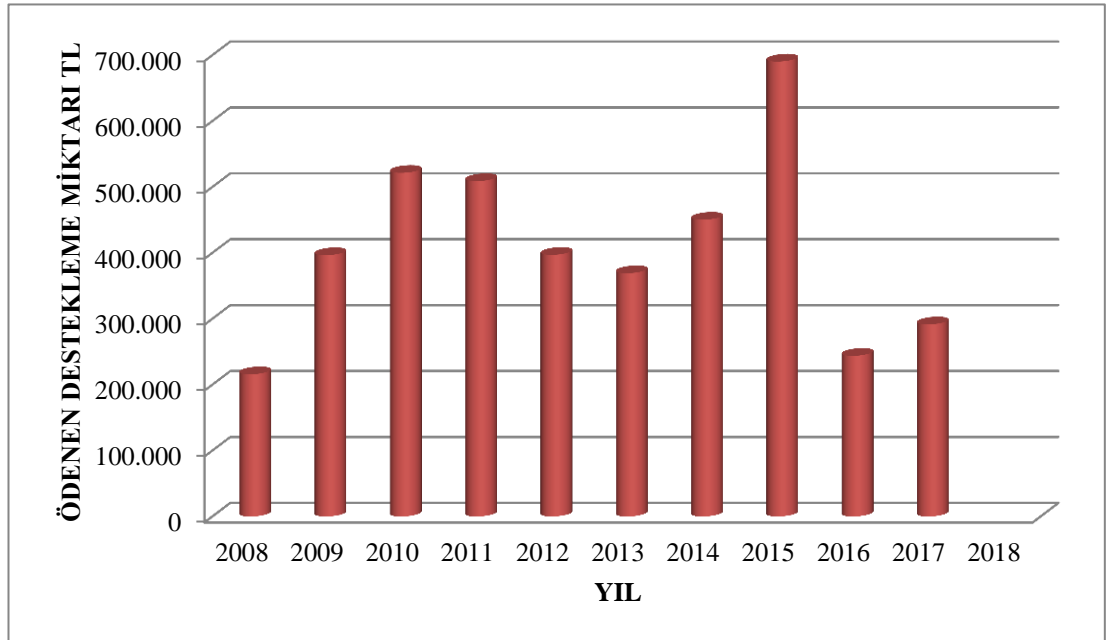
Balıkesir iline bakıldığı zaman üretim miktarı olarak genel anlamda artış gözlenmektedir. Destekleme 2008-2018 yılları arasında her yıl yapılmıştır. 2009 yılında destekleme miktarı 2008'e göre daha fazla iken üretim miktarı daha az olduğu görülmektedir. 2015 yılında verilen destekleme miktarı oldukça fazladır ancak üretim açısından önceki yıllara göre aşırı bir fark yaratmamıştır (Çizelge 14,

Şekil 7). 2011-2012 yılları arasında üretim miktarında oldukça yoğun bir artış görülmektedir. Aynı oran destekleme miktarlarında görülmemektedir.

Çizelge 14. Balıkesir’de Dane Mısır Üretimi

Yıllar	Miktar (Ton)
2008	4655
2009	4448
2010	8968
2011	7345
2012	20449
2013	24079
2014	23643
2015	22934
2016	21780
2017	16570
2018	14960

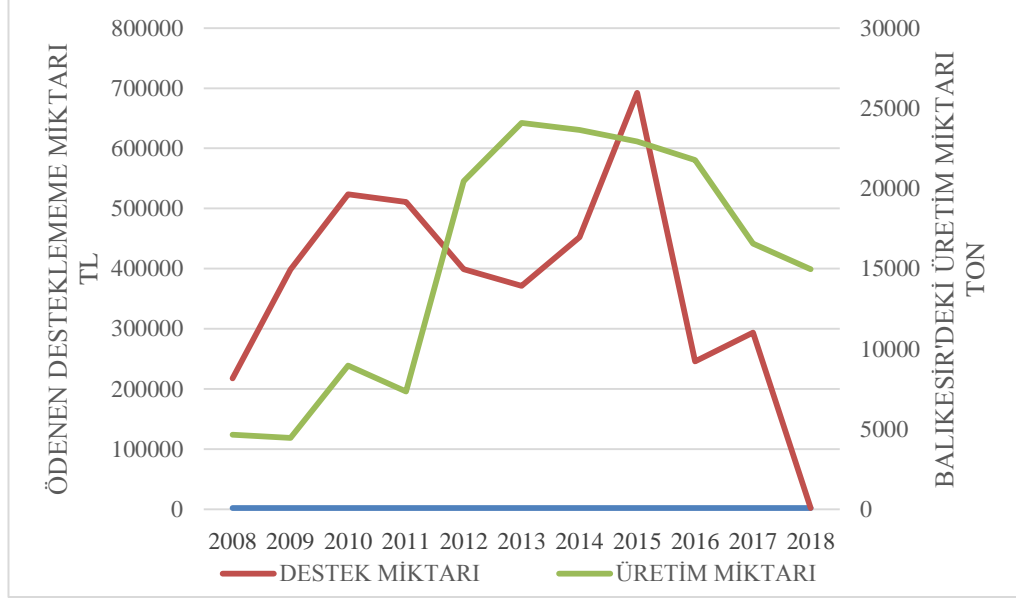
Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 7. Balıkesir’de Verilen Dane Mısır Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

Mısır bitkisi desteklemesi 2008-2018 yılları boyunca devam etmiştir. Üretim ile destekleme benzerliği tam olarak görülmemektedir. Özellikle desteklemenin en fazla olduğu yılda üretimde belirgin bir artış görülmemiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Balıkesir’de Verilen Dane Mısır Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

4.4.4. Zeytinyağı

Anavatanı Anadolu olan zeytin bitkisi Akdeniz ikliminde yer almaktadır. Zeytin ihtiyacının tamamına yakını Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerden karşılanmaktadır. İspanya, İtalya, Türkiye, Yunanistan, Fas, Tunus, Suriye ana üretici ülkelerdir. Zeytin bitkisi siyah zeytin, sofralık ve yağlık olarak tüketilmekte; yeşil zeytin salamura yapılarak tüketilmekte, ezme ve zeytinyağı şeklinde zeytinden ürün elde edilmektedir. Zeytin %25 oranında yağ içermektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Ülkemiz zeytin üretimi ve ağaç sayısı bakımından önemlidir. Türkiye’de zeytin Ege, Marmara, Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yetiştirilmektedir. Üretilen zeytin miktarının %30’u sofralık, %70’i yağlık zeytindir (Türkoğlu, Kanık, Yakut, Güneri ve Akın, 2012).

Yağ türleri içerisinde en besleyicisi ve insan sağlığına en uygun olan yağ bitkisi zeytindir. Önemli bir ihraç ürünüdür (Doğanay ve Coşkun, 2012). Ülkemiz zeytinyağı üretiminde önde gelen ülkeler arasında olmasına rağmen tüketimde üretici ülkeler arasında en az zeytinyağı tüketen ülkedir. Bu duruma yaygın tüketim alışkanlıkları neden olmuştur. Anadolu’da daha çok ayçiçeği, mısır, fındık yağları yaygın olarak tüketilmektedir. Son dönemlerde sağlık açısından öneminin kanıtlanmasıyla tüketim miktarı artmaktadır (Çizelge 15) (Yıldırım, Alınacak, Özbek ve Koç, 2010).

Çizelge 15. Türkiye’de Yağlık Zeytin Üretimi

Yıllar	Yağlık (Ton)
2008-2009	952.145
2009-2010	830.641
2010-2011	1.040.000
2011-2012	1.200.000
2012-2013	1.340.000
2013-2014	1.286.00
2014-2015	1.330.000
2015-2016	1.300.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

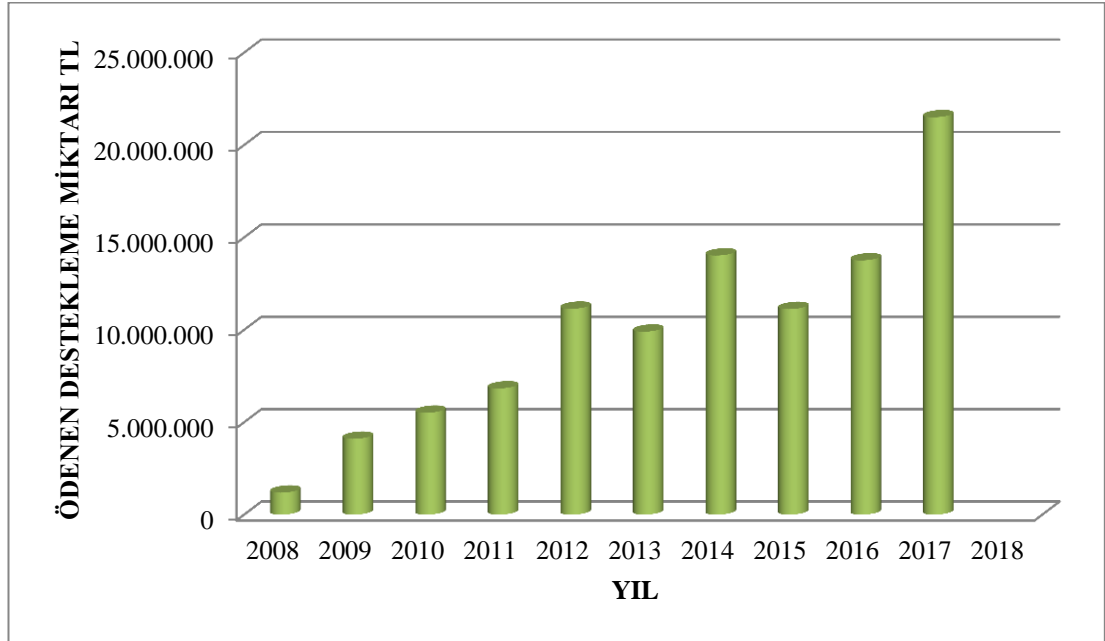
Zeytinyağı üretiminde verilen destekler ilk olarak 1966 yılında Destekleme Alımı kapsamında verilmiştir. Bu kapsam içerisinde yer alan 24 üründen birisidir. 1986 yılına kadar sürekli desteklenen zeytinyağı 1987 yılında desteklenmesi bırakılmış 1991 yılında tekrar destek kapsamına alınmıştır. 1994 yılında ise tekrar destekleme kapsamından çıkarılmıştır. Destekleme araçlarında meydana gelen değişiklikler doğrultusunda prim ödemeleri şeklinde 1998 yılında destekleme uygulaması yapılmıştır (Çizelge 16). Prim ödemeleri uluslararası kuruluşların etkisi doğrultusunda yani DTÖ ve AB Ortak Tarım Politikasına uyum sürecinde ülkemizin uyguladığı destekleme aracıdır. Prim ödemeleri destekleme tutarları iç ve dış piyasanın durumuna göre değişiklik göstermektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016).

Çizelge 16: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Zeytinyağına Ödenen Prim Miktarları

Yıllar	Prim fiyatı
2008	18,9 Kr/Kg
2009	25,0 Kr/Kg
2010	30,0 Kr/Kg
2011	50,0Kr/Kg
2012	50,0 Kr/Kg
2013	60,0 Kr/Kg
2014	70,0 Kr/Kg
2015	70,0 Kr/Kg

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2016.

Zeytinyağı ülke içi ihtiyacı karşılamaya yetecek miktardadır. Yaygınlaşan kullanımı ile çok fazla tercih edilen zeytinyağı, sağlık açısından da ilgi görmektedir. Bu nedenle devlet tarafından sürekli destekleme gören bitkisel üründür (Acaravcı ve Ergüven, 2015).

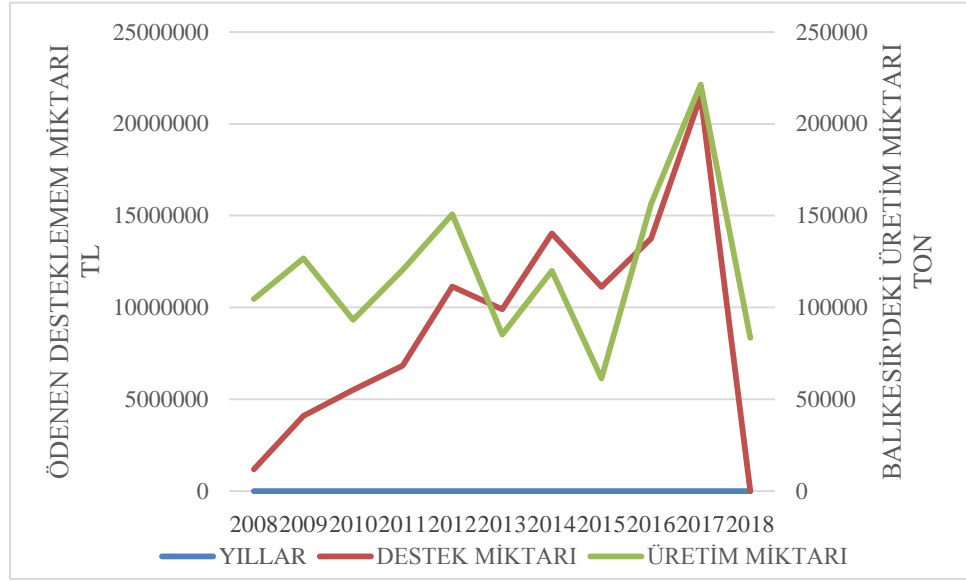
Şekil 9: Balıkesir’de Verilen Zeytinyağı Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018.

Balıkesir’de zeytinyağı tarımsal destekler kapsamında desteklenen önemli ürünlerden biridir (Şekil 9). Nitekim son 10 yılda zeytinyağına verilen destekleme miktarından önemli artışlar olmuştur. Bu desteklerin miktarı 2008 yılında kilogram başına sadece yaklaşık 19 TL iken 2018 yılında bu rakam 70 TL’ye yani yaklaşık 3,5

kat artmıştır (Çizelge 17). Toplam ödenen destekleme miktarı ise yıllık bazda 20 Milyon TL’yi aşmış durumdadır.

Zeytinyağına verilen destekleme ile üretim miktarında benzerlik olduğu görülmektedir (Şekil 10). İl önemli bir zeytinyağı üreticisidir. Üretime desteklemenin etkisi olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Balıkesir’de Verilen zeytinyağı Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

Balıkesir’de meyve ağaçlarının %80’i zeytin ağacıdır. Türkiye’nin en önemli zeytin üretim merkezlerinden biri Edremit Körfezidir. Ancak üretim düşük olduğu gözlenmektedir. Gelişen teknolojiye rağmen hala klasik yöntemlerin kullanılması ve çiftçilerin bilgi eksiklikleri verimi düşüren etkenlerdendir. Zeytinyağı üretiminde karşılaşılan sorunlar depolama koşullarındaki yetersizlik kalite sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Balıkesir zeytin ağacı sayısının son 20 yılda ülke içindeki payı yarıya düşmüştür (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017).

Çizelge 17. Balıkesir’de Zeytinyağı Üretim Miktarı

Yıllar	Miktar (Ton)
2008	104514
2009	126742
2010	93178
2011	120369
2012	150710
2013	85272
2014	120009
2015	61289
2016	156396
2017	221436
2018	83447

Kaynak: TÜİK, 2018.

4.4.5. Kanola

Kanola bitkisi anayurdu tam olarak bilinmemekte ancak ekim alanları giderek artmakta olan ve şalgama benzeyen bir bitkidir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Kanola önemi giderek artan yağlı tohumlar arasında yer alır. İçerisinde %30-50 oranında yağ barındırmaktadır. Elde edilen yağ yemeklik ve bitkisel yağlardan elde edilen biyodizel olarak kullanılmaktadır (Tıraş, 2007). İklim isteği buğday ile uygunluk gösteren kanola bitkisi bu nedenle buğday ile nöbetleşe üretilebilmektedir. Kışlık ve yazlık kanola olarak üretilebilmektedir. Kanoladan daha yüksek verim alabilmek için nöbetleşe ekim yapmak daha uygundur. Kuru toprakta buğday, fiğ ile sulu şartlarda şeker pancarı, ayçiçeği gibi ürünler ile ekilebilir (Şahin, Nursoy ve Terlemez, 2018). Yağ kalitesi olarak zeytinyağı ile yer fıstığı yağına yakındır. Küspesi hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir (Tıraş, 2007). Kanola için kolza ismi de kullanılmaktadır. Türkiye genelindeki ürün ve tohum üretim miktarında son yıllarda önemli azalma meydana geldiği görülmektedir (Çizelge 18).

Çizelge 18. Türkiye’de Yıllara Göre Kanola Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(da)	Üretim (ton)
2010	31.000	106.000
2011	27.000	91.000
2012	30.000	110.000
2013	31.000	102.000
2014	32.000	110.00
2015	35.000	120.000
2016	35.000	125.000
2017	17.000	60.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

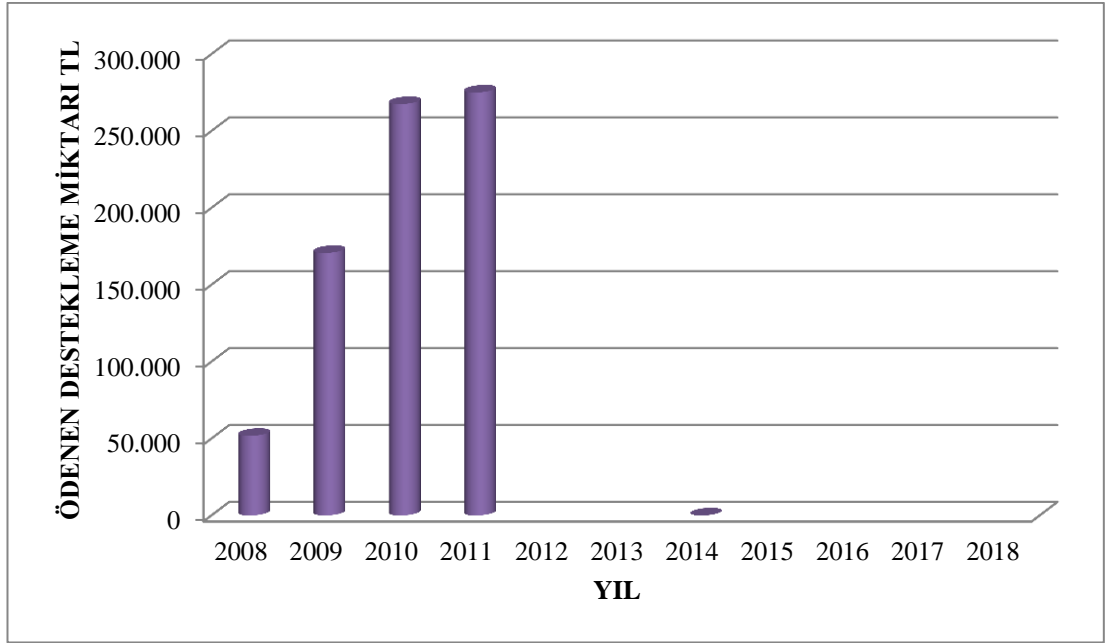
1960’lı yıllarda Türkiye’ye getirilen bitki Trakya bölgesinde yetiştirilmeye başlanmıştır. 1979 da insan sağlığına zararlı olduğu düşünülerek ekimi yasaklanmıştır (Tıraş, 2007). 2001 yılından sonra alternatif bir yağ bitkisi olması nedeniyle desteklenmeye başlanmıştır. Kanolaya verilen destekler sertifikalı tohum kullanma desteği, toprak analizi desteği, gübre desteği, prim desteği, mazot desteği, prim desteğidir. Balıkesir’de üretim ve destekleme miktarı giderek azalmıştır. 2012 yılından 2018 yılına kadar destekleme yapılmamıştır (Şekil 11). Kullanım alanın artmış olduğu bu dönemlerde desteklemeler ile üretimi teşvik edilmelidir.

Çizelge 19. Balıkesir’de Kanola veya Kolza Tohumu Üretim Miktarı

Yıllar	Miktar (Ton)
2008	585
2009	1014
2010	1086
2011	1466
2012	1313
2013	5009
2014	5363
2015	6896
2016	9511
2017	5441
2018	5408

Kaynak: TÜİK, 2018.

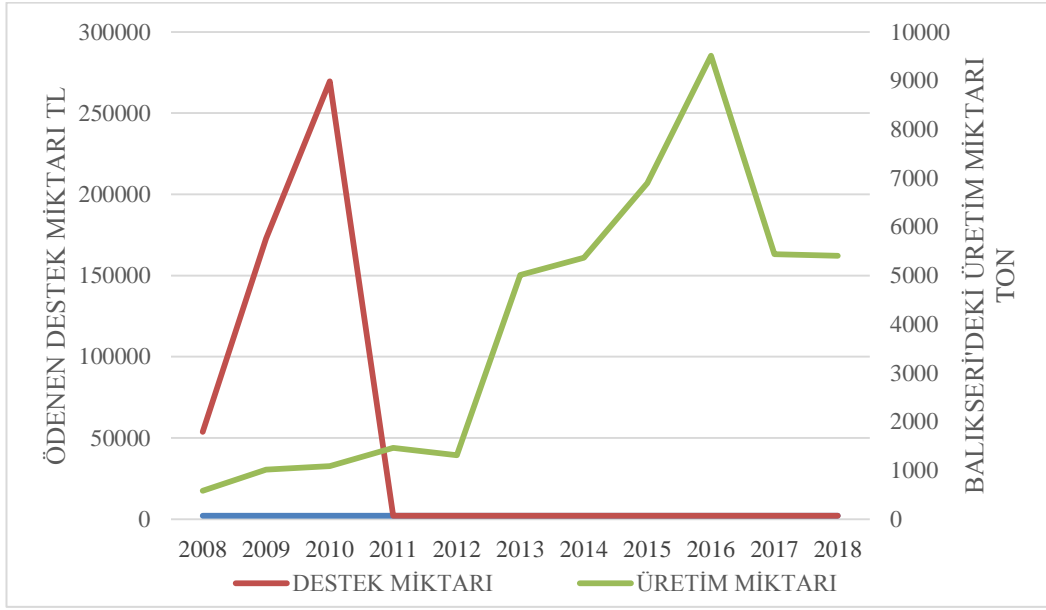
Balıkesir ilinde de Türkiye’deki duruma benzer şekilde kanola üretiminde son yıllarda azalma görülmüştür (Çizelge 19). Kanola bitkisi için Balıkesir’de 2008-2011 yılları arasında önemli destekler verildiği görülmektedir. Ancak bu destekler 2011 yılından sonra verilememiştir. Üretimine devam edilen bitkinin son yıllarda önceki yıllara göre üretiminde azalmalar olduğu görülmektedir. Kanola üretimindeki azalışın bu bitkinin destek kapsamından çıkarılması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 11. Balıkesir’de Verilen Kanola Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

Kanola bitkisine 2008-2011 yılları arasında destekleme yapılmıştır. Bu dönem içerisinde üretimin az olduğu görülmektedir (Şekil 12). 2011 yılından sonra üretimde artış meydana gelmiştir. İlde 2016 yılında üretim de en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. Ancak son yıllarda üretim düşüş gözlenmektedir.

Şekil 12. Balıkesir’de Verilen Kanola Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

4.4.6. Hububat ve Baklagiller Grubu Desteği

Dünya tarım alanlarının büyük bir kısmını kaplayan ve temel gıda maddelerini oluşturan tahıllar; buğday, arpa, pirinç, darı, yulaf, sorgum, çavdardır. Dünyada tahıl ekimi olarak bakıldığı zaman arazilerin %15’i buğday, %11 pirinç ve %10’unu mısır tarlaları oluşturmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Hububat ürünleri, arpa, kaplıca, buğday, kuşyemi, çavdar, mısır, çeltik, pirinç, darı, yulaftır (Şekil 15).

Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’nden alınan veriler içerisinde destekleme miktarları ürün olarak ayrılmamıştır (Şekil 13). Bu nedenle Balıkesir’de hububat ve baklagil destekleriyle ilgili toplu bir değerlendirme yapılacaktır. Dane mısır desteği ayrı bir başlık altında açıklandığı için hububat grubu içerisinde tekrar açıklanmayacaktır.

- **Buğday**

Temel gıda maddeleri içerisinde yer alan buğday, insanların günlük kalori ihtiyaçlarının yaklaşık %20'sini karşılamaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Dünya ve Türkiye genelinde üretimde buğday birinci sırada yer almaktadır. Karbonhidrat değeri yüksek olan bitkinin kullanım alanı da oldukça geniştir. Unlu gıda ürünleri üretiminde ayrıca bulgur, irmik, bisküvi, makarna gibi çok çeşitli ürünlerin üretilmesinde kullanılmaktadır (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2018b). Nüfusun beslenmesinde payı büyüktür. Dünya nüfusunun artmasına ve nüfusun önemli bir kısmının buğday tüketmesine bağlı olarak buğday üretiminin artışı da önem taşımaktadır.

Ülkemizde buğday tarımı kuru tarım arazilerinde yaygın olarak yapılmaktadır. İklim koşulları bitkisel üretimi fazlasıyla etkilemektedir. 2008 yılında yaşanan kuraklık neticesinde üretimde dikkat çekici bir düşüklüğü olduğu gözlenmektedir (Çizelge 20). Ülkemizde en fazla üretim İç Anadolu'da, takiben de Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgesi gelmektedir. Ülkemiz buğday üretiminde kendine yetebilen bir ülkedir. Bu oran %103,8'dir. Buğday ihracatını arz fazlası olduğu dönemlerde yapabilmekteyiz (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2018a). Ancak ülkemizde dönem dönem uygulanan yanlış tarım siyasetiyle tarımdan uzaklaşmış ve yaşanan kurak dönemlerin etkisiyle bazı senelerde dış alım yoluna gidilmiştir.

Çizelge 20: Türkiye'de Buğday Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(da)	Üretim (ton)
2008	8.090.00	17.782.000
2009	8.100.000	20.600.000
2010	8.103.400	19.674.000
2011	8.096.000	21.800.000
2012	7.539.639	20.100.000
2013	7.726.000	22.050.000
2014	7.919.208	19.000.000
2015	7.866.887	22.600.000
2016	7.671.945	20.600.000
2017	7.668.879	21.500.000

Kaynak: TÜİK, 2018.

Çizelge 21: Balıkesir’de Üretilen Buğday Miktarı

Yıllar	Buğday Yeşil Ot Üretim (ton)	Durum Buğday Hariç Üretim (ton)
2008		470537
2009		373249
2010		335304
2011		356222
2012	161083	310657
2013	107615	286429
2014	71750	316069
2015	58500	281718
2016	288200	365533
2017	283105	379421
2018	216180	350307

Kaynak: TÜİK, 2018.

2008 yılında görülen üretim azlığı sebebini kuraklık olarak söylemek mümkündür. 2010 yılında ekim alanlarında daralma olmamasına rağmen üretimde düşüş görülmektedir (Çizelge 21). 2010 yılından itibaren izlenen yanlış siyaset veya ikame ürün politikası nedeniyle buğday ekim alanlarında daralma gözlenmiştir. Ekim alanlarının daralmasına rağmen üretimde önceki yıllara göre artış olduğunu söyleyebiliriz.

Desteklemelerin bu artışta payı elbette vardır. Verilen mazot, gübre desteği, fark ödemeleri ve makine ekipmana verilen desteklemelerin bu artışta etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak destekleme miktarlarının yeterli olup olmadığı ve doğru şekilde ihtiyacı olan üreticilere verilip verilmediği ülkemizde destekleme konusunda tartışılan bir konudur.

- **Arpa, Çavdar, Yulaf**

Arpa bitkisi tahıllar içerisinde en çok yetiştirilen dördüncü bitkidir. Aynı zamanda tahıl ürünleri arasında en kısa yetiştirme devresine sahip olan arpa, yüksek kesimler ve kurak bölgelerde yetişebilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Ülkemizde ekim alanı olarak buğdaydan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Çizelge 22). Üretim alanı olarak geniş bir çerçeveye çizen arpa daha çok İç Anadolu Bölgesi,

Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yetişmektedir (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2018b).

Çizelge 22. Türkiye'de Arpa Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekim Alanı(Bin ha)	Üretim (ton)
2008	2.950	5.900
2009	3.010	7.300
2010	3.400	7.250
2011	2.869	7.600
2012	2.749	7.100
2013	2.721	7.900
2014	2.787	6.300
2015	2.783	8.000
2016	2.740	6.700
2017	2.425	7.100

Kaynak: TÜİK, 2018.

Çizelge23. Balıkesir'de Üretilen Arpa Miktarı

Yıllar	Üretim (ton)
2008	52067
2009	40956
2010	42694
2011	37993
2012	44442
2013	41365
2014	46565
2015	40856
2016	41262
2017	46074
2018	42851

Kaynak: TÜİK, 2018.

Balıkesir Tarım ve Orman İl Müdürlüğü'nden alınan verilerde hububat ürünleri ayrı olarak verilmemiştir. Bu nedenle hububat ürünlerinin Balıkesir de üretim miktarları verilmiştir (Çizelge 23,24,25). Destekleme miktarları toplu şekilde yer almaktadır.

Kökene Orta Asya ve Güney Avrupa'ya dayanan çavdar bitkisi iklim isteği sınırlı ve besin değeri düşük olan topraklarda yetişebilmektedir. Buğday tarımı yapılamayan yüksek bölgelerde çavdar tarımı yapılmaktadır. Üretimi dünya genelinde azalmaktadır. Kullanım alanı daha çok buğday ile karıştırılarak çavdarlı ekmek yapılmaktadır (Doğanay ve Coşkun, 2012).

Çizelge 24. Balıkesir'de Üretilen Çavdar Miktarı

Yıllar	Üretim (ton)
2008	27670
2009	28951
2010	32096
2011	32220
2012	33669
2013	36042
2014	38606
2015	31836
2016	24597
2017	29859
2018	25586

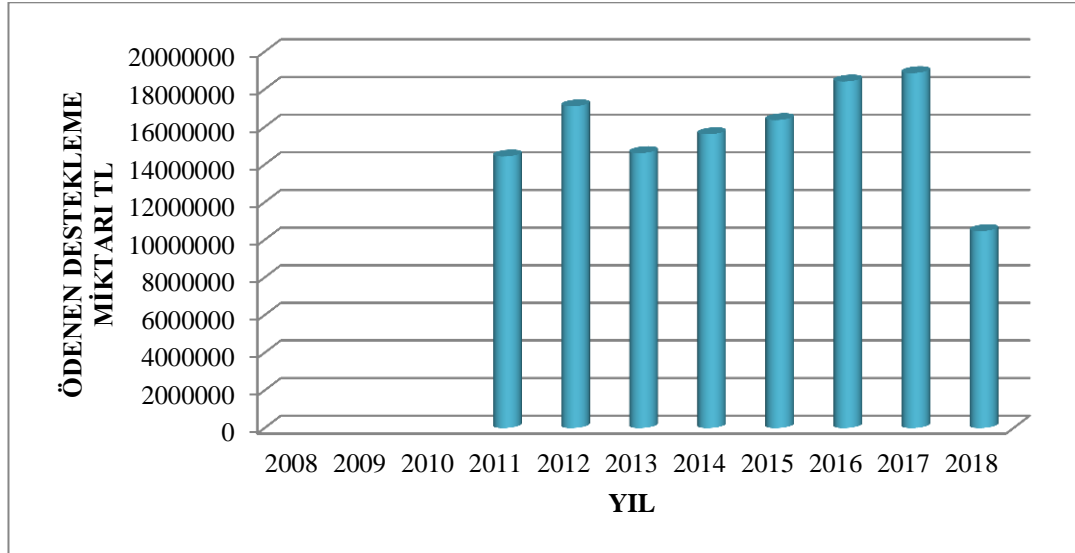
Kaynak: TÜİK, 2018.

Bitkisel kaba yem ve tohumu ince yem olarak kullanılan yulaf bitkisi un yapılarak insan beslenmesinde kullanılmakta ancak daha çok içki endüstrisinde kullanılmaktadır. Hayvan yemi olarak küspesinden faydalanılmaktadır. Ekim alanı olarak buğday tarımının yapıldığı her yerde ekilebilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012).

Çizelge 25. Balıkesir’de Üretilen Yulaf Miktarı

Yıllar	Üretim (ton)
2008	16174
2009	15913
2010	15883
2011	15759
2012	13224
2013	10370
2014	12324
2015	11425
2016	11185
2017	12262
2018	12246

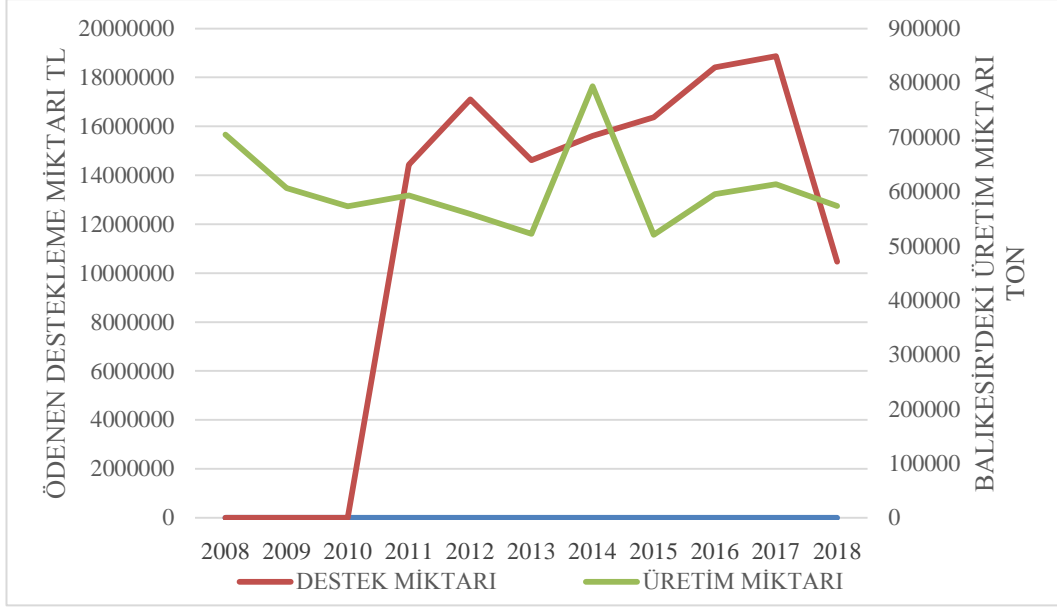
Kaynak: TÜİK, 2018.

Şekil 13. Balıkesir’de Verilen Hububat- Baklagiller Grubu Destek Miktarı

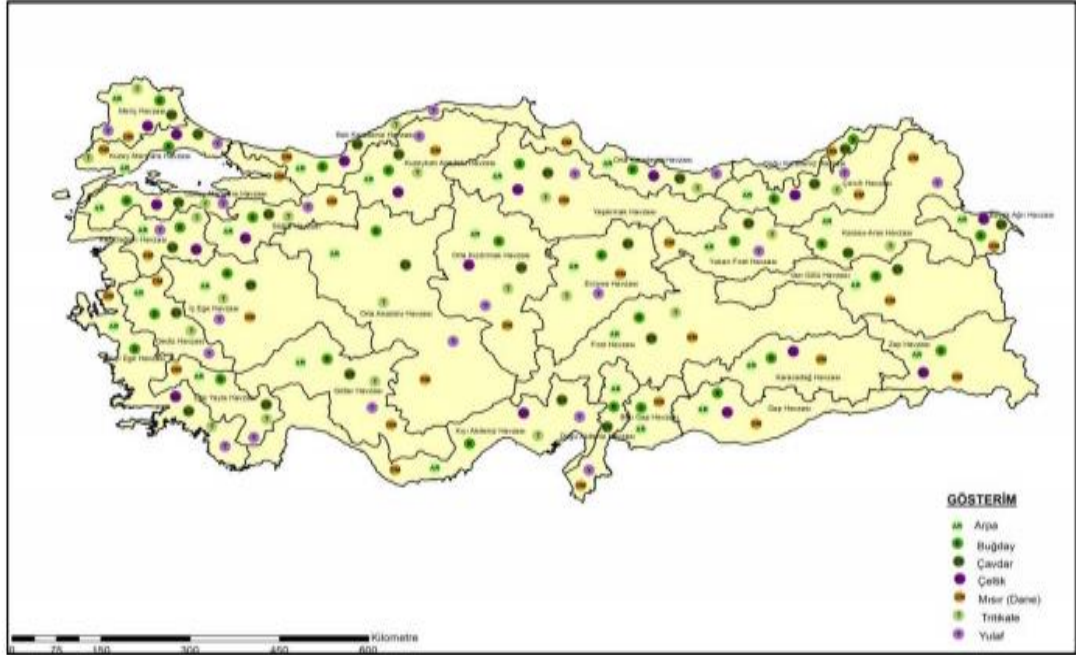
Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018.

Üretimi 2008 yılından beri devam etmekte olan hububat ve baklagillerin desteklemesi 2011 yılında verilmeye başlanmıştır (Şekil 14). 2017 yılında en fazla desteği almasına rağmen üretimde aynı yükselme görülmemektedir. Bu ürün grubu için orantı olduğunu söylemek güçtür. Ancak son yıllarda üretim ve desteklemede de düşü görülmektedir.

Şekil 14. Balıkesir’de Verilen Hububat-Baklagil Grubu Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

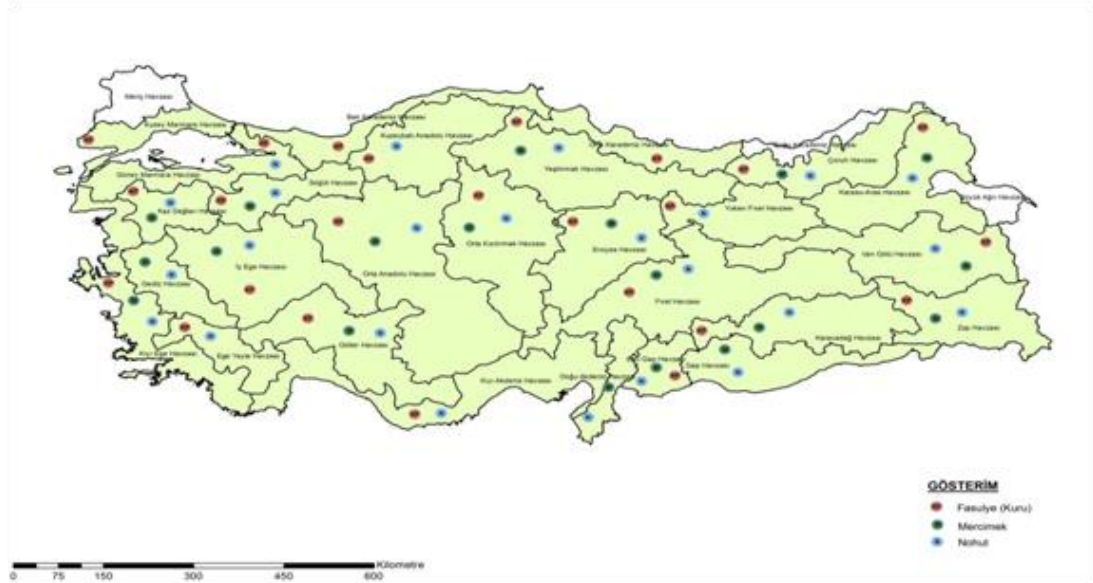

Şekil 15. Hububatların Desteklendiği Alanlar

Kaynak: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2016

- **Baklagiller**

Ülkemizde baklagil üretiminde 9 çeşit ürün yetiştirilmektedir (Şekil 16). Bu ürünler içinde en çok nohut, mercimek ve kuru fasulye yetiştirilmektedir. Tarım üretiminde baklagiller büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde gerçekleştirilen kırsal kalkınma projeleri ile baklagil üretiminde artış gerçekleşmiştir. Ancak son dönemlerde bu artış negatif yön seyrederek azalmaya başlamıştır. Türkiye’de baklagil üretiminde fiyat konusunda üretici belirleyici değildir. Çünkü baklagil konusunda bir örgütlenme veya kooperatifleşme söz konusu değildir (Hasdemir ve diğerleri, 2016).

Şekil 16. Türkiye’de Baklagillerin Desteklendiği Alanlar

Kaynak: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2016

Balıkesir ilinde yetiştirilen baklagiller;

- Kuru fasulye
- Mercimek (Yeşil)
- Nohut
- Soya Fasulyesi
- Bakla
- Börülce
- Mısır
- Bezelye

- Kuru Fasulye

Türkiye’de kuru fasulye üretiminde ve ekim alanında bir azalma görülmektedir. Yaygın olarak İç Anadolu Bölgesinde yetiştirilmektedir. Üretim miktarında azalma meydana gelmiştir ve bu da dış satıma yansımıştır ve ithalatı giderek artmaktadır. Girdi fiyatlarının artmasıyla üretimde azalmalar meydana gelmektedir. Üreticiler farklı ürün tercihine yönelmektedirler. Balıkesir ilinde de gözlenen yönelim bu şekilde olduğu söylenebilir (Çizelge 26).

Çizelge 26. Balıkesir’de Üretilen Kuru Fasulye Miktarı

Yıllar	Üretim (ton)
2008	4170
2009	4207
2010	4244
2011	3952
2012	4212
2013	4349
2014	4022
2015	3862
2016	3233
2017	2880
2018	2808

Kaynak: TÜİK, 2018

- Nohut

Çizelge 27. Balıkesir’de Üretilen Nohut Miktarı

Yıllar	Üretim (ton)
2008	13027
2009	13734
2010	14654
2011	15462
2012	19150
2013	20236
2014	18163
2015	14081
2016	12595
2017	6543
2018	5953

Kaynak: TÜİK, 2018.

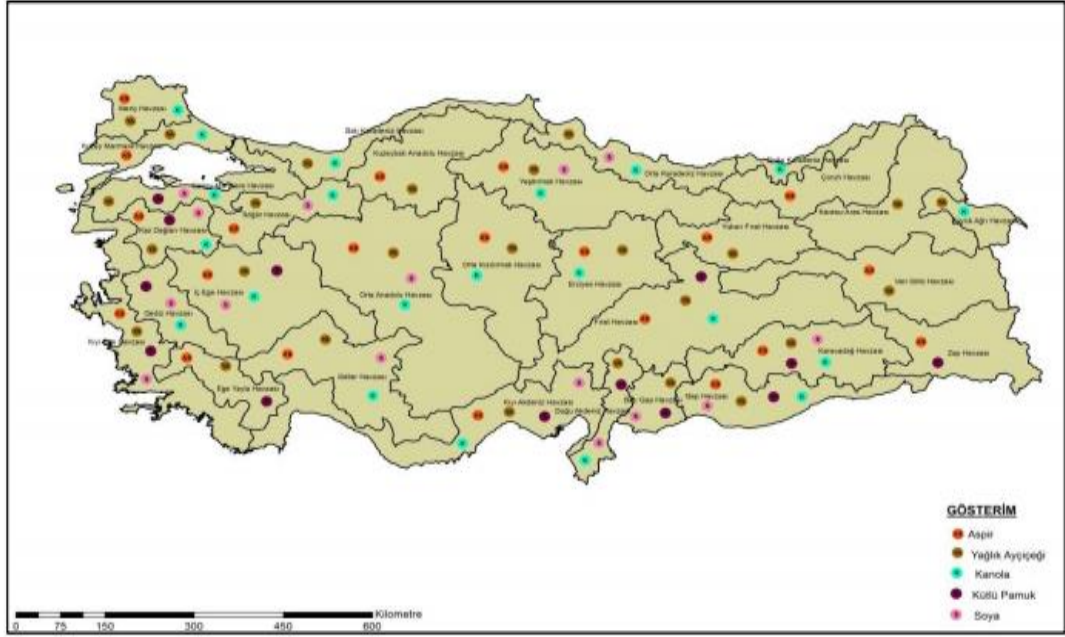
Ülkemizde toplam baklagil ekim alanının %52'sini nohut oluşturmaktadır. Nohut üretiminde meydana gelen azalışların sebebi tüm ürünlerde olduğu gibi girdi fiyatlarındaki artışlardır. Ayrıca nohut bitkisinde meydana gelen hastalıklarda üretim verimini düşürmüştür. Nohut üretiminde ve ekim alanında düşüş görülmektedir. Üreticinin isteğini karşılayacak nitelikte ürün yetiştirilememesi üretimi düşürmüştür (Hasdemir ve diğerleri, 2016).

Balıkesir ili de yaşanan bu durumlardan etkilendiği görülmektedir. Ayrı olarak nohut destekleme grafiği oluşturulamamıştır. Ancak üretim değerlerinden çıkarım yaparak bu sonuca varmak mümkündür (Çizelge 27).

4.4.6. Yağlı Tohumlu Bitkiler

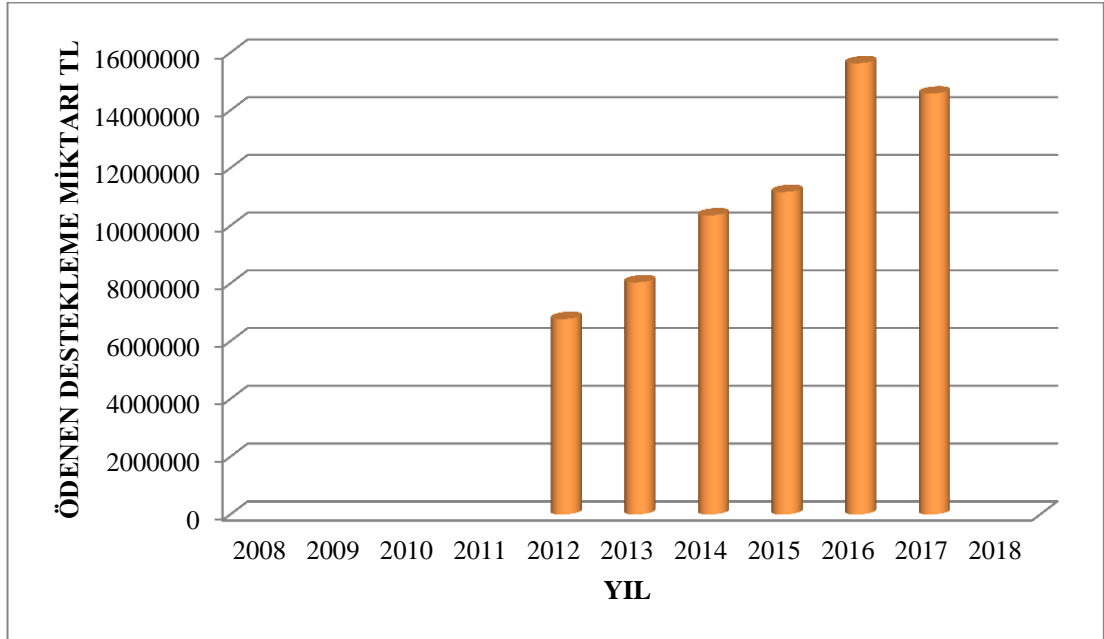
Dünya nüfusunun artmasına bağlı olarak artan gıda ihtiyacında önemli bir yere sahip olan yağlar, besin değeri olarak önemlidir. Kalori miktarı olarak sağlık ve dengeli beslenmede önemli bir besin kaynağıdır (Kolsarcı, Gül, Başalma, Kaya ve İşler, 2005). Yağlı tohumlar grubu içerisinde; ayçiçeği, pamuk, soya fasulyesi, kolza, yer fıstığı, hindistan cevizi, fındık, zeytin, susam, palm çekirdeği yer almaktadır (Şekil 17). Yağlı tohumlu bitkiler kullanım alanı olarak dane, küspe ve yağ olarak özellikle de hayvan yemi olarak kullanım alanı geniştir. Son dönemlerde biyodizel endüstrisinde hammadde kaynağı kullanımı yaygınlaşmıştır (İlkdoğan,2008).

Ülkemizde yağlı tohumlu bitkilerin üretimine uygun toprak ve iklim özellikleri olmasına rağmen ihtiyacın büyük kısmı ithalat ile karşılanmaktadır. Bu da ülkede döviz kaybına neden olmaktadır. Ekim alanlarının genişletilmesi ve verim artırıcı uygulamaların gerçekleştirilmesi önemlidir (Acaravcı ve Ergüven, 2015). Ekim alanı olarak ülkemizde yağlı tohumlu bitkileri beklenen miktardan daha az düzeydedir. En fazla yetiştirilen yağlı tohumlu bitki türü ayçiçeği, soya fasulyesi, pamuk, kanoladır. İthalatı ve döviz çıkışını azaltabilmek için devlet desteklerinin artırılması, katma değer sağlayan ürünlerin yetiştirilmesi gereklidir (Acaravcı ve Ergüven, 2015). Balıkesir ilinde yetiştirilen yağlı tohumlu bitkiler; ayçiçeği, zeytinyağı, kanola, mısır, yer fıstığı, aspir, susam, haşhaştır. Balıkesir de yağlı tohumlu bitki desteklemesi giderek artmıştır (Şekil 18).

Şekil 17. Yağlı Tohumlu Bitkilerin Desteklendiği Alanlar

Kaynak: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2016

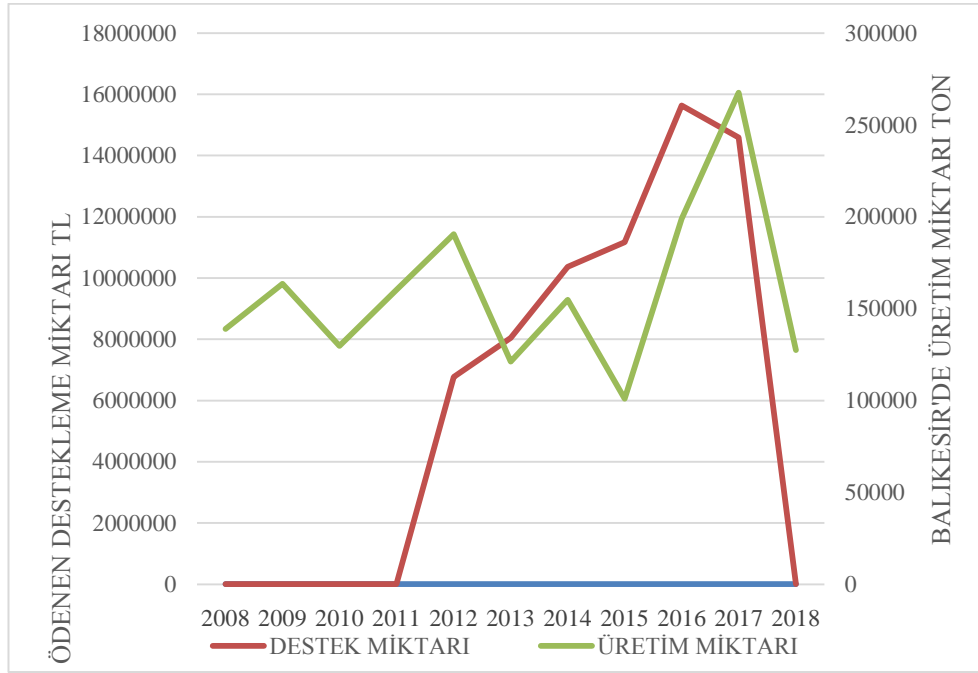

Şekil 18. Balıkesir’de Yağlı Tohumlu Bitkiler Verilen Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

Yağlı tohumlu bitkilere verilen destek miktarı 2012 yılından sonra verilmeye başlanmıştır. Üretim miktarı 2008 yılından 2012 yılına kadar dalgalı bir şekilde devam etmiştir. 2015 yılından sonra üretim ile destekleme miktarında benzerlik

olduğu görülmektedir. Son dönemlerde üretim ve destekleme miktarı azalmaktadır (Şekil 19).

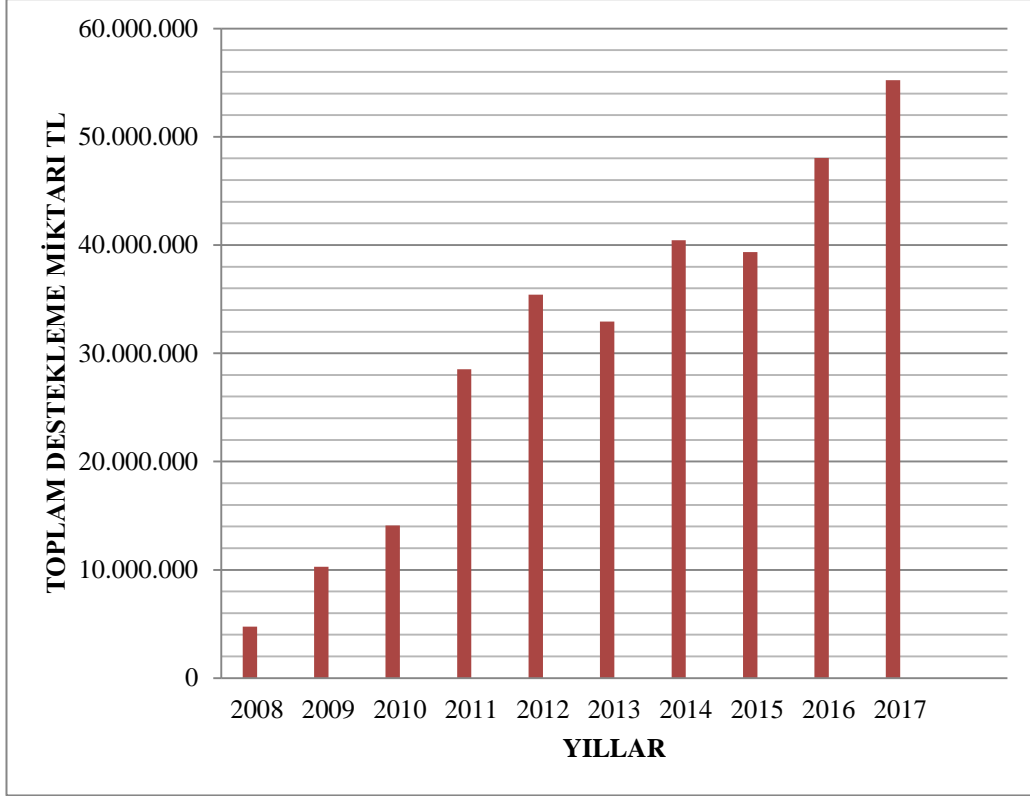

Şekil 19. Balıkesir’de Verilen Yağlı Tohumlu Bitkiler Destek Miktarı ile Üretim Miktarı Karşılaştırması

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve TÜİK, 2018.

Ülkemizde hububat üretimi ihtiyaca paralel bir şekilde seyir ederken yağlı tohumlar da bunu söylemek mümkün değildir. Verilen desteklemeler yağlı tohumlu bitkilerin yetiştirilmesinde yetersiz kalmıştır. Ülke ihtiyacının ancak %40’ına yetecek üretim sağlanmakta, gerisi ithalat yoluyla karşılanmaktadır (Acaravcı ve Ergüven, 2015).

Balıkesir ilinde çalışma için örneklem seçilen ürünlere verilmiş olan destekleme miktarları verilmiştir (Şekil 20). Çalışma 2008 yılı sonrasında kapsamaktadır. 2008-2018 yılları arasında verilen destekleme miktarı artmıştır.

Şekil 20. Balıkesir’de Örneklem Seçilen Ürünlerde Verilen Toplam Destek Miktarı

Kaynak: Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2018

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Tarımsal teşvikler çok çeşitli nedenlerle çeşitli ürünlere verilmektedir. Bu çalışmanın amacı tarımsal teşvikler kapsamında Balıkesir ilinde 2008-2018 yılları arasında hangi bitkisel ürünlerin ne şekilde ne kadar süreyle desteklendiğini ortaya koyarak bu desteklemelerin ilgili ürünlerde bir üretim artışı gerçekleştirip gerçekleştirmediğini tespit edebilmektir. Çalışma sonunda bitkisel ürünler içerisinde kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, dane mısır, zeytinyağı, kanola, hububat ve baklagiller grubu ile yağlı tohumlu bitkilere destek verildiği anlaşılmıştır. Tarımsal teşvik anlamında başka destekler verilmiş olsa da o teşvikler bu çalışmanın örneklemini içerisinde yer almadığı için incelenmemiştir. Dolayısı ile çalışmanın sonuçları örneklem grubu ile sınırlı olup, bütün tarımsal teşvikleri değerlendirme konusunda kısıtlılıklar taşımaktadır. Bunun temel sebebi aşağıda değinileceği üzere teşvik süreçlerinin şeffaflığı ve verilerinin erişilebilirliği ile ilgili bir durumdur. Zaten bu nedenle çalışmamız için veri talep edilen Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü'nden sınırlı veriler elde edilirken, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Balıkesir İl Koordinatörlüğü, görevi kırsal kalkınmayı desteklemek olmasına rağmen, bu desteklemeyi nasıl yaptığına dair verileri paylaşmayı reddederek hiçbir veri sağlamamıştır.

Çalışma sonunda teşviklerin ülke ihtiyaçlarından, fiyat istikrarı sağlanması, üretimde sürdürülebilirlik, ürün açığını kapatmak gibi nedenlerle yapıldığı görülmüştür. Ancak teşviklerin politik ekonomik faktörlerden bağımsız olarak anlaşılacakları da görülmektedir. Bu kapsamda ülke içerisindeki ihtiyaç ve öncelikler yanında IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, DTÖ gibi uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar ve görüşmelerin de hangi ürüne ne zaman ne kadar süre ile destek verilmesi gerektiğini belirleyen önemli unsurlardan olduğu anlaşılmaktadır. Bu kararlar, aynı zamanda insan-çevre ilişkilerini etkileyen, bu

durumda çiftçilerin topraklarını nasıl kullanacağı, ne tür tarım yapacağı ve hangi ürünleri yetiştireceğine de etki ederek politik ekolojinin yerel düzeydeki etkisini ortaya koymaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkesir İl Müdürlüğü'nden alınan veriler tarımsal desteklerle, tarımsal ürünlerin üretim miktarları arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. 2008-2018 yılları arasında teşvik sağlanan bazı ürünlerde, teşvik sağlanan yıllar ile sağlanmayan yıllardaki üretim verileri karşılaştırıldığında bazı ürünlerde teşvik verilen yıllarda belirgin üretim artışları olduğu tespit edilmiştir. Mesela kütlü pamukta teşvik miktarının en yüksek olduğu 2011 yılında üretim de en yüksek düzeyine ulaşmış, teşvikin kesildiği 2011 yılından sonra üretimin hızla düştüğü görülmüştür. Aynı şekilde yağlık ayçiçeği üretiminin yüksek olduğu 2008-2011 yıllarının bu ürün için teşvik verilen yıllar olduğu anlaşılmaktadır. Kanola bitkisinde de teşvik sağlanan 2008-2011 yılları arasında düzenli bir üretim artışı gözlenmekte, teşvik verilmeyen 2011 sonrası yıllarda ise üretim miktarlarında belirgin bir azalış görülmemekte son yıllarda bir azalış meydana gelmiştir.

Diğer taraftan dane mısır ürününde teşvik miktarı ile üretim miktarı arasında doğrusal bir ilişki olmadığı görülmektedir. İncelenen 10 yıl boyunca bu ürün için her yıl teşvik sağlanmasına rağmen, teşvik miktarının 3 kattan fazla azaldığı görülmektedir. Ayrıca zeytinyağı üretiminde incelenen süre içerisinde verilen teşvikler neredeyse 3 kattan fazla artmış olmasına rağmen üretimde aynı oranda bir artış gerçekleşmemiştir. Hububat baklagiller grubunda ise incelenen süre içerisinde sürekli olarak yüksek teşvik verilmesine rağmen üretim miktarları zamanla kısmen de olsa azaldığı görülmektedir.

Bu durum şunu göstermektedir ki çiftçiler muhtemelen tarımsal girdilerin yüksekliğinden dolayı üretim maliyetlerini azaltmak için teşvik verilen ürünleri ekme eğilimindedir. Ancak bazı ürünlerde bu yönelim her zaman üretim artışı şeklinde bir sonuç doğurmamaktadır. Bunun çok nedenleri olabilir. Maalesef il ölçeğinde teşvik politikalarının ne olduğu konusunda sağlıklı bir veri elde edilememiştir. Bu teşviklere nasıl karar verildiği, teşviklerin nasıl dağıtıldığı ve verimliliğinin nasıl takip edildiğine dair sistematik bir yaklaşımla karşılaşılmamıştır.

Önceki literatürde tarımsal teşviklerin verimliliğini engelleyen faktörler olarak ortaya konulan bir dizi faktör muhtemeldir ki Balıkesir ili için de geçerlidir. Bu faktörlerden tarım arazilerinin olduğundan büyük gösterilmesi, ÇKS'ye çiftçi olmayanların da teşvik alabilmek için çiftçiymiş gibi kayıt olmaları, birtakım kişilerin siyasi nüfuzunu kullanarak, hiçbir tecrübeleri olmayan ve belli uzmanlıklar gerektiren tarım sektörüne hiçbir altyapıları olmadan girmesi gibi faktörlerin her birisinin teşviklerin verimliliğini ne şekilde etkilediği belli değildir. Bu da teşviklerin sağlıklı bir şekilde kullanılıp, kullanılmadığını ve kullanılmaması durumunda bu tecrübeden ne öğrenileceğini ortaya koyacak bir sistemin olmadığını göstermektedir. Böyle bir atmosferde tarımsal teşviklerin istenen amaca ulaşmasını beklemek gerçekçi değildir.

Bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde istenen amaçlara sadece tarımsal teşviklerle ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Tarımsal üretimle ilgili problemler bir dizi karmaşık, yapısal bazı sorunların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu yapısal sorunları en azından belli ölçüde çözmeksizin, üretim açığı, fiyat istikrarı ya da üretim sürdürülebilirliğini sağlamak çok mümkün görünmemektedir. Tarımsal teşvikler konusu çok geniş ve çok boyutlu bir alan olan tarım konusu içerisinde sadece tali bir alandır ve sadece bu kısma odaklanılarak büyük sorunların çözümlenmesini beklemek gerçekçi değildir.

5.2. Öneriler

Öncelikle teşvikler konusundaki istatistiki verilerin düzenli olarak yayınlanması gerekmektedir. Ülkemizdeki tüm istatistiki verileri toplayan Türkiye İstatistik Kurumu maalesef tarımsal teşvik verilerini toplamamakta ve yayımlamamaktadır. Sebebi her ne olursa olsun kamu kaynaklarını kullanarak veri elde eden tüm kurumlar, bu verileri kamu yararı için kullanmak ve paylaşmak yükümlülüğüne sahiptir. Son yıllarda özellikle AB merkezli olarak gelişen “açık veri politikası” da kamu kaynakları kullanılarak üretilen verilerin kamuya açık olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Durum böyle iken Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun AB süreçlerini ve veri politikasını gerekçe göstererek, teşvikleri konu alan bir akademik çalışma için veri paylaşmaması hiçbir şekilde gerekçelendirilemez. Diğer birçok kurumda sağlıklı veri tutulmaması ve

gerektiğinde bu verilerin araştırmacılarla paylaşılmaması ülkemizde özellikle sosyal bilimlerin gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biridir. Bilimsel eksikliklerimizi bir lde de olsa gidermek istiyorsak veri üretimi ve üretilen bu veriyi akademik vrelerle paylaşma konusundaki katı ve anlaşılmaz kamu mantığının değiştirilmesi gerektiği açıktır.

Ülkemizdeki tarımsal teşviklerde ulusal öncelikler ve ihtiyaçlar bazen IMF, AB, DB gibi uluslararası kuruluşların dayattığı önceliklere göre ikinci planda kalabilmektedir ve bu durumda i pazarı korumak zorlaşmaktadır. O nedenle teşvik politikalarının belirlenmesinde uluslararası politik ekonomik etkilerden çok ülke içi önceliklere ağırlık verilmelidir.

Diğer taraftan Balıkesir leğinde tespit edilmemiş olsa da Türkiye leğinde teşviklerin verimli kullanımını engelleyen bir dizi faktör olduğu önceki çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bu kapsamda gerçek manada desteğe ihtiyaç olan üreticilerden çok büyük arazi sahiplerinin fazla miktarda destek alması eşit bir destekleme sisteminin oluşmasına engel olmaktadır. Kırsal kesimde işsizliğin yüksek olması ve kırsalın itici etkenlerinin fazla olması insanları ge iterek hem kent nüfusunu artırmakta ve bunun beraberinde kent sorunlarını getirmekte hem de tarımsal üretim düşmesine sebebiyet vermektedir. Balıkesir ilinde de durum çok farklı değildir. İlin tarımsal teşvik sistemi ülke politikaları doğrultusunda şekillenmiştir. Geniş tarım arazilerine sahip olmasına rağmen ilde parçalı arazi sorunu nedeniyle küçük işletmeler yaygındır. Mazot fiyatlarındaki artış her ne kadar destekleme yapılırsa da makine kullanımında aksaklık yaşatmaktadır.

Tarım eğitiminin tarım faaliyetleri ile uğraşan kişilerde düşük olması verimi düşürmektedir. Genç nüfusun kırdan kente göçtüğü görülmekte buda tarım faaliyetlerini kırsalda kalan yaşlı nüfusun yaptığını göstermektedir. Kırsalı cazip hale getirerek genç nüfusu burada tutmak gerekmektedir. Kentlerde yaşanan işsizlik sorunun temel dayanağı da bu noktadır. iftiye yardım etmek adına verilen krediler daha yüksek faiz oranları ile çiftçileri daha zor duruma sokabilmektedir.

Devlet kurumlarından tarımsal teşvik veriler talep edildiği zaman kurumlarda oluşan kaygı ve dile getirilen tedirginlik, destekleme sisteminin düzenli ve şeffaf bir

olmadığını düşündürmektedir. Teşvik verilme süreçlerinin şeffaf olması, verilen teşviklerin verimli kullanılıp, kullanılmadığını takip edecek ve değerlendirecek bir istemin olması gerekmektedir. Sonuçta ülkemiz çok güçlü bir tarımsal teşkilat yapısına sahiptir ve tarımsal teşvikleri daha iyi yönetme kapasitesine sahiptir. O nedenle bu teşkilattan daha verimli bir teşvik sistemi yönetmesini ve bu sistemle ilgili verileri paylaşması beklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abay, C., Olhan, E., Uysal, Y., Yavuz, F. ve Türkekul, B. (2005). Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim. VI. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Teknik Kongresi Sonuç Bildirgesi, 7.
- Acar, M. Ve Bulut, E. (2009). Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler. *S. Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 1-9.
- Acaravcı, S., Ergüven, O. (2015). Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağ Sektörünün Finansal Analizi: Hatay İlinde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (29), 258-282.
- Akbulut, U. (2015). Türkiye’de Devlet Tarım İlişkisi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Akman, M. (2006). Türkiye’de 1990 Sonrası Uygulanan Tarım Politikalarının Bütçe Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2009). *Balıkesir Kent Tarihi*, 45-59, Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Ana Birtanica, (2019). Politicaleconomy.
- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü’nün Kültürel Ekolojisi: Tarihi Süreçte Adaptasyon ve Değişim. *Türk Coğrafya Dergisi*, 40(1): 75-97.
- Arı, Y. (2009). *Balıkesir Kent Tarihi*, 59-64, Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Arı, Y. (2017). Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya’da ve Türkiye’de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37): 1-34.
- Arı, Y. ve Hurley, P. (2010). Doğal Zenginlikler ve Şehirselleşme Politik Ekolojik Dönüşümler: Edremit Körfezi Örneği, Balıkesir. *Tucaum, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde*, 345-353.
- Arı, Y. ve Kaya İ. (Ed). (2014). *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Ataseven, Y. (2016). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları: Genel Bakış ve Güncel Değerlendirmeler. *Türkiye Ziraat Odaları Birliği Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi*, 375, 54-59.
- Ateş, D.ve Samur Gökmen, G. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 45-71.

- Ay, A. Ve Yapar, S. (2005). Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Antlaşması ve Türkiye, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 57-80.
- Bayraç, N. ve Yenilmez, F. (2005). Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 23-42.
- Çamurcu, H. (2005). Dünya nüfus artışı ve getirdiği sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 87-105.
- Çiftçi, B. H. (2016). Tarımın Tarihi. Selçuk Üniversitesi, Konya. https://www.researchgate.net/publication/311795149_TARIMIN_TARIHI_HISTORY_OF_AGRICULTURE 28.12.2018 tarihinde erişildi.
- Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1-12.
- Doğan, Z., Arslan, S.ve Berkman, N.A. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 29-41.
- Doğanay, H. ve Çavuş, A. (2013). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*. Pegem Akademi.
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2012). *Tarım Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erdoğan, O. (2015). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarım Politikaları ve Tarımda Emeklilik Sistemi, Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Dönem Projesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Fotourehchi, Z. Ve Şahinöz, A. (2016). Dto Doha Müzakereleri ve Tarım Politikalarında Yeni Yönelimler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (7), 2017-2040.
- Güçbulak, B., Köksal, Ö., Ataseven, Y., Gül, U., Kan, M., (2016). Kırsal Kalkınma Desteklerinin Ulusal Düzeyde Etkileri: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Projelerinin İncelenmesi. TEAD Araştırma Makalesi, 2 (1).
- Güçbulak, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, N., Özer, D., Kan, M., Kepoğlu, A. (2010). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11- 15.Ocak, Ankara.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, 252.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2017). Balıkesir Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi (2017-2023) Ve 2017 Yılı Eylem Planı. Balıkesir.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2018). Balıkesir Tarım ve Hayvancılık Yatırım Rehberi. Balıkesir.

- Hasbek, M. ve Arı, Y. (2018). Bizim Gölümüzü Bize Vermeyecekler: Karamık Gölü'nün (Afyonkarahisar) Kültürel ve Politik Ekolojisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 37-60.
- Hasdemir, M., Miran, B., Hasdemir, M. Ve Polat, K. (2016). Baklagil (Nohut, Kuru Fasulye, Kırmızı Mercimek) Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.
- Hatunoğlu, E. Ve Eldeniz, F. (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları. *Sayıştay Dergisi*, 86.
- Hekimoğlu, B. Ve Altındağ, M. (2006). AB Ortak Tarım Politikaları ve DTÖ Kararları Bunların Ülke ve Bölge Tarımına Etkileri. Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü.
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/481782> (18 Kasım 2018)
- <http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/tr-65836/fiziki-ozellikler.html> 22 Mart 2019
- <http://www.bumko.gov.tr/tr,8125/tarim.html> (2 Şubat 2019)
- <https://www.britannica.com/topic/political-economy>. (26 Nisan 2019)
- <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/taryat> (30 Ocak 2019)
- Hurley, P. T. ve Arı, Y. (2018). Saying “No” To (The) Oxygen Capital? Amenitymigration,Counter-Territorialization, Andunevenrurallandscapechange İn The Kaz Dağları (Idamountains) of Western Turkey. *Journal of Rural Studies*, 62, 195-208.
- Hurley, P. T.Ve Arı, Y. (2011). Mining (Dis) Amenity: Thepolitialecology of Miningopposition İn The Kaz (Ida) Mountainregion of Western Turkey. *Development and Change*, 42(6), 1393-1415.
- İlkdoğan, U. (2008). Dünya ve Avrupa Birliği'nde Yağlı Tohum Ticaretindegelişmeler Türkiye Bağlamında Değerlendirme. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler Ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Jordan-Bychkov, T. G. (2005). *Thehumanmosaic*. Macmillan.
- Kabaş, T. ve Kandır, E. D. (2013). Türkiye'de Demografik Geçiş ve Yoksulluk İlişisinin Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 411-426.
- Karaca, N. (2003). GATT'danDTO'ne, *Maliye Dergisi*, 144, 84-99.
- Kazgan, G. (2003). *Tarım ve Gelişme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık, İstanbul.

- Keskin, B., Akdeniz, H., Temel, S., Eren, B., (2018). Farklı Tane Mısır (Zeamays L.) Çeşitlerinin Beslenme Değerlerinin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 49(1): 15-19.
- Keyder, Y. ve Yenal, Ç. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışman, Z. ve Kıraç, Z. (2014). *Dünya Bankası Tarım Kredileri ve Türk Tarım Sektörü*. International Periodicalforthelanguages, 9(5), 1397-1410, Ankara.
- Kolsarcı, Ö., Gür, A., Başalma, D., Kaya, D.ve İşler, N. (2006). Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi. *Tarım ve Mühendislik*,78-79.
- Mızrak, G. (2004). Kamu İçin Tarımsal Yayımlar Modeli. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı II. Tarım Şurası, Ankara.
- Narin, M. (2008). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(Özel Sayı),183-225.
- Noyan,E. (2016). Türkiye’deki Tarımsal Faaliyetlere Uygulanan Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2014-2018). T.C. Resmî Gazete.
- Orhan, O. (1999). *Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyat Politikası*. İstanbul Ticaret Odası.
- Özdemir, Z. (1989). Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları ve Sonuçları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. Abdullah Türkoğlu’na Armağan Özel Sayısı, 47 (1-4): 261-279.
- Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5).
- Saraçoğlu, M. Ve Bulut, E. (2004). Tarımın Kalkınmadaki Rolü ve Türkiye’de Tarımsal Teşvikler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Sefaoğlu, F. ve Kaya, C. (2018). Yağlık Ayçiçeği Genotiplerini (Helianthusannuus L.) Erzurum Ekolojik Koşullarında Adaptasyonu ve Verim Unsurlarının Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5 (3): 222-230.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Soykan, A. ve Cürebal, İ. (2009). *Balıkesir Kent Tarihi*,13-19, Balıkesir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Susam, N. ve Bakkal, U. (2008). Türkiye’de Tarım Politikalarındaki Dönüşümün Kamu Bütçesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*.

- Şahin, E., Nursoy, H.ve Terlemez, F., (2018). Kanola (*Brassic napus L.*)’nın Hayvan Besleme Alanında Kullanılan Ürünleri ve Bu Ürünlerin Üretimi. *Türk Doğa ve Fen Dergisi*.7(2), 30-35.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2015). *Kırsal Dönüşüm Çalıştayı*. İbank, Ankara.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi, (2017). Balıkesir İli Tarımsal Yatırım Rehberi.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2010). Tarım Havzaları Destekleme Modeli Sunumu.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2018). Destekleme Bülteni. <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/TARIMSAL%20DES%20TEKLER%202018.pdf> 14.01.2018 tarihinde erişildi.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2016). 2015 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2018). 2017 Yılı Pamuk Raporu. Ankara.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2007). Tr2 Batı Marmara Bölgesi Tarım Master Planı. <https://Docplayer.Biz.Tr/13800400-Tarim-Ve-Koyisleri-Bakanligi-Tr-2-Bati-Marmara-Bolgesi-Tarim-Master-Plani.Html> 13.03.2019 tarihinde erişildi.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (2004). Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri. Ankara.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, (2018). Tarım Ürünleri Piyasaları Ayçiçeği Raporu. Ankara.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2017). Bitkisel Üretim Verileri. Bugem, Ankara.
- T.C. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2018a). 2017 Hububat Raporu, Ankara.
- T.C. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2018b). 2017 Yılı Hububat Sektör Raporu. Ankara.
- Tağıl, Ş. (2003). Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası. Yayınlanmış Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Tan, S., Kumuk, T., Savran, F. ve Everest B. (2010). Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Uygulanan Tarım Politikaları: Tarım Reformu Uygulamaları- ARIP. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi.

- Tan, S.VeKaraönder, İ.(2013). Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. *Çomü Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 87-94.
- TDK,(2018).[Http://Www.Tdk.Gov.Tr/Index.Php?Option=Com_Gts&Kelime=Tarım](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=tarim). Erişim Tarihi: 02.10.2018.
- Tıraş, M. (2007). Türkiye’de Kanola Tarımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 159-172.
- Tuna, Y. (1989). Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2012). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkoğlu, H., Kanık,Z., Yakut, A., Güneri, A., Akın, M. (2012). Nizip Çevresinde Satışa Sunulan Zeytinyağı Örneklerinin Bazı Özellikleri. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 16(3), 1-8.
- Yavan, N. (2014). Nicel Araştırmada Veri ve Veri Toplama Teknikleri. İçinde Arı, Y ve Kaya, İ. (Ed.) *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, (219-234), Balıkesir, Coğrafyacılar Derneği.
- Yavan, N. (2014). Örneklem ve Örnekleme Yöntemleri. *Coğrafya Araştırma Yöntemler* İçinde (S. 153-172). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Yavuz, F. (2017). Tarımsal Politikalar ve Destekler. *Pusul*, 23 Ağustos.
- Yavuz, F. (2000). Türkiye’de Tarım Politikası. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(Özel Sayı); 9-22.
- Yavuz, F. (2005), *Türkiye’de Tarım*. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yeni, R. ve Dölekoğlu, C. (2003). Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferi. *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü*. (98).
- Yeşilbaş, M. (2011). Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişim Çizgisi ve Planlı Kalkınma Döneminde Kırsal Kalkınma Yaklaşımları. *Türk İdare Dergisi*, 470.
- Yıldırım, S., Alnaçık, Ü., Özbek, V.ve Koç, F. (2010). Küresel ekonomik kriz döneminde zeytinyağı üretim işletmelerinin karşılaştığı pazarlama sorunları ve çözüm önerileri: Edremit körfezi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14, 177-192.